

Fragmenta in epistulam ad Romanos (in catenis)

470 Ro+m1,1 Προέταξε τὸ Παῦλος, μηδὲ διαίρειν στόμα ἄνευ τοῦ μεμνήσθαι τῆς δεσποτικῆς εὐεργεσίας βουλόμενος, οἷον· Παῦλος, φησίν, ὁ καὶ αὐτὴν τὴν κλῆσιν ἐξ εὐεργεσίας, ἐκ χάριτος, ἐκ φιλοτιμίας ἔχων δεσποτικῆς· Παῦλος, ὁ πάντα φέρων ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, τὴν κλῆσιν, τὴν χάριν, τὴν πολιτείαν. Δοῦλος· αὐτῷ γὰρ ὅλος πέπραμαι, ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἁμαρτίας. δοῦλος· τοῦτό μου τὸ ἀξίωμα, ἀπὸ τούτου βούλομαι πᾶσι γνωρίζεσθαι. οἱ μὲν ἐν κόσμῳ ἀναστρεφόμενοι ἀπὸ τῶν ἐν κόσμῳ ἀξιωματῶν δηλοῦσθαι βούλονται, ὑπάτους ἑαυτοὺς καὶ στρατηγούς ἀναγράφοντες, Παύλῳ δὲ ἀρκεῖ εἰς μέγεθος ἀξιώματος τὸ δοῦλος εἶναι Χριστοῦ. Ro+m1,2 Εὐαγγέλιον θεοῦ, ὅτι θεὸν εὐηγγελίζετο· θεὸς γὰρ ὁ Χριστὸς ὃν ὁ Παῦλος εὐηγγελίζετο. μᾶλλον δὲ θεοῦ τοῦ πατρὸς λέγει· οὗτος γὰρ διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀληθῶς υἱοῦ αὐτοῦ ἐλάλησεν. Ro+m1,3–5 Ἀναστάσεως δὲ φησιν, ἧς ἀνέστη ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. οὐκ εἶπεν περὶ υἱοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τὸν φύσει καὶ ἕνα καὶ κυρίως υἱὸν καὶ μονογενῆ δηλῶν. Τοῦ ὀρισθέντος, ἐπιγνωσθέντος, εἰς γνῶσιν ἀνθρώποις ἐλθόντος· εἰώθαμεν γὰρ δι' ὀρισμῶν τινῶν ἐπιγινώσκειν ἃ βεβαίως καὶ οὐκ ἐν δισταγμῷ ἐπιστάμεθα. εἶτα πῶς οὖν ὠρίσθη; πῶς εἰς γνῶσιν ἦκεν; ἐκ προφητικῶν χρησμῶν, ἐκ τῶν δυνάμεων ἃς ἐπετέλει, ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ὃ παρεῖχεν τοῖς εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσιν, ἐκ τοῦ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· τούτων γὰρ ἡ συνδρομὴ διορίζει αὐτὸν ἐκ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν κατὰ χάριν κληθέντων υἱῶν, καὶ δείκνυσιν αὐτὸν καὶ διδάσκει πάντας αὐτὸν εἶναι τὸν ἀληθῆ καὶ φύσει υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ θεόν. ὅθεν δυνάμεθα καὶ κατ' εὐθείαν ταῦτα συνείραντες, τό τε ἐξαιρετικὸν τῆς υἰότητος αὐτοῦ καὶ ἀκοινώνητον παραστήσαι καὶ τὴν 471 περὶ αὐτοῦ γνῶσιν σαφῆ τοῖς πιστοῖς παρασχέσθαι, οἷον λέγοντες· Χριστός ἐστιν ὁ διὰ τῶν προφητῶν μὲν προκηρυχθεὶς, γενόμενος δὲ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, δυνάμεσι δὲ καὶ πνεύματος ἁγίου χορηγία τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος εὐεργετῶν καὶ διὰ τῆς οἰκείας ἀναστάσεως θάνατον νεκρώσας καὶ συναναστήσας τοὺς ἀπ' αἰῶνος νεκρούς· οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός, οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὡς ἔστιν ἐν ἀφορισμῷ καὶ συνόψει εἰπεῖν. πρόσθετες εἰ βούλει πρὸς ἐξάπλωσιν σαφεστέραν, δι' οὗ καὶ Παῦλος ἔλαβε χάριν ἀποστολῆς, εἰς τὸ πείσαι τὰ βάρβαρα ἔθνη καὶ παρασκευάσαι ὑπακοῦσαι τῇ πίστει τῇ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦτ' ἔστι πιστεῦσαι εἰς αὐτὸν καὶ λατρεύειν αὐτῷ ὡς ἀληθινῷ θεῷ καὶ υἱῷ θεοῦ. Ro+m1,5–7 Χάριν καὶ ἀποστολήν ἀντὶ τοῦ χάριν εἰς ἀποστολήν. ἔστι δὲ παρὰ πολλοῖς τὸ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ λόγου, καὶ μάλιστα παρὰ τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ ὡς ἐπίπαν ὁ καὶ παρέλκει. Εἰς ὑπακοὴν πίστεως, ἢ πίστις εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ γέγονεν· αὐτὸν γὰρ τὰ ἔθνη οὐκ ἐθέασατο, ἀλλὰ μόνου κηρυττομένου τοῦ ὀνόματος ἐκεῖνοι ἐπίστευον. ὄντως πλήρης ἦν χάριτος ἢ ἀποστολῆ τῶν μαθητῶν, ὅτι ἐπεισαν ὑπακοῦσαι καὶ πιστεῦσαι τὰ ἔθνη τῷ Χριστῷ, καὶ τό τε ἄνθρωποι καὶ ἄλιεῖς καὶ ἀγράμματοι. Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς. ἐξ αὐτῆς τῆς προσφωνήσεως ταπεινοφρονεῖν αὐτοὺς προοιμιάζεται· εἰπὼν γὰρ πᾶσι καὶ μὴ μερίσας εἰς ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους, δούλους καὶ ἐλευθέρους, ὁμοτίμους ἀλλήλους ἠγεῖσθαι λεληθότως συμβουλεύει. εἶτα, ἵνα μὴ εἴπωσιν· τί οὖν; πάντας ὁμοτίμους ἠγῆ, καὶ ἀγαθοὺς καὶ φαύλους, καὶ πιστοὺς καὶ ἀπίστους; ἐπισυνῆψε· κλητοῖς ἁγίοις· ἅπαντες γὰρ αὐτῷ οἱ ἅγιοι ὁμοτίμοι, καὶ διαστολὴ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς. Κλητοῖς. πόθεν ἐκλήθητε; ἐκ ποίων πόνων; ἐκ ποίων κατορθωμάτων; πόθεν ἐστὲ ἅγιοι; ἀλλ' ἢ ἐκ μόνης τῆς ἀγάπης θεοῦ· αὐτὸς γὰρ δωρεὰν ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχέας, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς ἀγιασμόν καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ. ἁγίους δὲ τοὺς πιστοὺς καλεῖ πάντας. Ro+m1,11–12 Τὸ μεταδοῦναι ὑμῖν χάρισμα οὐκ ἔστιν ἐμὸν μόνον, ἀλλὰ τῆς

διακονίας μὲν τῆς ἐμῆς, τῆς δὲ ὑπουργίας τῆς ὑμετέρας· ἵνα γὰρ μὴ 472 ἀκούσαντες ὅτι χάρισμα ἔτι εἰσὶν ἐνδεεῖς, καὶ ὅτι δέονται στηριχθῆναι, ἔτι δυσανασχετήσωσι, κοινοποιεῖται καὶ τὸ χάρισμα τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ στηριχθῆναι αὐτούς. καὶ οὐκ ἔστι, φησί, τὸ ταῦτα γενέσθαι ἐμὸν ἢ τῆς ἐμῆς μόνης προαιρέσεως καὶ διακονίας, ἀλλὰ κοινὸν ἐστὶν ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ· καὶ οὐδὲ τό τε ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως. πῶς καὶ τίνα τρόπον; ἐὰν αὐτοὶ ἔχητε, φησί, πίστιν τοῦ λαβεῖν τὸ χάρισμα, ἐγὼ τε πάλιν πίστιν τοῦ δοῦναι ὑμῖν, τότε δὴ καὶ τὸ χάρισμα πνευματικὸν ὑπάρχον διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ἐνεργεῖται καὶ δίδεται· ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὲν πίστιν ἔχω τοῦ δοῦναι καὶ πολὺν ἀγῶνα καὶ σπουδὴν, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἔχητε πίστιν τοῦ λαβεῖν, οὐδ' ἐπιθυμίαν καὶ ἐπιμέλειαν περὶ τὸ λαβεῖν, οὐ παραγίνεται ὑμῖν, κἂν ἐγὼ βούλωμαι, τὸ χάρισμα τὸ πνευματικόν. δεῖ οὖν ἀμφοτέρωθεν συνδραμεῖν, καὶ τὸ ἐξ ἐμοῦ καὶ τὸ ἐξ ὑμῶν· ἀλλὰ τὸ ἐξ ἐμοῦ πάρεστιν ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον ἀπλῶς κρίνω δεῖν ὑμᾶς λαβεῖν τὴν δωρεὰν ἀλλὰ καὶ ἐπιποθῶ, λοιπὸν ἐστὶ τὸ ἐξ ὑμῶν. τοῦτο δὲ παραγίνεται δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ καρπῶν ἀξίων τῆς δωρεᾶς· τότε γὰρ αὐτοὶ πίστιν ἔξετε τοῦ λαβεῖν καὶ ἐπιθυμίαν, ὅτε ἀξιῶς ἑαυτοὺς παρασκευάσετε τῆς δωρεᾶς· καὶ τότε ἔτι μᾶλλον κἀγὼ πλεον ἔξω πίστιν καὶ ἐπιπόθησιν τοῦ δοῦναι, ὥστε πανταχόθεν ἐξ ὑμῶν ὑπάρχει τὸ λαβεῖν ὑμᾶς. λαμβανόντων δὲ ὑμῶν τὸ χάρισμα, κοινὸν γίνεται τὸ κέρδος, καὶ δηλονότι παρακαλούμεθα καὶ εὐφραίνόμεθα ἐν ἀλλήλοις. Διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως· ὑμῶν μὲν διὰ τοῦ παραλαβεῖν καὶ παραδέξασθαι τὴν πίστιν, ἐμοῦ δὲ διὰ τοῦ κηρύξαι καὶ παραδοῦναι ταύτην· ἢ καὶ ὑμῶν μὲν ἀξιόπιστον εἰς τὸ κηρύξαι καὶ διδάξαι με ὑπολαμβανόντων, ἐμοῦ δὲ πάλιν ἀξιόπιστους εἰς τὸ ἐμπιστευθῆναι τὰ λόγια τοῦ θεοῦ καὶ τὴν τελειότεραν κρίναντος διδασκαλίαν· ἢ ἐμοῦ μὲν ὀρώντος προθύμως ὑποδεχομένους ὑμᾶς καὶ ἐξ ἐτοίμου τὸ κήρυγμα, ὑμῶν δὲ πάλιν τὴν ἐμὴν σπουδὴν καὶ τὴν περὶ αὐτὸ ἐπιμέλειαν αὐτῇ παραλαμβανόντων ὄψει· μέγα γὰρ εἰς παράκλησιν μαθητῶν σπουδὴ διδασκάλου, καὶ πάλιν εἰς διδασκάλου παράκλησιν μαθητῶν ἐτοιμότης καὶ προθυμία. συντελεῖ δὲ τοῦτο καὶ εἰς μείζονα πληροφορίαν τῆς πίστεως ἑκατέρωθεν, ὅταν ὁ μὲν κηρύσσων ὀρᾷ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς παραδόξως εἰς ὑπακοὴν ἐλκομένας μᾶλλον γὰρ τὴν θειότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πίστεως ἀποθαυμάζει καὶ μᾶλλον ῥώννυται εἰς τὸ κηρύσσειν ταύτην, καὶ ὅταν πάλιν ὀρώσιν οἱ μαθηταὶ εὐτόνως καὶ σὺν ἐλπίδι βεβαίᾳ τὸν κήρυκα τὴν πίστιν παραδιδόντα· μᾶλλον γὰρ ὑποδέχονται αὐτὴν καὶ μᾶλλον στηρίζονται ἐν αὐτῇ, καὶ διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως οὕτως ἑκάτεροι παρακαλοῦνται. 473 Ro+m1,13-14 Τὸ ἵνα τίνα καρπὸν σχῶ καθ' ὑπερβατὸν κεῖται· τὸ γὰρ ἀκόλουθον εἶη ἂν· πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα καρπὸν τίνα σχῶ ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο. ἀλλ' εἶποι τις ὅτι εἰ ἢ πίστις αὐτῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ κατηγγέλλετο, τίνα καρπὸν αὐτὸς ἤθελε παραγενόμενος παρασχεῖν; ἀλλὰ πολὺν μὲν οὖν ἐροῦμεν· εἰ γὰρ καὶ ἐπεπιστεύκεισαν, παμπόλλων ὅμως ἐδέοντο. καὶ τοῦτο δηλοῦται καὶ δι' ὅλης τῆς ἐπιστολῆς καὶ πρὸ ὀλίγου λέγοντος εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, καὶ ἡνίκα μὴ κρίνειν ἀλλήλους παραινεῖ, καὶ ἡνίκα ἐκκλίνει τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παραινεῖ, καὶ μυρία. οὐδὲν οὖν ἀπεικὸς καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγέλλεσθαι καὶ αὐτοὺς ἔτι πολλῆς δεῖσθαι τῆς Παύλου ἐπικουρίας καὶ τῆς δι' αὐτοῦ καρποφορίας. ὅρα δὲ πῶς φησίν· ἵνα τίνα καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν; τοῦτο μὲν δεικνύς, ὅτι ὁ ἐκείνων καρπὸς οἰκείος ἐλογίζετο τῷ Παύλῳ καρπός, καὶ οὕτως ἔχαιρεν ἐν τοῖς τῶν πλησίον κατορθώμασιν, ὥστε καὶ αὐτὸς ἔχειν ἠγάπητον τὸν καρπὸν. τοῦτο δὲ πάλιν δεικνύς, ὅτι ἕνεκεν τῆς αὐτῶν ὠφελείας τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔσπευδε στείλασθαι πορείαν, ἀλλ' ὥστε δὲ καὶ Παύλου καρπὸς ἦν ἀληθῶς ὁ ἐκείνων καρπός· ἔργον γὰρ ἦν καὶ σπευδῆ τὸ καρποφορεῖν τὰ ἔθνη. καλῶς οὖν φησιν· ἵνα τίνα καρπὸν σχῶ, ἀμφοτέρωθεν δηλῶν, καὶ τὸ ἐκείνους τὴν ἀρετὴν καρποφορεῖν καὶ τὸ ἐκείνον αὐτοὺς τούτους· ἐν γὰρ τῇ ἐκείνων καρποφορίᾳ ἢ τοῦ Παύλου ἐδείκνυτο

καρποφορία. ἀλλ' οὕτω μὲν ταῦτα. Ἔστι δὲ καὶ μὴ καθ' ὑπερβατὸν τὸ χωρίον ἐκλαβομένους, ἀλλ' ὡς ἔχει τάξεως, παρειληφότας τοιοῦτον ἐν αὐτῷ θηρᾶσαι τὸν νοῦν· ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο· διὰ τί; φησίν. ἵνα μὴ θᾶττον ἐλθὼν ἀκάρπους ὑμᾶς ἔτι καταλήψωμαι, διὸ ἀνεβαλόμην τὴν παρουσίαν, ἕως οὗ καὶ ἐν ὑμῖν καρπὸν τινα βλαστάνοντα τῆς πίστεως ἄξιον καὶ τελεσφοροῦμενον μάθω. τί οὖν ἂν καὶ καρποφορῶσιν; τίς ἢ χρεία τῆς Παύλου παρουσίας; πολλή μὲν οὖν· οὐ γὰρ πάντα τὸν καρπὸν ἀνέμενε Παῦλος αὐτοὺς καρποφορῆσαι, ἀλλὰ τινά. καὶ μάλα εἰκότως· ὡσπερ γὰρ περιττὸν τὸ τὸν τελείως καρποφοροῦντα εἰς καρποφορίαν παραινεῖν, οὕτως ἐπίπονον καὶ ὄκνον ἐμποιεῖ τὸ μὴ πρὸς καρπογονίαν εὐχρηστον καὶ παρέχον ἐλπίδας χρηστάς. εἰ δὲ καὶ καρπὸς τις ἦν καὶ οὗτος τέλειος, οὐδ' οὕτως ἀπλῶς ἐνεκόπτετο τὴν παρουσίαν ὁ Παῦλος· ὀφειλέτην γὰρ αὐτὸν ἀποκαλεῖ ὥστε, εἰ καὶ τοῖς ἔργοις ἐκόμων, αὐτὸς ἂν τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀπέστη ποιῶν. 474 Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως τὸ νόημα συνιδεῖν. ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο· διὰ τί; ὅτι καρπὸν τινα ἔτι μοι συνέλεγον λείποντα. καὶ ταύτην τὴν ἔννοιαν ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ὡσπερ τὰ προοιμισθέντα ἐπιλογιζομένου τοῦ ἀποστόλου ἔστι βεβαιουμένην τῶν ἄλλων ἐρμηνειῶν μᾶλλον ἰδεῖν· καὶ γὰρ φησιν· διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, νυνὶ δὲ μηκέτι ἔχων τόπον ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. ὥστε ὁ ἕως τοῦ νῦν ἐλπίζομενος εἰς συλλογὴν καρπὸς ἐν τοῖς ἄλλοις κλίμασιν ἐκώλυεν αὐτὸν ἐπὶ Ῥώμην δραμεῖν, ἀτέλεστον ἐν ἐκείνοις τὸ ἔργον καταλείποντα. εἶτα τὸ ἐν ὑμῖν καὶ τὰ ἐφεξῆς ὡσπερ ἀντιπίπτοντος λύσις ἐστίν, οἶόν· τί; φησίν, ἐν ἡμῖν οὐ μέλει σοι καρπὸν σχεῖν; ναί, φησί, καὶ ἐν ὑμῖν τοῦτο σπεύδω, τοῦτο ἐπιζητῶ, ὀφειλέτης εἰμί, χρεωστῶ πάσιν. Ro+m1,16-18 Ἰουδαίῳ δὲ πρῶτον. ὁ γὰρ Ἰουδαῖος ἀπαιτεῖται πρῶτον πιστεύειν, ἅτε δὴ κατηχημένος τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ νόμου καὶ τῶν προφητῶν μᾶλλον τῶν ἐθνῶν, καὶ ὅτι, εἰ καὶ ἐπὶ κοινῇ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων σωτηρία ἐπεδήμησεν ὁ Χριστός, ἀλλ' οὖν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἐγεννήθη καὶ ἐπολιτεύσατο καὶ ἐδίδαξεν καὶ τὰς θεοσημείας ἐν αὐτοῖς εἰργάσατο· δι' ἃ πάντα ὀφειλέται εἶσιν οἱ Ἰουδαῖοι πρῶτον πιστεύειν εἰς Χριστὸν ἢ περὶ τὰ ἔθνη. Δικαιοσύνη γὰρ θεοῦ, φησίν, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἀποκαλύπτεται, τοῦτ' ἔστιν ἅπασα ἡ ἀρετὴ διὰ τοῦ εὐαγγελίου φανεροῦται· δικαιοσύνην γὰρ πολλάκις εἶωθε πάσαν λέγειν τὴν ἀρετὴν. πῶς δὲ ἀποκαλύπτεται καὶ τίσιν; τοῖς ἐκ πίστεως τῷ εὐαγγελίῳ προσιοῦσιν· πᾶσι μὲν γὰρ κηρύττει τὴν ἀρετὴν τὸ εὐαγγέλιον καὶ πᾶσι παραινεῖ ἀντέχεσθαι τῆς ἀρετῆς, ἐκείνοις δὲ ἀποκαλύπτει τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐκείνους ποιεῖ ἐραστὰς αὐτῆς, τοὺς μετὰ πίστεως προσιόντας. τί οὖν; παύεται ἡ πίστις τῆς ἀρετῆς κατορθουμένης; οὐμενοῦν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τελειότερον καὶ ὑψηλότερον πρόεισιν. ἐπίστευσεν, πράττει διὰ τοῦτο τὴν ἀρετὴν· ἀρετὴν κατορθοῖ, εἰς τελειοτέραν προκόπτει πίστιν· ἡ μὲν γὰρ πρώτη πίστις κατάνυξις τις ψυχῆς ἦν καὶ προθυμία, ἡ δὲ τῆς τῶν ἀρετῶν ἐργασία συναυξηθεῖσα καὶ τελειωθεῖσα πίστις βεβαίωσις ἐστὶν ἀμετάπιστος καὶ πληροφορία. καὶ ἡ μὲν ἔοικε καταβολῇ σπέρματος, ἡ δὲ τῶν ἀρετῶν ἐργασία καὶ καρποφορία, ἡ δὲ δι' αὐτῶν συναυξηθεῖσα καὶ τελειωθεῖσα πίστις ἀπολαύσει καὶ εὐδαιμονία. οὕτως οὖν δικαιοσύνη θεοῦ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐκ πίστεως 475 εἰς πίστιν. καλεῖ δὲ θεοῦ δικαιοσύνην τὴν ἀρετὴν, ὅτι θεῖόν τί ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, καὶ ὅτι πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐκ θεοῦ. Ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. πιστεύειν γὰρ δεῖ ὅτι θεὸς ἐφάνη ἐπὶ γῆς μετὰ σαρκός, ὅπερ ἐστὶν ἀρχή· καὶ πάλιν ὅτι ἔσται τοῖς πιστεύουσιν εἰς κληρὸν ἢ βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅπερ ἐστὶ πίστεως τέλος. Τὸ δὲ ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται μαρτυρία μὲν ἐστὶ τῶν εἰρημένων καὶ ἀπόδειξις· προφητικὴ γὰρ ἡ ῥῆσις εἰρημένη τῷ Ἀμβακούμ, τοιοῦτον δὲ τί φησιν· καλῶς εἶπον, φησί, τὸν σπουδαῖον ἐκ πίστεως εἰς πίστιν δι' ἀρετῆς προῖέναι, καὶ γὰρ ὁ Ἀμβακούμ, φησίν, ἄνωθεν τοῦτο διὰ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος βοᾷ, ὅτι ὁ σπουδαῖος ἄνθρωπος ἐκ πίστεως ζῆ, τοῦτ' ἔστι πᾶσαν τὴν ζωὴν αὐτοῦ πιστεῖ παρατεινομένην ἔχει. ἢ οἰκειότερον· ἐπεὶ

ζωή ἀληθινὴ τῷ δικαίῳ τὸ θάλλειν καὶ ἀναζῆν ἐν τῇ κτήσει τῶν ἀρετῶν, ὁ δίκαιος, φησὶν, ἦτοι ὁ σπουδαῖος ἐκ πίστεως ζήσεται τὴν κατὰ τὰς ἀρετὰς ζωὴν· ζωῆς γὰρ ἐνταῦθα τοῦ ῥήτου τῆς ρεούσης καὶ ἐπικλήρου. οὐ λίαν ὁ λόγος οἰκεῖος, καὶ εἴη ἂν τὸ ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται κατασκευαστικὸν τοῦ ἀποκαλύπτεται δικαιοσύνη ἐκ πίστεως. ἀλλ' οὕτω μὲν ταῦτα. Εἰ δὲ τὸ δικαιοσύνη θεοῦ οὐχὶ τὴν ἐν ἀνθρώπῳ παρὰ θεοῦ διδομένην ἐκλάβοι τις, ἀλλ', ἐγγύτερον τῆς λέξεως, τὴν ἐνοῦσαν τῷ θεῷ καὶ ἐνεργουμένην ὑπ' αὐτοῦ, τοιοῦτόν τινα μοι δοκεῖ ἀνακλύπειν τὸν ἀποστολικὸν νοῦν, ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνη ἦν περὶ ἡμᾶς ἐπιδείκνυται φιλανθρωπίας ὄρω καὶ νόμῳ, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ αὐτοῦ δείκνυται. πῶς καὶ τίνα τρόπον; ὅτι ἐκ μόνης πίστεως ἡμᾶς σώζει καὶ νεκρωθέντας ἤδη ζωοποιεῖ, μὴ προεπιδειξαμένους ἔργα. καὶ τοῦτο καὶ προῖων ὁ Παῦλος ἐμφανέστερον περιστᾷ ἐν οἷς φησιν· καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως, καὶ πάλιν· δικαιοθέντες οὖν ἐκ πίστεως, καὶ πάλιν· ἐὰν ὁμολογήσης ἐν τῷ στόματί σου κύριον Ἰησοῦν, εἶτα καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου, σωθήσῃ. τοῦτο οὖν δικαιοσύνης θεοῦ νικώσης φιλανθρωπίαν ἀνθρωπίνην, τὸ ἐκ μόνης πίστεως νεκρωθέντας ἡμᾶς ταῖς ἀμαρτίαις ἤδη ἀνεγεῖραι καὶ ζωοποιῆσαι, ὥστε καλῶς προεῖπεν ὅτι δύναμις ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον εἰς σωτηρίαν τῷ πιστεύοντι· καὶ γὰρ δυναμοῦται ὁ πιστεύσας διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἀποκαλυπτομένης δικαιοσύνης ἀναστῆναι τοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν πτώματος καὶ ζωοποιηθῆναι. Καλῶς δὲ εἶπεν· ἀποκαλύπτεται· τοῖς μὲν γὰρ μὴ πιστεύουσι κέκρυπται ἢ τοιαύτη τοῦ θεοῦ δικαιοσύνη, διὰ δὲ τῶν πιστευόντων ἀποκαλύπτεται καὶ φανεροῦται. ἀλλ' εἰς τί ζωοποιεῖται, φησὶν, ὁ πιστεύσας; εἰς τὴν τελειοτάτην καὶ κατ' ἀμετάπιστον ἔξωθεν ἰσχὺν πίστιν· ἐκ γὰρ πίστεως εἰς πίστιν ἢ ζωοποίησις. δυνατὸν δὲ καὶ ἄλλως κατα 476 νοῆσαι· ἡ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνη διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἀποκαλύπτεται, ὅτι λαμβάνων παρ' ἡμῶν ἀρχὴν μόνον καὶ σπέρμα πίστεως, αὐτὸς αὐξάνει καὶ ἐδράζει καὶ τελειοποιεῖ ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ταύτην. τοῦτο δικαιοσύνης ὡς ἀληθῶς θεοῦ, τὸ μόνον ἀφορμὴν προαιρέσεως λαβόντα αὐτὸν ἀπαρτίσαι τὸ πᾶν· ἵνα γὰρ μή τις εἴπῃ, ἀνωτέρω λέγοντος τοῦ Παύλου ὅτι δύναμις ἐστὶ τῷ πιστεύοντι εἰς σωτηρίαν τὸ εὐαγγέλιον· καὶ πῶς ἔνι πιστεῦσαι ἀκούοντα σταυρόν, ἀκούοντα θάνατον, ἀκούοντα πάθη; ἐπάγει τὸ δικαιοσύνη θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. μὴ ἔστω, φησὶ, ταῦτα πρόφασις· ἐὰν γὰρ μόνον προαιρεθῆς, τότε μᾶλλον ἔχεις θαυμάσαι τὴν τοῦ θεοῦ περὶ σὲ κηδεμονίαν καὶ πρόνοιαν, ὅτι τὴν ἀπὸ γνώμης πίστιν λαβών, αὐτὸς σοι χορηγεῖ τὴν ἐκ πληροφορίας πίστιν καὶ βεβαίωσιν. ἀλλὰ τῶν ἀπίστων μὲν τις τοῦτο οὐκ ἂν ἐπιγνῶ, μυριάκις ἐρμηνευόμενος, τῶν δὲ πιστῶν μόνης δεῖται ἀναμνήσεως· οἶδεν γὰρ τοῦτο τῇ πείρᾳ ὅτι τὴν ἐκ προαιρέσεως κατ' ἀρχὰς πίστιν αὐτὸς προβαλλόμενος, ἐκ ταύτης εἰς τὴν κατὰ γνώσιν καὶ τελειότητα πίστιν ἀνατρέχει καὶ ἀναβιβάζεται. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης ὅτι καινόν τι λέγει καὶ πρόσφατον, τὸν προφήτην παράγει μάρτυρα· τὸ αὐτό μοι, φησὶ, καὶ ὁ προφήτης Ἀμβακούμ ἔκπαλαι, ὅτι ἡ τοῦ δικαίου ζωὴ πίστει περιλαμβάνεται καὶ περατοῦται, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ τῆς κατὰ προαίρεσιν πίστεως, τελειουμένη δὲ καὶ προϊούσα εἰς τὴν κατὰ θεῖαν συνεργίαν καὶ ἀποκάλυψιν πίστιν. διόπερ ἀεὶ ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζῆ. τὸ δὲ ζήσεται καλῶς εἴρηται, τοῦτ' ἔστιν ὁ δίκαιος οὐ ζῆ μὲν ἐκ πίστεως, παύεται δέ, ἀλλὰ διὰ παντὸς ζήσεται ἐν αὐτῇ προκόπτων καὶ στηριζόμενος. ζήσεται δὲ εἶπεν, οὐκ ἄλλο τι οἷον ἐκ πίστεως προκόπτει ἢ στηρίζεται ἢ ἄλλο τι, τὴν ἐπιτεταμένην διάθεσιν δηλῶν, ὅτι οὐδὲ ζῆν αἰρήσεται οὐδ' ἀναπνεῖν χωρὶς πίστεως. εἰ οὖν καὶ δύναμις ἐστὶν εἰς σωτηρίαν τῷ πιστεύοντι τὸ εὐαγγέλιον, καὶ πιστεῦσαι ῥᾶον προαιρέσεως γὰρ μόνης δεῖται, καὶ πιστεύσαντα ἔνι κατὰ τὴν πίστιν ἐδρασθῆναι ὑπὸ θεοῦ καὶ τελειωθῆναι. καὶ τελειωθεῖσι κατὰ τὴν πίστιν ἔρωσ καὶ ἡδονὴ ἐμφύεται περὶ αὐτήν, ὥστε μηδὲ ζῆν αἰρεῖσθαι ἄνευ ταύτης. δεῖ ἄρα προθύμως διὰ ταῦτα πάντα καὶ μετὰ σπουδῆς προσιέναι τῷ κηρύγματι τοῦ εὐαγγελίου. καλῶς δὲ ἄρα καὶ Παῦλος ἔλεγεν· οὐ γὰρ

ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ τοσοῦτων ἀγαθῶν ἡμῖν προξενοῦν. Τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικία κατεχόντων, καλυπτόντων, γνώμης πονηρίας ἐπισκοτιζόντων· ῥᾶον γάρ, εἴπερ ἐβούλοντο, ἀπὸ 477 τῶν ὀρωμένων καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἑτέρους ὠφελῆσαι εἰς θεογνωσίαν. οἱ δὲ μᾶλλον δι' αὐτῶν τούτων συνεκάλυψαν καὶ κατέσχον μὴ διαλάμψαι τὴν θεογνωσίαν, αὐτὰ ταῦτα θεοποίησαντες, καὶ ἀδικήσαντες, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τὴν τε τῆς θεογνωσίας ἀλήθειαν καὶ ἑαυτοὺς καὶ αὐτὰ γε δὴ ἄπερ τιμᾶν ἔδοξαν. δῆλον δὲ ὅτι τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφοὺς ἐπιπλήττει καὶ τοὺς ὁμοίους ἐκείνους. Ro+m1,19-26 Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, ὅπερ ἐστὶν αὐτοῦ δυνατὸν γνωσθῆναι, ὅτι ποιητῆς, ὅτι προνοητῆς, καὶ τὰ ὅμοια. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, οἷον ἄγγελοι καὶ αἱ ἄλλοι ἀσώματοι οὐσίαι, ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως καταλαμβάνεται καὶ καθορᾶται. πῶς; καὶ αὐτὰ ἐν τοῖς ποιήμασι νοούμενα καὶ συναριθμούμενα. καθ' ὑπερβατὸν οὖν ἢ σύνταξις· ἢ τοῖς ποιήμασι νοούμενα, ἀντὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς τοῖς ποιήμασιν ἐνεῖναι καὶ τῆ τοῦ θεοῦ βουλήσει ὑπηρετεῖν καὶ πληροῦν τὰ κελευόμενα· ἢ ἀόρατα αὐτοῦ λέγει αὐτὸ τὸ ἀόρατον αὐτοῦ τῆς οὐσίας. καὶ πῶς ἔνι, φησί, τὸ θεῖον ἀόρατον ὃν κατιδεῖν καὶ κατανοῆσαι; ναί ἐστι, φησὶν, ἀπὸ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ κατιδεῖν αὐτοῦ τὴν θειότητα καὶ τὴν δύναμιν. Ἦ τε αἴδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. πῶς ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως ἢ θειότης τοῦ θεοῦ καὶ αἴδιος δύναμις γινώσκειται; εἶδέν τις τὸν κόσμον καὶ ἐν αὐτῷ ἀστέρων κάλλη, μέγεθος καὶ δρόμον σελήνης καὶ ἡλίου τάξιν καὶ εἰρμὸν ἀπαράβατον· οὐχ ἡμέραν σελήνη ποιεῖ οὐδὲ τὴν νύκτα ὁ ἥλιος, αἱ νύκτες εὐτάκτως ταῖς ἡμέραις ἐξίστανται, καὶ αἱ ἡμέραι ταῖς νυξὶ παραχωροῦσι τὸ ἀνάλογον. ὁ αἰθὴρ τὸν οἰκεῖον τόπον φυλάττει, καὶ ὁ ἀήρ ὑφίσταται, καὶ οὔτε ἐκεῖνος τὴν ἀλλοτρίαν ὑπέρχεται χώραν, οὔτε ὁ ἀήρ εἰς τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ἐπεκτείνεται. ἔστηκεν ἢ γῆ, οὐκ ἔχουσα τὸν ὑπερείδοντα βάρος ἄπειρον καὶ μηδὲ δυναμένη ἐπερείδεσθαι, ἐκκέχυται αὐτῇ τὸ ὕδωρ καὶ περικέχυται προσθήκη θαύματος· τοῦ τε γὰρ βάρους προσθήκη ποιεῖ καὶ εὐδιάλυτον καὶ πρὸς τὸ καταφέρεσθαι πολυπλάσιον τὸ αἴτιον, ἀλλ' ὅμως ἀκίνητος ἔστηκεν, φωνῆς ἀπάσης λαμπρότερον τὴν κατέχουσαν ἀνακηρύττουσα δύναμιν. φέρει καρποὺς μυρίου, μυρίαὶς ἰδέαις ἐξαλλάττοντας, μυρίαὶς δυνάμει διαφέροντας, χρώμασι, μεγέθεσι, μία οὔσα, γῆ οὔσα. τρέφει ζῶων γένη ἄπειρα, ἡμερα, ἄγρια, ζωοτόκα, ὠοτόκα, ἄπειρον ἄλλην διαφορὰν καὶ ἀνομοιότητα κατὰ γένεσιν ἔχοντα, ἰοβόλα, ἀλεξιτήρια, ἔρποντα, ἰπτάμενα, βαδίζοντα, νηχόμενα. τί ἂν τις ἐπιχειροῖ λέγειν τὰς διαφορὰς ὧν εἰς πέρας οὐ στήσεται; ἀλλὰ καιρῶν εὐτάκτους μεταβολάς, ἀλλ' ἕτερος ἐτησίους, ἀλλὰ καὶ τὰ δοκοῦντα πάθη, σεισμούς, 478 κεραυνούς, ἀλλ' εἴ τι τούτων ἐπισκοπήσεις, εἰς τὸν δημιουργὸν παραπέμπει τὸν προσέχοντα· τί τὸ συνέχον; τί τὸ συγκρατοῦν; πῶς κυβερνᾶται; πῶς διασώζεται; ἔστιν ἄρα γινῶναι σαφῶς ἀπὸ τῆς κτίσεως, ὅτι ἔστι δημιουργός, ὅτι προνοητής, ὅτι παντοδύναμος, ὅτι ἀγαθός ἀγαθοῦ γὰρ καὶ ἡ δημιουργία καὶ ἡ πρόνοια, ὅτι αἴδιος· τῷ γὰρ παντοδυνάμω τίς ἐπιβουλεύσει; καὶ εἰ μὴ οὗτος αἴδιος, ὑπ' ἄλλου πάντως αἰδίου καὶ συνέχεται καὶ προήχθη· καὶ τοῦτο ἐπάπειρον, ὥστε καὶ αἴδιος. οὕτως οὖν ἢ θειότης αὐτοῦ καὶ αἴδιος δύναμις ἐν τοῖς ποιήμασι καθορᾶται, οὕτως ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως ἢ τοῦ θεοῦ γινῶσις τοῖς ἀνθρώποις ἐγγίνεται, οὕτως τὸ γνωστὸν αὐτοῦ ἐν πᾶσιν ἐφανερώσεν· τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ θεοῦ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστιν, οὐσία δὲ καὶ φύσις παντελῶς πᾶσιν ἄληπτα. ταῦτα καὶ Ἑλληνες ἔγνωσαν, ἀλλὰ γνόντες οὐχ ὡς θεὸν ἔδοξασαν. ἀλλ' ὡ πολλῆς ματαιότητος καὶ μωρίας· ἄπερ ὡς περὶ θεοῦ θεοπρεπῶς ἐφαντάσθησαν, ταῦτα εἰδώλοις καὶ δαίμοσι καὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ λίαν ἀθλίως καὶ δυσσεβῶς περιέθηκαν, ἀλλάξαντες τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν εἰδώλων δόξη. καὶ ἀντὶ τοῦ σέβειν θεὸν ἐσεβάσθησαν εἰδώλοις, καὶ φθαρτῶν εἰδώλοις ἐπίτασις πωρώσεως καὶ ἀνοίας, καὶ ἔτι τὸ κακὸν ὑπερβολὴν οὐκ ἔχον ἐρπετῶν καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων εἰδώλοις. Ἴδε μανίαν, μᾶλλον δὲ ἴδε πρᾶξιν

ἥς οὐκ ἔστιν οὐδ' ἄξιον ὄνομα εὐπορῆσαι. ἀλλ' ὅτι μὲν ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως ἢ ἀΐδιος τοῦ θεοῦ δύναμις καὶ θειότης καθορᾶται, καὶ ὅτι γνόντες τὸν θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν, δῆλον. πῶς δὲ ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν; ποίων γὰρ διαλογισμῶν προσκυνεῖν λίθοις καὶ ξύλοις; ποίων διαλογισμῶν δημιουργοὺς καὶ θεοὺς καὶ ἀϊδίους καὶ κηδεμόνας ταῦτα καλεῖν; τί οὖν ἀπορεῖς, ὅτι οὐ προσεκύνησαν, ὅτι οὐκ ἐθεοποίησαν; ἢ τοῦτο μὲν δῆλον. ποίοις δὲ ζητεῖς λογισμοῖς; ἀλλ' ἔχεις καὶ τοῦτο· ματαίοις γὰρ καὶ ἐσκοτισμένοις καὶ μωροῖς. Γνόντες τὸν θεόν, τοῦτ' ἔστι· τί ποτέ ἐστι θεός; τί ὀφείλει ὑπολαμβάνεσθαι θεός; τοῦτο γνόντες τοῖς ἐξῆς ἐκόντες ἐσφάλησαν. Ἄλλως· Διότι γνόντες τὸν θεόν, τοῦτ' ἔστι γνῶναι δυνηθέντες, εἴπερ ἠθέλησαν. γνόντες δέ, φησίν, ὅτι ὅσον ἀπὸ τῆς τῶν ὀρωμένων διδασκαλίας ἔγνωσαν, καὶ ἀπήρτιστο αὐτῶν ἡ γνῶσις. ἢ γνόντες, φησί, κυρίως, ὅτι καὶ ἔγνωσαν τὸν θεὸν καθ' ὅσον ἐστὶν αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις γνωστόν· διὸ καὶ ἔλεγεν ὅτι τὸ γνωστόν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. τί οὖν ἐστὶ τὸ γνωστόν αὐτοῦ; ὅτι προνοητικός, ὅτι δημιουργικός, ὅτι ἀγαθός, ὅτι δεσπότης, 479 ὅτι ἐξουσιαστής· ταῦτα οὗτοι ὅτι εἶναι δεῖ τῷ θεῷ ἔγνωσαν, καὶ ὅτι δεῖ σέβεσθαι αὐτόν· γνόντες δ' ἐν τούτῳ τὸν θεὸν καὶ μέχρι τούτου προελθόντες καλῶς, ἐξετράπησαν τοῦ λοιποῦ καὶ τῆς ἀληθείας ἀπηνέχθησαν· ταῦτα γὰρ τὰ ὑψηλὰ καὶ ἀξιοπρεπῆ περὶ θεοῦ φαντασθέντες, ἐφ' ἐξῆς οὐχ ὡς προσῆκον θεῷ, οὐδ' ὡς θεὸν ὑπέλαβον καὶ ἐδόξασαν, ἀλλὰ κατηνέχθησαν εἰς ἀλόγους παντελῶς καὶ ματαίους ἐννοίας, εἶδωλον φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀλόγων ζώων τὸν θεὸν εἶναι φαντασιωθέντες καὶ ἀνατυπώσαντες. συμβέβηκε δὲ αὐτοῖς τοῦτο τὸ πάθος καὶ ἡ ἐσχάτη ἀπώλεια, ὅτι λογισμοῖς ἐπίστευον τὸ πᾶν τῆς περὶ θεὸν καταλήψεως. εἰς τοῦτο δὲ πάλιν περιῆλθον ἐκ τοῦ νομίζειν αὐτοὺς ὅτι σοφοὶ εἰσι καὶ ἱκανοὶ εἰς τὸ θηρᾶσαι πᾶν ὅπερ ἐστὶν ἀνθρώποις καταληπτόν. ὦ πόσον ἡ οἴησις κακόν. διὸ καὶ τελείως μωρανθέντες ἔλαβον τὰς θεοπρεπεῖς ἐννοίας καὶ ὀνομασίας, οἷον τὰ εἰρημένα· τὸ δημιουργικός, τὸ ἀγαθός, τὸ προνοητικός, τὸ δεσποτικός, τὸ ἐξουσιαστής, τὸ σεβαστός καὶ τὰ ὅμοια, καὶ περιῆψαν αὐτὰ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀλλάξαντες τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ ἐν ὁμοιώματι καὶ ἐξῆς. ἀλλ' ὅρα τὴν τιμωρίαν, σκόπει τὴν ἀντιμισθίαν· ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἐγένοντο εἰς πάθη ἀτιμίας παραδεδομένοι, προοίμιον ταῦτα τῆς ἐκεῖθεν ἀτελευτήτου κολάσεως ἑαυτοῖς ὑποστησάμενοι. Τὸ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεός, τοῦτ' ἔστιν ἢ εἰς τὸν θεὸν πλημμέλεια καὶ παροινία· καὶ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου γὰρ εἰώθαμεν λέγειν ὅτι ἀπώλεσεν αὐτόν τὸ ἀργύριον, καίτοι οὐ τὸ ἀργύριον ἀπόλλυσιν ἀλλ' ἢ ἄσωτος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ κακῶ χρήσις. καὶ διέφθειρεν αὐτόν τῶν κολάκων τὸ πλῆθος, καίτοι οὐκ ἐκεῖνοι διαφθείρουσιν ἀλλὰ τὸ προσέχειν καὶ πείθεσθαι τούτοις· τὸ μὲν γὰρ εἶναι κόλακας ἢ μὴ εἶναι οὐκ ἐν ἐμοί, τὸ δὲ πείθεσθαι τούτοις ἢ μὴ ἐν τῇ γνώμῃ τῇ ἐμῇ. καὶ μυρία ἐστὶν ἢ τοιαύτη χρήσις, ἔν τε τῇ πρὸς ἀλλήλους ὁμιλία καὶ τῇ τῶν συγγραμμάτων ἐρμηνεία, οὐ τῶν καθ' ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἔξω τῆς ἡμετέρας ἐστηκότων αὐλῆς. Ἄλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν. ἐκ τῶν ὀρατῶν καὶ ἐκ τῶν νοητῶν, φησίν, ἃ ἔκτισεν ὁ θεός, ἠδύναντο τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ θειότητα κατιδεῖν καὶ ἐπιγνῶναι, ἀλλ' οὐκ ἠβουλήθησαν. διὸ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἀναπολογήτους κατέστησαν· ποῖον γὰρ ἦν εὐκολώτερον, κύκλους καὶ ζώδια εἰδωλοποιῆσαι ἐν οὐρανῷ καὶ ἀτράκτους καὶ νήματα καὶ εἴμαρμένην καὶ λοξὸν καὶ τέμνοντα καὶ πόλους καὶ ἀντίποδας καὶ ἀντώμους καὶ μακρὰν φλυαρίαν, ἢ τὸ γνῶναι ὅτι ἔστι ταύτης τῆς ὀρωμένης καὶ ὑπερφουῶς καλλονῆς δημιουργὸς καὶ κηδεμὼν καὶ πηδαλιούχος; 480 Ro+m1,28 Κάνταυθα τὸ παρέδωκεν ὁ θεός, ἀντὶ τοῦ ἢ εἰς θεὸν ὕβρις καὶ τόλμα, ἢ οἰκεία αὐτῶν πράξις, ἢ ἐκούσιος πώρωσις· αὕτη παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὰ τῆς ἀτιμίας πάθη. Ro+m1,29–32 Τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ὁ Μωϋσαϊκὸς τρανῶς καὶ ἀποτόμως διακελεύεται, ἀξίους θανάτου κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας. Ro+m2,1–5 Ὑπερβολὴν παρανομίας λέγει· καὶ ἔπραττον αὐτοὶ

τὰ παράνομα καὶ συνέτρεχον τοῖς πράττουσιν, καὶ ἐπειδ' ἄν τις ἀλοὺς ὑπό τινος ἐπὶ κρίσιν ἦγετο, αὐτοὶ ἐκαθέζοντο καὶ κατέκρινον ἐκεῖνον οὐ τὰ ἴσα αὐτοὶ ἔπραττον καὶ ὧ εἰς τὸ πράττειν συνέτρεχον, καὶ ὅμως κατέκρινον αὐτόν. οὕτως ἦδεισαν ὅτι ἁμαρτάνουσι, ὥστε πολλῶ μᾶλλον ἑαυτοὺς προκατέκρινον. Ro+m2,6–8 Ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἀποδώσει· ὅς καὶ ἀποδώσει· ἀποδώσει γὰρ τοῖς μὲν τὰ ἀγαθὰ, τοῖς δὲ ἀποδοθήσεται θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ τὰ ὅμοια. ἔστι δὲ διπλοῦν τὸ σχῆμα τοῦ λόγου· καὶ ἀπὸ κοινοῦ γὰρ καὶ ζευγμα. σκόπει δὲ ὅτι τὰ μὲν ἀγαθὰ ἀποδώσει, φησί, τὴν δὲ κόλασιν οὐκ ἀποδώσει ἀλλ' ἀποδοθήσεται· καὶ οὐδὲ τοῦτο κατὰ λέξιν εἶπεν, ἀλλ' ἀφήκεν συνεπινοηθῆναι. οὕτως οἶδε τὸ μὲν δικαιοῦν καὶ σώζειν οἰκείον θεοῦ, τὸ δὲ τιμωρεῖν αὐτόν καὶ κολάζειν ἀπὸ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων πωρώσεως καὶ τοῦ μὴ μετανοεῖν καὶ ἐπιστρέφειν. Ro+m2,15–16 Τὸ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν καθ' ὑπερβατόν εἴρηται· ἐφεξῆς γὰρ ἔστι τοῦ οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται· ἐρμηνεία γὰρ ἔστι, πῶς οἱ μὲν οὐ δικαιοῦνται, οἱ δὲ δικαιοῦνται. καὶ φησιν ὅτι οὐ δεομένου τοῦ κριτηρίου μαρτύρων, οὐ τινων ἔξωθεν ἀποδείξεων, ἀλλ' οἴκοθεν ἐξ αὐτῶν τῶν λογισμῶν καὶ ἡ ἁμαρτία παρίσταται καὶ ἡ ἀρετὴ ἐπίδηλος γίνεται. διὸ κἂν οἱ ἄνθρωποι 481 ἐνταῦθα ἀθώωσιν, οὐ δεῖ τούτοις θαρρεῖν· οὐδὲν γὰρ ἐκείνους ὠφελήσουσιν. κἂν πάλιν κατακρίνωσιν, οὐ χρή φροντίζειν· οὐδὲν γὰρ ἐκεῖ βλάψουσιν, ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ εἰς κατάκρισιν καὶ εἰς ἀθώωσιν ἡ τῶν οἰκείων λογισμῶν συναίσθησις καὶ μαρτυρία. διὰ τί δὲ εἰπὼν κατηγορούντων τῶν λογισμῶν, οὐκ εἶπε καὶ δικαιοῦντων; οὕτω γὰρ ἂν ἐδηλοῦντο οἱ κολαζόμενοί τε διὰ τοῦ κατηγορούντων, καὶ οἱ σωζόμενοι διὰ τοῦ δικαιοῦντων. νῦν δὲ ὡς ἐπὶ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ προτρέπεται νοεῖν ἢ ἀκολουθία, καὶ τὸ κατηγορούντων καὶ τὸ ἀπολογουμένων. φαμέν οὖν ὅτι οὐ δεῖ ἐπὶ τοῦ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀμφοτέρω λαβεῖν, ἀλλὰ κατηγορούντων μὲν τῶν λογισμῶν ἐφ' ἑτέρων ἦτοι τῶν κολασθησομένων, ἀπολογουμένων δὲ ἐφ' ἑτέρων ἦτοι τῶν σωθησομένων. διὰ τί οὐκ εἶπεν· δικαιοῦντων καὶ κατακρινόντων; ὅτι οὐ δικαιοῦσιν οὗτοι οὐδὲ τιμωροῦνται, ἀλλὰ κατηγοροῦσι μὲν ἢ ἀπολογοῦνται· τὴν δὲ κρίσιν τῆς τιμωρίας ἢ τῆς δικαιώσεως ὁ κριτὴς ἐπάγει. καλῶς οὖν φησιν· τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων. Πάλιν ἔστιν εἰπεῖν· τί οὖν; πῶς ἀπολογοῦνται μηδενὸς κατηγοροῦντος; τὸ γὰρ κατηγορούντων εἴρηται, ὅτι ἐπὶ τῶν κολασθησομένων δεῖ λαβεῖν, τὸ δὲ ἀπολογουμένων ἐπὶ τῶν δικαιωθησομένων καλῶς εἴρηται. πῶς οὖν ἀπολογοῦνται μηδενὸς κατηγοροῦντος; κατηγοροῦσι καὶ ἐνταῦθα οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ἄνευ ἁμαρτίας ἐκεῖθεν ὀφθῆναι, ἀλλ' ἡ κατηγορία, ἐπεὶ οὐκ ἔστι βᾶρος ἔχοντα καὶ ὄγκον τὰ ἁμαρτήματα, οὐκ ἔστι σφοδρὰ οὐδὲ ἀπαράγραπτος· ἀλλ' ἀπολογία προάγουσι πρὸς αὐτήν οἱ λογισμοί, τὸ εὐόλισθον τῆς φύσεως, τὸ ἀσθενές, τὴν τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν, τὸν ἔλεον. καὶ παύεται μὲν ἐκείνη, νικᾷ δὲ ἡ ἀπολογία. ἀπὸ τῆς ἀπολογίας οὖν εἰσιν, κἂν ἡ κατηγορία προηγῆσατο, ἄξιοι οὗτοι σημαίνεσθαι. ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἄτοπα μὲν καὶ χαλεπὰ τὰ ἁμαρτήματα, σφοδρὰ δὲ καὶ ἀπαραίτητος ἡ κατηγορία, οὐδαμοῦ δὲ ἡ ἀπολογία, τίθησι πάλιν μόνον ἐπ' αὐτῶν τὸ κατηγορούντων. εἰσὶ δὲ συγγνωστὰ μὲν ἢ κατὰ λογισμοὺς ἡμάρτομεν, ἀσύγνωστα δὲ ἢ μέχρι πράξεων παρειλκύσαμεν· καὶ πάλιν συγγνωστὰ μὲν ἢ διὰ μετανοίας καθηράμεθα, ἀσύγνωστα δὲ οἷς μηδὲ τὸ διὰ ταύτης ἰατήριον καὶ τὴν θεραπείαν προσενηνόχαμεν. Δύναται δὲ καὶ ὡς ἔχει τάξεως ἢ λέξις, τοῦ ῥητοῦ ἢ διάνοια παραληφθῆναι, οἷον· οἱ μὲν τὸν νόμον λαβόντες καὶ τὸν νόμον καὶ τὴν συνείδησιν ἔχουσιν ἐφ' οἷς ἁμαρτάνουσι κατηγοροῦσαν. οἱ δὲ μὴ παρειληφότες, φησί, τὸν νόμον, πράττοντες δὲ ἀπὸ συνειδήσεως τὰ τοῦ νόμου, οὗτοι τὴν συνείδησιν προβάλλονται μάρτυρα τῆς ἀγαθοεργίας· ἵνα γὰρ μὴ τις εἴπη· οὐκοῦν κατὰ τύχην πράττουσι τὸ ἀγαθόν, εἰ μὴ 482 νόμῳ πράττουσιν, οὐμενοῦν, φησίν, ἀλλὰ μετὰ συνειδήσεως, διδάσκαλον ταύτην καὶ μάρτυρα ἔχοντες τῆς ἀγαθοεργίας.

διὸ καὶ μείζονος ἄξιοι ἀποδοχῆς, καὶ μείζονα τὸν ἔλεγχον κατὰ τῶν μετὰ νόμου ἁμαρτανόντων ἐπάγονται. εἶτα ἐπειδὴ οὐ πάντες οἱ χωρὶς νόμου ἀγαθοεργοῦσιν, ἀλλ' εἰσὶν οἱ καὶ πλημμελοῦσιν, δείκνυσιν οὐδ' αὐτοὺς ἐσομένους ἀτιμωρήτους· εἰ γὰρ καὶ μὴ νόμον ἔχουσι, φησί, τὸν κατηγοροῦντα, ἀλλὰ καὶ οὗτοι δίκας ὑφέξουσι μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων. τὸ δὲ ἢ καὶ ἀπολογουμένων πίστωσίς ἐστιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπαγομένη, ὡσανεὶ ἔλεγεν ὅτι, ὡσπερ ἀπολογουμένων τῶν λογισμῶν ἀθῶωσις ἀκολουθεῖ τοῦ νόμου χωρὶς, οὕτω κατηγορούντων πάλιν χωρὶς τοῦ νόμου ἡ κατάκρισις ἔπεται. πότε δὲ ταῦτα; ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. Ro+m2,18–21 Μορφοῦται τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀληθείας ὁ εἰδὼς αὐτὸν καὶ πολιτευόμενος κατ' αὐτόν· τέθεικε γὰρ τὸ μὲν μόρφωσιν γνώσεως ἐπὶ τοῦ εἰδέναι, τὸ δὲ μόρφωσιν ἀληθείας ἐπὶ τοῦ πράττειν· ἐκεῖνος γὰρ ἀληθῆ τὴν ἐν τῷ νόμῳ γνῶσιν δεικνύει, ὁ διὰ τῶν ἔργων πληρῶν αὐτήν, ἐκεῖνος πιστήν. σὺ δέ, φησί, πέποιθας μὲν σεαυτὸν εἶναι παιδευτὴν καὶ ὀδηγὸν καὶ διδάσκαλον, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς ἐν τῷ νόμῳ γνώσεως καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀληθείας· οὕτως δὲ πολιτεύῃ ὡς μηδὲ διδασκαλίας νομικῆς πώποτε ἀκούσας. ὁ οὖν τὴν μόρφωσιν πεποιθὼς ἔχει τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας, ὁ τῶν ἀφρόνων παιδευτὴς εἶναι πεποιθὼς, ὁ ὀδηγός, ὁ διδάσκαλος εἶναι πεποιθὼς, πρῶτον σεαυτὸν δίδαξον· διδάξεις δέ, ὅτε ἐπὶ τοῖς ἔργοις δείξεις ἀληθεύουσαν τὴν διδασκαλίαν. Ro+m2,22–26 Ὁ βδελυσσόμενος, φησί, τὰ εἰδῶλα ἱεροσυλεῖς; εἰ γὰρ τις βδελύσσεται τὰ εἰδῶλα, ὡς τῶν οἰκείων ἐθῶν καὶ νομίμων καὶ ἱερῶν ἀκριβῆς φύλαξ, ἔπειτα τὰ οἰκεῖα ἱερὰ ἀποσυλᾷ, πόσης οὗτος οὐκ ἔστιν ἄξιος τιμωρίας; δι' ὧν μὲν προσποιεῖται ἀποστρέφεσθαι τὰ εἰδῶλα, τιμᾶν καὶ περιπτύσσεσθαι δοκῶν τὴν ἰδίαν λατρείαν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἱερά, δι' ὧν δὲ τολμηρὰν καὶ κλέπτουσαν χεῖρα ἐπαφήσιν αὐτοῖς, μᾶλλον τῶν εἰδώλων ἐξυβρίζων καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἠγούμενος αὐτά, παραπλήσιός ἐστιν οὗτος ὡς ἀληθῶς τῷ λέγοντι μὲν ἑτέροις μὴ δεῖ κλέπτειν, πράττοντι δὲ τὰ τῶν κλεπτόντων· ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐναντία τοῖς λόγοις διὰ τῶν ἔργων πράττων ἐπιδείκνυται, οὕτω καὶ οὗτος 483 ἐναντία τοῦ βδελύσσεσθαι τὰ εἰδῶλα δι' ὧν ἱεροσυλεῖ διαπράττεται, διὰ τῆς εἰς τὰ ἱερά κλοπῆς καὶ ὑβρεως θεραπεύων τοὺς δαίμονας ὧν ἦσαν τὰ εἰδῶλα οἰκητήρια. Ἐπεὶ οὖν σημεῖόν ἐστιν ἡ περιτομὴ παθῶν ἐκκοπῆς, εἴ τις οὐκ ἐκκέκοπται τὰ πάθη, δηλονότι ἀκρόβυστός ἐστι, κἂν τὸ σημεῖον ἐπὶ τοῦ σώματος φέρῃ· τοῦναντίον γὰρ οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελεῖται οὗτος ἀλλὰ καὶ πλεον βλάπτεται, ψευδόμενός τε κατὰ τῆς ἀληθοῦς περιτομῆς ἧς ἦν σύμβολον ἢ κατὰ σάρκα, καὶ αὐτὴν ταύτην ὑβρίζων ὡς ἄχρηστον ποιῶν καὶ μηδὲν σημαίνουσαν ὧν ἐδόθη σημεῖον εἶναι. εἰ δέ τις ἐκκέκοπται τὰ πάθη, κἂν τὸ σημεῖον οὐκ ἐντετύπῳται τῇ σαρκί, οὐδὲν ἤττον περιτέμνεται τὴν ἀληθινὴν περιτομήν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ὅσω μηδὲ δεηθεὶς τῆς αἰσθητῆς, ἧτις χάριν παρελαμβάνετο μνήμης καὶ συμβόλου. Ἡ περιτομὴ σου ἀκροβυστία γέγονεν, τοῦτ' ἔστι βδελυκτὸν κατὰ τὸν ἐκείνων νοῦν· βδελυκτὸν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν ἀκρόβυστον ἠγοῦντο. ἐὰν οὖν, φησὶν, οὐ φυλάττης οὐδὲ πράττης τὰ τοῦ νόμου, ἡ περιτομὴ σου ὅπερ ἦν θεάρεστον, γέγονε βδελυκτὸν καὶ ἀπόβλητον. ἐὰν δὲ ὁ ἀκρόβυστος τὰ δικαιώματα φυλάττη τοῦ νόμου, ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ ὅπερ ἦν βδελυκτὸν, θεάρεστον καὶ θεοφιλὲς λογισθήσεται αὐτῷ τῷ νομοθέτῃ καὶ δημιουργῷ, καὶ τοσοῦτον θεάρεστον καὶ ἀπόδεκτον ὅσον καὶ σὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐλέγχεσθαι καὶ κατακρίνεσθαι. σκόπει δὲ πῶς σοφῶς καὶ δριμέως φησὶν· ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάττη, καὶ οὐκ εἶπε τὸν νόμον φυλάττη, ἵνα γὰρ μὴ εἶπη ὁ Ἰουδαῖος· καὶ πῶς ἐνὶ τὸν ἀκρόβυστον φυλάττειν τὸν νόμον αὐτῷ τούτῳ παραβαίνοντα, τῷ ἀκρόβυστον εἶναι ἵνα οὖν μηδ' ἐν τούτῳ δῶ αὐτοῖς λαβὴν, οὐχ οὕτως φησὶν ἀλλὰ τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου. καὶ ἐπὶ μὲν αὐτῶν ἐκείνων τὸν νόμον φησὶν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀκροβύστων τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου. οὐ πάντα, φησὶ, τὸν

νόμον εἶπον ἀλλὰ τὰ δικαιούντα μόνα, ἅμα σοφῶς ὑπεμφαίνων ὅτι οὐ πάντα τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἦσαν δικαιούντα, ἀλλὰ τὰ μὲν δικαιώματα ἦσαν καὶ ἐδικαίουν ὅσα συνεφώνει τῇ χάριτι, τὰ δὲ ἔνεκεν μόνης τῆς ἐκείνων ἀσθενείας ἦσαν δεδομένα. Ro+m2,27 Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία. ἐλέγξει σε, φησὶν, ὁ τὸ σημεῖον μὲν μὴ ἔχων, τὰ δὲ τοῦ σημείου κατορθώσας, ὡς μὴ κατορθώσαντα, καίτοι δέον, ἐπεὶ καὶ ὑπέσχου διὰ τοῦ σημείου, μᾶλλον ἐκείνου τὸ κατόρθωμα ἐπιδεικνύναι. 484 Τὸν νόμον τελοῦσα, κατ' ἐκεῖνο δηλονότι καθὼς τὰ δικαιώματα αὐτοῦ φυλάττει. σκόπει δέ· πρῶτον μὲν δικαιώματα νόμου εἰπὼν καὶ οὐκ αὐτὸν τὸν νόμον, νῦν αὐτὸν τὸν νόμον τελεῖν φησιν, ὑποδηλῶν ὅτι ταῦτά ἐστι κυρίως νόμος, ἡ δὲ περιτομὴ καὶ τὰ τοιαῦτα οὐδὲ κυρίως νόμος. Ro+m3,3 Ἄντιπίπτον λύει· τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες; ἀπορήσειε γὰρ ἂν τις ὅτι ἐνεπιστεύθησαν μὲν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ, τὰ δὲ λόγια τοῦ θεοῦ μεγάλας μὲν δωρεάς καὶ εὐεργεσίας ὑπισχνεῖτο, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν παραδεξαμένων πίστει καὶ παραφυλακῇ αὐταὶ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἔκβασιν εἶχον. πολλῶν δὲ ἀπιστησάντων καὶ παραβεβηκότων ἀκόλουθον κεκωλύσθαι μὲν τὰς ὑποσχέσεις εἰς πέρας ἐξελθεῖν, μάτην δὲ καὶ τὰ λόγια τοῦ θεοῦ καταπιστευθῆναι τούτοις, εἰς μηδὲν δὲ χρήσιμον καὶ τὴν περιτομὴν ἐξελεγχθῆναι, εἴ γε ἡ μὲν περιτομὴ διὰ τὰ λόγια, τὰ λόγια δὲ διὰ τὰς δωρεάς, αἱ δὲ δωρεαὶ διὰ τῆς πίστεως ἐλάμβανον πέρας· τὴν πίστιν δὲ ἠθέτησαν οἱ παραβεβηκότες, ὥστε οὐδεμία, φησὶν, ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. ταύτην οὖν ἐπιλυόμενος τὴν ἀπορίαν φησὶν· τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ θεοῦ καταργήσει; τοῦτ' ἐστὶ τὸ πιστὸν τῶν ὑποσχέσεων αὐτοῦ, τὸ ἀληθές, τὸ ἀμετάθετον. μὴ γένοιτο, φησὶ, διὰ τὴν ἐκείνων ἀπιστίαν ἢ τὸ ἐν ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ πιστὸν καὶ ἀληθές μάταιον ἀπελεγχθῆναι, ἢ τῆς περιτομῆς τὴν νομοθεσίαν εἰς μηδὲν ὠφέλιμον χρηματίσαι· τὴν γὰρ αἰτίαν ἔχειν οὐκ ἄλλος ἀλλ' οἱ παραβεβηκότες εἰσὶ δίκαιοι. ἢ μᾶλλον οὕτως μὴ γένοιτο ὑπερισχύσαι τὴν ἀπιστίαν ἐκείνων, ὥστε δι' ἐκείνων καταργηθῆναι καὶ ἀτελές καὶ ἀνέκβατον ὀφθῆναι τὸ ἐν ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ πιστὸν καὶ πανάληθες· κἂν γὰρ ἐκεῖνοι ἠπίστησαν, αὐτὸς οὐδὲν ἔλαττον τὸ ἑαυτοῦ ἐποίησεν καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐξεπλήρωσεν. δυνατὸν δὲ πίστιν θεοῦ ἐκλαβεῖν καὶ τὴν ἐν τοῖς μὴ παραβεβηκόσι διαμείνασαν πίστιν· αὕτη γὰρ θεοῦ πίστις, ὡς εἰς θεὸν οὔσα καὶ ἐκ θεοῦ αὐτοῖς διαφυλαχθεῖσα· ἡ μὲν γὰρ ἀπιστία τῆς μοχθηρίας τῶν ἀπιστησάντων, ἡ δὲ πίστις ἐκ θεοῦ ἐδράζεται τοῖς ἀξίοις. ἡ οὖν ἐκείνων ἀπιστία, μὴ γένοιτο, φησὶν, ὅτι νικᾷ τὴν εἰς θεὸν καὶ διὰ θεοῦ μεμενηκυῖαν πίστιν· ὥστε τέλος ἔξουσιν αἱ ἐπαγγελίαι, ὥστε ἐστὶν ὠφέλεια καὶ τῆς περιτομῆς. Ro+m3,4 Γινέσθω ὑμῖν, φησὶν, ὁ θεὸς ἀληθής· λογιζέσθω, νοεῖσθω, φρονεῖσθω ὅτι ὁ θεὸς ἀληθής, καὶ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. εἰ οὖν τοῦτο, εἰ καὶ τινες ἠπεῖθησαν, οὐδὲν ἦττον ὁ θεὸς ἄ 485 ἐπηγγείλατο τῷ Ἀβραάμ εἰς τέλος ἄξει. πῶς οὖν, φησὶ, καὶ ἀπιστοῦσι καὶ παρανομοῦσιν; ναί, φησὶν· τὰς γὰρ οἰκείας ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐπάγοντος, ἐκείνων παραβεβηκότων καὶ ἡμαρτηκότων, καὶ τὸ ἐκείνων ἄγνωμον καὶ ἀχάριστον μᾶλλον ἐλέγχεται. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς εὐεργεσίας καὶ ἀληθείας τοῦ θεοῦ καὶ δικαιοσύνης ἐπίπλεον ἀπογυμνοῦται καὶ ἐπιδείκνυται, καὶ νίκη αὐτῷ λαμπρὰ ἐκ τούτου περιγίνεται, ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ μαρτυρεῖ λέγων· ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. ὥστε εἰ ἐκ τῆς ἐπαγγελίας τὸ πέρας τῆς ἐπαγγελίας, ταύτην δὲ κατεπιστεύθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, πολὺ κατὰ πάντα τρόπον τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, εἰ καὶ τινες αὐτῶν γεγόνασι παραβάται. εἶτα τί οὖν, φησὶν, εἰ ἐκ τῆς ἡμῶν ἀδικίας νίκη γίνεται τῷ θεῷ καὶ ἐξῆς; Ro+m3,5-8 Ἀπορίαν διὰ τούτων μεγάλην ἀνακινεῖ καὶ ἐπιλύεται λίαν σοφῶς καὶ ἐμφρόνως. εἰ μὴ ἡμαρτον, φησὶν, ἐροῦσί τινες, οὐκ ἂν ὁ θεὸς ἐφάνη ἀληθής, οὐκ ἂν δίκαιος, οὐκ ἂν ἐνίκησεν. πρὸς οὓς λέγει· εἰ σὺ τῆς νίκης αὐτῷ καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης αἴτιος, πῶς σε κολάζει ἁμαρτάνοντα; πῶς σε τιμωρεῖται; μὴ ἄδικον αὐτὸν ἐρεῖς; καὶ ποίας

δικαιοσύνης αὐτοῦ σαυτὸν ἔλεγεσ ἀίτιον; τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν αὐτὸν διὰ τοῦ εἰπεῖν· ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ θεὸς τὸν κόσμον; ἀντὶ τοῦ πῶς αὐτὸν δίκαιον ἔλεγεσ καὶ κριτὴν; δι' ὧν γὰρ σαυτὸν ἀίτιον ἔλεγεσ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, κριτὴν ἀνωμολόγεισ αὐτὸν καὶ δίκαιον· δικαιοσύνη γὰρ τέλος κρίσεωσ. εἰ οὖν ἐπάγει ὀργὴν τοῖσ ἀμαρτάνουσιν, πῶσ ἀίτιοι τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ; ἀλλ' ἄδικον ἐρεῖσ, φησίν, ἀλλ' οὐκ ἔχεισ εἰπεῖν· δίκαιον γὰρ δι' ὧν ἠπόρεισ, ἀνωμολόγησασ. ὥστε οὐκ εἰσιν οἱ ἀμαρτάνοντεσ οὔτε τῆσ νίκησ οὔτε τῆσ ἀληθείασ οὔτε τῆσ δικαιοσύνησ ἀίτιοι. εἶτα προάγει καὶ ἐτέρωσ τὸ ἐπιχείρημα· εἰ διὰ τοῦ ἔμοῦ ψεύδουσ, ὡσ λέγεισ, δοξάζετα ὁ θεὸς ἀληθὴσ, οὐ κατακρίσεωσ ἀλλὰ τιμῆσ ἀπολαύειν μᾶλλον ὤφειλον. καὶ πλέον ψεύδεσθαι καὶ ἀμαρτάνειν ἔδει με, ἵνα πλέον ἐδοξάζετο ὁ θεὸς καὶ πλέον ἀπέλαυον ἐγὼ τῶν ἀγαθῶν. ἀλλὰ μὴν οὐδεῖσ ἂν τοῦτο τολμήσειε λέγειν· δῆλον γὰρ τὸ ἄτοπον. διὸ καὶ εἰ τινεσ λέγουσιν περὶ ἡμῶν, ὅτι φρονοῦμεν ὡσ ἐν τῇ πράξει τῶν κακῶν ἔρχετα ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ, ἀπαραίτητον κρίμα ἔξουσιν, ὅτι εἰσ τοιαύτην συκοφαντίαν ἡμᾶσ διασύρουσιν. καὶ ὅρα σοφίαν· αὐξῆσαι γὰρ θέλων τὸ ἄτοπον, οὐδὲ τοῦσ ἀποροῦντασ ταῦτα τοῦτο λέγοντασ εἰσάγει ἀλλ' ἐτέρουσ τινάσ, καὶ βλασφημίαν αὐτὸ καλεῖ· καθὼσ γὰρ, φησί, βλασφημούμεθα. εἰ οὖν οἱ λέγοντεσ τοῦτο καθ' ἡμῶν ἀπαραίτητον 486 ἔξουσιν τὴν δίκην, πολλῶ μᾶλλον οὐκ ἂν τολμήσαιμεν ἡμεῖσ οὐδ' εἰσ νοῦν παραδέξασθαι, ὅτι ἐν τῇ πράξει τῶν κακῶν παραγίνετα τὰ ἀγαθὰ. εἰ δὲ μὴ τοῦτο, οὐδ' ὅτι ἐπίπλεον ἀμαρτάνειν δεῖ, ἵνα πλεῖον δοξασθῇ ὁ θεὸς· εἰ δὲ μὴδὲ τοῦτο, δῆλον ὡσ οὐδὲ τὸ λέγειν ὅτι διὰ τοῦ ἔμοῦ ψεύσματοσ δοξάζετα ὁ θεὸς ἀληθὴσ. οὐδεῖσ ἄρα ἀίτιοσ θεῶ οὔτε τῆσ ἀληθείασ αὐτοῦ οὔτε τῆσ δικαιοσύνησ οὔτε τῆσ νίκησ αὐτοῦ. Ro+m3,9 Τί οὖν; προεχόμεθα; οὐ πάντωσ. τί οὖν ἔχομεν, φησίν, ἡμεῖσ οἱ Ἰουδαῖοι πλέον; τί; οὐδέν. τί δήποτε; ὅτι πάντεσ ὑφ' ἀμαρτίαν ἐσμέν Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνεσ, διὰ τοῦ νόμου, φησίν, καὶ τῆσ περιτομῆσ οὐδὲν προκατέχομεν πλέον ὧν ἔχομεν. Τὸ χωρίον τοῦτο διττῶσ δύνατα ἀναγνωσθῆναι καὶ δύο καὶ τὰσ ἐννοίασ ἔχειν· μίαν μὲν ὡσ ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων προτεινόμενον, ἐτέραν δὲ ὡσ ἀπὸ τῶν ἐν ἀκροβυστία πιστῶν προβαλλόμενον. εἰ μὲν οὖν ἀναγνώμεν τί οὖν προεχόμεθα; ἅμα συνείροντεσ τῶ ἐρωτηματικῶ μορίῳ τὸ προεχόμεθα, ὡσ ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων δηλοῦτα προτεινόμενον, καὶ ἔννοιαν ἔχοι ἂν τοιαύτην· τί οὖν, φησίν, προέχομεν; καὶ τί ἐκερδήσαμεν προκριθέντεσ τῶν ἀκροβύστων; πρὸσ οὓσ τὸ οὐ πάντωσ ἀπόκρισισ ἀποδίδοτα, τοῦτ' ἔστιν οὐκ ἐκ παντὸσ τρόπου κέρδοσ ὑμῖν τοῦτο· μὴ φυλάξασιν γὰρ τὰ ἐμπιστευθέντα οὐδεμία διαφορὰ οὐδὲ κέρδοσ, ἀλλὰ καὶ ἡ τιμωρία μερίζων. οὕτω μὲν, εἰ ἐν συνεπειᾷ τὸ τί οὖν μετὰ τοῦ προεχόμεθα τισ ἀναγνώ. εἰ δὲ κατὰ διαστολήν ἄμφω ποιῶν ἐρωτηματικὰ καὶ τὸ τί οὖν; καὶ τὸ προεχόμεθα; ὡσ ἀπὸ τῶν ἀκροβύστων πιστῶν εἶη ἂν διαπορούμενον. ἐπειδὴ γὰρ προεῖπεν ὅτι πολὺ τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, ἐπάγει ὁ ἀκρόβυστος διαπορῶν καὶ λέγων· τί οὖν; προεκρίθησαν ἐκεῖνοι; προέλαβον; ἡμεῖσ προελείφθημεν; προεχόμεθα; ποῦ ἢ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνη; πρὸσ οὓσ ὁ θεὸσ Παῦλοσ φησιν· μὴ γένοιτο· οὐ πάντωσ γὰρ, φησίν, τοῦτ' ἔστι μὴ κατορθώσαντεσ μὲν ὑπαίτιοι εἰσιν ὡσπερ καὶ ὑμεῖσ μὴ κατορθώσαντεσ· κατορθώσαντων δὲ ἐκατέρων ἴση ἢ σωτηρία. ὥστε οὐ προέχεσθε. Μάχεσθαι δοκεῖ τὸ τί οὖν; προεχόμεθα; καὶ ἐξῆσ πρὸσ τὸ προειρημένον, ὅτι πολὺ κατὰ πάντα τρόπον τὸ περισσὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ ὠφέλεια τῆσ περιτομῆσ· λέγει γὰρ ἐκεῖ μὲν πολὺ προκεκρίσθαι καὶ πλέον τοῦσ περιτετμημένουσ τῶν ἀκροβύστων ἔχειν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν προέχειν. ἢ οὐκ ἔστι μαχόμενον· ἐκεῖ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν φησίν ἀπὸ τῆσ φιλανθρωπίασ καὶ ἀληθείασ τοῦ θεοῦ, ὅτι τὰ λόγια κατεπίστευσε, ὅτι τὰσ ὑποσχέσεισ ἐπλήρωσε μὴ κωλυθεῖσ ὑπὸ τῶν ἀπιστησάντων, ἐνταῦθα δὲ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ πρόσωπα συγκρίνει τῶν 487 ἀκροβύστων καὶ τῶν περιτετμημένων, καὶ λέγει αὐτοῦσ μὴδὲν ἐτέρουσ ἐτέρων προέχειν. οἱ τε γὰρ κατορθοῦντεσ τὴν ἀρετήν, ὁποίασ ἂν εἶησαν τάξεωσ, ὁμοίωσ τῆσ εὐεργεσίασ ἀπολαύουσιν· οἱ τε πάλιν

παραβαίνοντες, κἄν τε τῶν ἀκροβύστων εἶεν, κἄν τε τῶν ἐνπεριτόμων, τὴν ὁμοίαν τιμωρίαν ἑαυτοῖς ἐπισπάσσονται. ὥστε οὐ μάχεται τὸ οὐδὲν προεχόμεθα καὶ τὸ πολὺ τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου καὶ ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς· κατ' ἄλλον γὰρ τρόπον ἐκεῖ εἴρηται καὶ κατ' ἄλλον νῦν ἡ σύγκρισις παρείληπται. Ro+m3,19–20 Καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ θεῷ, ὑπόχρεως εἰς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ τῷ θεῷ· εἰ γὰρ τοῖς ὑπὸ νόμον εἴρηται ὑπ' αὐτῶν τῶν προφητῶν, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσιν ἀλλὰ πόρρω τῆς ὀρθῆς βαδίζουσι πολιτείας, τὰ δὲ ἔθνη πολλῶ μᾶλλον ὑπάρχει ἐν ἀπωλείᾳ καὶ πλάνῃ, δηλονότι πᾶς ὁ κόσμος ὑπόχρεως ἐστὶ πιστεῦσαι Χριστῷ τῷ θεῷ, τῷ μόνῳ δυναμένῳ ῥύσασθαι καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας καὶ πάντα τὸν κόσμον διὰ τῆς οἰκειᾶς χάριτος ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν καὶ τῆς μακρᾶς πλάνης καὶ ἀπωλείας αὐτῶν. εἶτα πάλιν ὡσπερ ἀντιπίπτον λύει. ἵνα γὰρ μή τις εἴπῃ· τί οὖν; ὁ νόμος οὐδὲν ὠφέλησεν; ἐπάγει· διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ, ὡσεὶ ἔλεγεν ὅτι ὠφέλει ἂν ἴσως ὁ νόμος, εἰ ἐφύλαξαν οἱ παρειληφότες τὰ προστάγματα αὐτοῦ. ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐφύλαξαν, ἐκ περιστάσεως καὶ ἔβλαψεν, οὐ τῇ ἑαυτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῇ τῶν μὴ φυλαζάντων γνώμῃ. Ro+m3,21 Δικαιοσύνη θεοῦ ἢ ἀπὸ θεοῦ δικαίωσις καὶ ἀθώωσις καὶ ἀπαλλαγὴ τῶν ἀμαρτιῶν ὧν ὁ νόμος οὐκ ἴσχυεν ἀπαλλάξει. Ro+m3,23–24 Ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ· κατόπιν ἐγένοντο, οὐκ ἔφθασαν τοῦ δοξάζειν τὸν θεόν. ἐκπεπτώκασι πάντες τοῦ τιμᾶν αὐτόν, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι παραβάται γινόμενοι τῶν διὰ τοῦ νόμου ἐντολῶν, οἱ δὲ ἐθνικοὶ εἰδώλοισι λατρεύσαντες· διὸ πάντες πιστεύοντες εἰς Χριστὸν δωρεὰν δικαιοῦνται, τὸ πιστεῦειν μόνον συνεισάγοντες. πῶς δὲ δικαιούμεθα; ἀπολυτρούμενοι τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. διὰ τίνος δὲ ἀπολυτρούμεθα; διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. πῶς λυτροῦντος ἐκείνου; τῷ ἰδίῳ αἵματι. Ἡ καὶ οὕτω νοητέον· θεὸς αὐτοὺς δοξάζει πιστεύοντας· υἰοθεσίας γὰρ ἀξιοῖ καὶ κληρονόμους τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀποφαίνεται, ἥς δηλονότι ἐξ ὧν ἡμάρτομεν, πάντες ὁμοίως ὑστερούμεθα· διὸ δωρεὰν ἡμᾶς τούτων ἀξιοῖ. 488 Ro+m3,25–26 Παρείθημεν ταῖς ἀμαρτίαις καὶ παρελελύμεθα· εἶτα δέον τῆς παρέσεως ἀπαιτηθῆναι δίκας, ἀνοχῆς καὶ φιλανθρωπίας ἐτύχομεν. ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνοχῆς τυχόντες, δέον μετανοεῖν καὶ τὰ φθάσαντα ἐξιλεοῦσθαι, ἔτι τοῖς αὐτοῖς ἐγκαλινδούμεθα. τί οὖν ἔδει τότε καὶ τὸν λίαν φιλάνθρωπον κριτὴν πρᾶξαι; πάντως κολάσαι καὶ τιμωρῆσασθαι ὑπὲρ ὧν τε ἐξ ἀρχῆς ἡμάρτομεν, καὶ ὑπὲρ ὧν ἀνοχῆς τυχόντες οὐ μετεμελήθημεν, καὶ ὑπὲρ ὧν οὐ μόνον οὐ μετεμελήθημεν ἀλλὰ καὶ τὴν κακίαν ἐπετείνουμεν. ὁ δὲ τί ποιεῖ; τότε λύτρον ἑαυτὸν δίδωσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ μόνον ἐξαρπάζει τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ δικαιοῖ καὶ σώζει καὶ κληρονόμους αὐτοῦ ποιεῖται τῆς βασιλείας. ὄντως χάρις μέτρον οὐκ ἔχουσα, ὄντως τοῦτο δωρεὰ, δωρεᾶς ἀπάσης νικῶσα τὴν δύναμιν. τοῦτο ἔνδειξις ὡς ἀληθῶς ἀφάτου δικαιοσύνης, καὶ δικαιοσύνης οὐκ ἀνθρωπίνης ἀλλὰ θείας καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον. διὸ καὶ αὐτὸς εἰπὼν εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης, οὐχ ἀπλῶς ἀλλὰ αὐτοῦ φησιν, τοῦτ' ἔστι αὐτοῦ μόνου ἢ τοιαύτη καὶ τοσαύτη δικαιοσύνη· ἐν ᾧ γὰρ ἔδει καιρῷ κολασθῆναι, τότε ἠξίωσε τῆς εὐεργεσίας. ὦ παράστασις ἀφατος δικαιοσύνης, ὦ ἀπόδειξις παντὸς δύναμιν λόγου ἐλέγχουσα. Πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ εἰπὼν, ἐπήγαγεν· ἐν τῷ νῦν καιρῷ· ἢ γὰρ ἐν τῷ νῦν καιρῷ δικαιοσύνη τοῦ θεοῦ, τοῦτ' ἔστιν ἐν ᾧ τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν εἰργάσατο, πλήρης ἦν φιλανθρωπίας, πλήρης δωρεᾶς, πλήρης χάριτος. διὸ καὶ ἔλεγεν· οὐ γὰρ ἦλθον κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος. ἢ δὲ μέλλουσα δικαιοσύνη οὐκέτι ὁμοίως, ἀλλ' ἀνταπόδοσις ἐστὶν ἐκάστῳ τῶν βεβιωμένων, ὡς καὶ αὐτὸς πάλιν φησὶν· ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ θεοῦ καὶ ἐξῆς. Ἡ καὶ οὕτως ἐκληπτέον· ἔνδειξις γέγονεν ἐν τῷ νῦν καιρῷ ἢ ἀνοχὴ αὐτοῦ καὶ ἢ δωρεὰ καὶ ἢ χάρις τῆς μελλούσης δικαιοσύνης. πῶς καὶ τίνα τρόπον; εἰ γὰρ τοσοῦτον μακροθυμήσας, τοσοῦτον χαρισάμενος, τοσαύτης δωρεᾶς ἀξιώσας οὐκ ἐπέστρεψεν οὐδ' ἔσχε βελτιωθέντας, μετὰ πολλῆς ἄρα δικαιοσύνης ἐκείθεν ἐπάγει τὰς τιμωρίας. Ro+m4,1–3 Τὸ κατὰ

σάρκα ἐν ὑπερβατῶ κεῖται. ἡ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλὰ μὴ κατὰ σχῆμα ἐρμηνεία τοῦ λόγου· τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραάμ εὐρηκέναι τὸν κατὰ σάρκα ἡμῶν πατέρα; πρὸς Ἰουδαίους δὲ ὁ λόγος, οἷον· ἐπεὶ, φησί, τὸ πᾶν ὑμῖν τῆς σεμνολογίας καὶ μεγαλαυχίας ἐν τῷ κατὰ σάρκα πατρὶ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστιν, σκοπήσωμεν τί ἂν εἴπομεν ἐκεῖνον εὐρηκέναι. καὶ φησιν αὐτὸς προΐων, ὅτι δικαιοσύνην 489 εὗρεν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, τοῦτ' ἔστιν ὅτι ἐδικαιώθη· τὸ γὰρ εὗρεῖν δικαιοσύνην δικαιωθῆναι ἐστίν. εὗρεν οὖν δικαιοσύνην, ἀλλὰ πῶς εὗρεν; ἐξ ἔργων ἢ ἐκ πίστεως; καὶ δείκνυσιν ὅτι ἐκ πίστεως, μάρτυρα τὴν γραφὴν παριστάς· ἐπίστευσε γὰρ, φησὶν, Ἀβραάμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. τί οὖν; φησὶν· οὐκ εἶχεν ἔργα Ἀβραάμ; οὐκ ἐδικαίου ταῦτα αὐτόν; μὴ γένοιτο· ἔργα μὲν γὰρ εἶχεν, ὥστε πρὸς τοὺς συμπολιτευομένους αὐτῷ ἀνθρώπους κρινόμενον δικαιωθῆναι καὶ προκριθῆναι ἐκείνων· τὸ δὲ πρὸς τὸν θεὸν δικαιωθῆναι ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥστε ἄξιον καὶ ἰσοστάσιον ἑαυτὸν παραστῆσαι τῆς ἐκεῖθεν παρεχομένης εὐεργεσίας καὶ δωρεᾶς, παντελῶς ἀπελείπετο. οὐκοῦν οὐδὲν ὅλως ἔχει καύχημα ἢτοι προτέρημα καὶ κατόρθωμα πρὸς τὸν θεὸν εἰς τὸ ἀξιωθῆναι τῆς εὐεργεσίας καὶ δωρεᾶς. τί γὰρ ἂν τις καὶ δι' ἔργων ἐπιδείξειεν ἄξιον τοῦ μετὰ στερῶσιν καὶ παρακμῆν δύο παθῶν τὰς πηγὰς τῆς γονῆς ξηρανάντων καὶ τοὺς τῆς γενέσεως ὀφθαλμοὺς πηρωσάντων; τί οὖν τις ἄξιον πράξει, ὥστε μετὰ τηλικαύτην φύσεως νέκρωσιν παιδὸς πατέρα ὀφθῆναι καὶ βλαστὸν κοιλίας ἐκφῶναι; τί δ' ἂν τις ὅλως ἄξιον οἴσει τοῦ πληθυνθῆναι τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης, τοῦ ἐνευλογηθῆναι τὰ ἔθνη ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν ἐκεῖθεν τὸν κοινὸν σωτήρα προελθεῖν; ὁρᾶς ὅτι οὐδὲν ὅλως ἔχει, οὐδ' ἵχνος ἔργων πρὸς τὰς τηλικαύτας ἐκ θεοῦ δωρεᾶς. πόθεν οὖν ἠξιώθη ταῦτα; ἐκ μόνης πίστεως· ἐπίστευσε γὰρ, φησὶν ἢ γραφῆ, Ἀβραάμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. ἐπίστευσε, καὶ ἐδικαιώθη παρὰ θεοῦ τοσοῦτων καὶ τηλικούτων τυχεῖν. ὧ πίστεως πᾶσαν πρᾶξιν τὴν ἐν νόμῳ δευτέραν ποιούσης. ἐκείνην πράττων Ἀβραάμ εἶχεν τι μικρὸν καύχημα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν αὐτὸν αὐτῷ τελούντας νόμον· τὴν πίστιν δὲ προβαλλόμενος, ἀθρόον πατὴρ ἐγένετο πάντων, καὶ τῶν μυρίων ἐκείνων ἀγαθῶν ἐδικαιώθη ἀπολαύειν. ὡς ἐν πορίσματος δὲ μοίρα εἴληπται, καὶ λύσις ἐκ τῶν εἰρημένων. πῶς οὗτος μὲν ἐκ πίστεως λέγει δικαιωθῆναι τὸν Ἀβραάμ, ὁ δὲ θεὸς Ἰάκωβος ἐξ ἔργων λέγων· Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνελέγκας τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ ἐξῆς; Ro+m4,5 Τῷ μὴ θαρροῦντι μὲν ἀπὸ τῶν ἔργων, προσιόντι δὲ ἐκ πίστεως, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην, καὶ δικαιούται δι' αὐτῆς. 490 Ro+m4,6-10 Κατάλληλος λίαν καὶ ἀρμόζουσα ἡ ψαλμικὴ χρῆσις· καὶ γὰρ πᾶσα δικαίωσις ἀπὸ θεοῦ· ἢ ἐκ τοῦ ἀφεθῆναι γίνεται τὰς ἀνομίας καὶ ἀμαρτίας, ἢ ἐκ τοῦ ἐπικαλυφθῆναι, οἷον διὰ τινων κατορθωμάτων ἐκνικηθῆναι καὶ καταποθῆναι, ἢ ἐκ τοῦ μὴ λογίσασθαι τὸν θεὸν τὸ πραχθῆναι εἰς ἀμαρτίαν. καὶ διὰ τῶν τριῶν τούτων φιλανθρώπων τρόπων λογίζεται ὁ θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ τὴν δικαιοσύνην ὡς συμπαθῶν, ὡς οἰκονομῶν, ὡς φιλοτιμούμενος· ἢ μὲν γὰρ ἄφεις συμπαθείας, ἢ δὲ ἐπικάλυψις οἰκονομίας, τὸ δὲ μὴ λογίσασθαι εἰς ἀμαρτίαν φιλοτιμίας. τίνες οὖν ἀξιοῦνται τούτων; οἱ πιστοί, καὶ διὰ τῆς πίστεως· διὸ καὶ μακαρίζει αὐτοὺς ὁ προφήτης Δαυὶδ. τοῖς δὲ ἐν νόμῳ καὶ ἐξ ἔργων ζητοῦσι δικαιωθῆναι οὐδεμία τῶν τριῶν δικαίωσις ἔπεται, τοῖς δὲ ἐκ πίστεως διὰ τῶν τριῶν τούτων τρόπων ἡ δικαιοσύνη λογίζεται. προσφόρως ἄρα τὴν Δαυιδικὴν μαρτυρίαν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τῇ ἰδίᾳ ἤρμωσε διδασκαλίᾳ. Ro+m4,11-12 Διὰ τί, φησί, πρῶτον ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ οὕτω περιετμήθη; πρῶτον μὲν, ἵνα ὡς σημεῖον νομισθῆ ἄρετῆς ἢ περιτομῆ, καὶ οὐχ ὡς αὐτοαρετῆ καὶ κατόρθωμα· τὸ γὰρ σημεῖον τῆς περιτομῆς, φησί, σφραγὶς ἐστίν, οἷον· σημεῖόν ἐστι καὶ παράστασις τῆς ἐν ἀκροβυστία διὰ πίστεως δικαιοσύνης. δεύτερον δέ, ἵνα καὶ τῶν ἀκροβύστων καὶ τῶν ἐμπεριτόμων

κοινός ἐπιγνωσθῆ καὶ ἀνακηρυχθῆ πατήρ· τῶν μὲν ἀκροβύστων ὡς ἐν τῇ ἀκροβυστία καὶ πιστεύσας καὶ δικαιωθεὶς, τῶν δὲ ἐμπεριτόμων ὡς καὶ αὐτὸς περιτμηθεὶς μετὰ τὸ πιστεῦσαι. πάντων οὖν εἰκότως ἂν λογισθεῖη πατήρ τῶν τὴν πίστιν δηλονότι παραδεξαμένων, εἴτε ἀπερίτμητοι, εἴτε περιτετμημένοι εἶεν. ἂν δὲ τὴν πίστιν μὴ ἔχουσιν, οὐδὲ τὴν πρὸς ἐκεῖνον συγγένειαν ἔχουσιν, οἵτινες ἂν εἶεν, οὐδὲ κληρονόμοι ἄρα τῆς πρὸς ἐκεῖνον ἐπαγγελίας· τοῖς γὰρ συγγενέσι, τῷ γὰρ σπέρματι αὐτοῦ, αἱ ὑποσχέσεις καὶ αἱ εὐλογίαι. Καὶ πατέρα περιτομῆς· οὐχ ἀπλῶς φησι πατήρ τῶν ἐμπεριτόμων τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ περιτομῆς, ἀλλὰ πατήρ ἐκείνων τῶν ἐμπεριτμητῶν, τῶν μὴ μόνον περιτετμημένων ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ ἴχνη αὐτοῦ τὴν πίστιν Χριστοῦ εἰσοικιζομένων. ἐκεῖνοι δὲ κατὰ τὰ ἴχνη καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀβραάμ πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, οἱ ἀδιστακτως καὶ χωρὶς φιλονεικίας καὶ συνδοιασμοῦ προσερχόμενοι τῷ Χριστῷ. 491 Ἰχνη λέγεται τὰ τῶν προοδουσάντων σύμβολα καὶ σημεῖα τῶν ποδῶν. ἐπεὶ οὖν οὗτοι μεταγενέστεροι, οἰκειῶς καὶ ἀρμοδίως φησὶν· τοῖς ἐμμένουσι καὶ ἐπακολουθοῦσι τοῖς ἴχνεσιν, ἦτοι πορευομένοις κατὰ τὰ ἐκείνου ἴχνη καὶ τὴν ἐκείνου ὁδὸν ἣτις χωρὶς περιτομῆς ὑπῆρχεν. Ro+4,14-16 Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι. εἰπὼν πρότερον ὅτι διὰ τοῦτο ἀκροβύστος ὢν ὁ Ἀβραάμ ἐπίστευσε καὶ ἐδικαιώθη, ἵνα πατήρ λογισθῆ τῶν ἐν ἀκροβυστία πιστῶν, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν περιετμήθη, ἵνα καὶ τῶν ἐν περιτομῇ πιστῶν πατήρ λογισθῆ, καὶ ἐπαγαγὼν καὶ ἀποδείξας ὅτι μᾶλλον λογίζεται πατήρ τῶν ἐν ἀκροβυστία πιστῶν, ὅσω καὶ πρὸ τῆς περιτομῆς καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῦ νόμου τοῦ καὶ τὴν περιτομὴν περιέχοντος αὐτὸς καὶ ἐπίστευσεν, καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· ταῦτα εἰπὼν καὶ παραστήσας, νῦν καὶ ἐτέρῳ τρόπῳ τὸ αὐτὸ δείκνυσι καὶ φησιν· ὑποκείσθω μὴ οὕτως ἔχειν ὡς ἔφημεν, ἀλλὰ τοὺς ἐκ νόμου μόνους εἶναι κληρονόμους τῶν πρὸς Ἀβραάμ ἐπαγγελιῶν, οὐκ οὐκ εἰς μάτην γέγονεν ἡ πίστις τῷ Ἀβραάμ; αὐτὸς γὰρ πρὸ τοῦ νόμου καὶ χωρὶς τοῦ νόμου ἐπίστευσεν. κεκένωται ἄρα ἡ πίστις, οὐδὲν ἐστὶν αὐτῆς, τὸ ὅλον ἠφάνισται· ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι κατηργήθησαν, οἷον ἄχρηστοι καὶ ἀτέλεστοι γεγέννηται. εἰ γὰρ ἡ πίστις δι' ἣν ἡ ἐπαγγελία ἐκενώθη, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι δηλονότι, αἱ ἐπὶ τῇ πίστει ἐδραζόμεναι συναπερρύθησαν καὶ γεγονάσι φροῦδοι. τί οὖν οἱ διὰ νόμου κληρονομήσουσιν, τῆς μὲν πίστεως κενωθείσης, συνεκρυσίσης δὲ τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας; ὁρᾷς ὡς δι' ὧν λέγουσι διὰ νόμου κληρονομεῖν, διὰ τούτων δεικνύονται μὴδ' ὅλως κληρονομεῖν. οὕτω τοίνυν διχῶς τὰς ἀποδείξεις ἐποίησατο, ὅτι ὁ μακαρισμὸς ἐπὶ τὴν διὰ πίστεως ἀκροβυστίαν μᾶλλον ἀρμόζει ἢ ἐπὶ τὴν περιτομὴν, τὴν πρώτην μὲν ἐπ' εὐθείας προσαγαγὼν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν κατὰ τὸν Ἀβραάμ πραχθέντων, τὴν δευτέραν δὲ συνδραμῶν ἐκείνοις καὶ ὑποθεῖς τὸ παρὰ τῶν ἐναντίων λεγόμενον, καὶ δείξας οἷον ἄτοπον ἔπεται τῇ ὑποθέσει αὐτῶν. τίθησι δὲ καὶ τρίτην ἀπόδειξιν ἐξ αὐτοῦ λαμβανομένην τοῦ νόμου καὶ φησιν· ὁ νόμος ἐφ' ᾧ ἐπερείδεσθε, παραβαθεὶς ὀργὴν κατεργάζεται. τοῦτο εἰπὼν, τὸ ἀκόλουθον ὡς δῆλον ὑπάρχον κατέλιπεν, οἷον· ὑμεῖς δὲ παραβεβήκατε δῆλον γὰρ τοῦτο καὶ συνεπινοούμενον· εἰ οὖν ὁ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται παραβαθεὶς, ὑμεῖς δὲ παραβεβήκατε, οὐ μόνον ἐπαγγελιῶν οὐκ ἐστε ἄξιοι, ἀλλὰ καὶ τιμωρηθήσεσθε· τοῦτο γὰρ ὑμῖν ὁ νόμος παραβεβηκόσιν διὰ παντὸς ἐπανατείνεται. πόθεν οὖν 492 σωθήσεσθε; πόθεν ὑμῖν αἱ ἐπαγγελίαι; ἐπεὶ οὖν τὰ τε ἄλλα εἴρηται καὶ δέδεικται ὅτι καὶ ἐκ τοῦ νόμου οὐκ ἔστιν ὅλως δικαιωθῆναι, λείπεται καταφυγεῖν ἐπὶ τὴν διὰ πίστεως χάριν· διὰ ταύτης γὰρ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι περατοῦνται, καὶ ὁ Ἀβραάμ πάντων γίνεται πατήρ. ὥστε ὁ τοῦ Δαυὶδ μακαρισμὸς κοινὸς ὑπάρχων ἐπὶ τῶν διὰ πίστεως σωζομένων πάντων, οὐχ ἦττον ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐστὶν ἐπὶ τῶν ἐν ἀκροβυστία πιστῶν ἐφαρμοζῶν, ὅσω καὶ πρῶτον ἐπὶ τοῦ ἐν ἀκροβυστία Ἀβραάμ ἐφάνη ἐπαληθεύων. ταῦτα δὲ ἤρτηται τοῦ νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη θεοῦ

πεφανέρωται καὶ ἐξῆς, καὶ δεῖ ἐπισκοπεῖν. δυνατὸν δὲ ταῦτα καὶ ἄλλαις ἐπιβολαῖς διασαφῆσαι, ὡς εἴρηται ἐν τῷ πλάτει. Ro+m4,17 Κατέναντι· ἐναντίον, ἐνώπιον, εἰς πρόσωπον θεοῦ· εἰς πρόσωπον γὰρ θεοῦ εἴρηται, οἷον ὡς ἐκ προσώπου θεοῦ τὸ πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν καθὼς γέγραπται, μὴ προσθείς, ποῦ γέγραπται ἢ πῶς, ἐπήγαγεν, εἰ καὶ ὑπερβάς, τὸ κατέναντι θεοῦ, τὸ ἀξιόπιστον καὶ βέβαιον τοῦ γέγραπται παριστῶν. καθὼς γέγραπται κατενώπιον θεοῦ, τοῦτ' ἔστιν εἰς πρόσωπον θεοῦ καὶ ἐκ προσώπου θεοῦ. ἀξιόπιστός ἐστι, φησὶν, ἡ γραφή, ἀμετάπτωτος, βεβαία, θεός ἐστιν ἐν αὐτῇ εἰπών· πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. τὸ γοῦν ἐφεξῆς τῆς τοῦ λόγου συμφράσεως· καθὼς γέγραπται κατέναντι οὗ ἔπιστευσε θεοῦ, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν καὶ ἐξῆς. Καλῶς φησὶν· καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα· λόγῳ γὰρ τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι καὶ ἅμα τῷ καλέσαι παράγει, ὥστε εἶναι. παρ' αὐτῷ δυνατὸν καὶ ῥᾶον, καὶ τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, καὶ ἔμπαλιν εἰ βουληθεῖη, καὶ τὰ ὄντα ὡς μὴ ὄντα καλεῖν. Ro+m4,18 Ὅς παρ' ἐλπίδα ἔπιστευσεν, ἀντὶ τοῦ ἐπαγγελίας ἐπίστευσεν, πολὺ τὸ ἀνέλπιστον ἐχούσαις κατ' ἀνθρώπινον λογισμόν, μόνη ἐδρασθεὶς τῇ ἐπὶ θεὸν ἐλπίδι. Ro+m4,24–5,5 Δείκνυσι τοὺς Ἰουδαίους στασιάζοντας πρὸς τὴν πίστιν, καὶ μὴ παραδεχομένους τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ πρὸς αὐτὸν 493 στασιάζειν τὸν πατέρα τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. ἵνα γάρ, φησί, δικαιωθῶμεν ἡμεῖς, διὰ τοῦτο καὶ ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη καὶ ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν, ὑμεῖς δὲ οὐ προσδεχόμενοι αὐτόν, καὶ τῷ πατρὶ πολεμεῖτε τῷ ἀναστήσαντι αὐτόν. ἀλλ' οἱ δικαιωθέντες, φησὶν, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν πατέρα, καταλύσωμεν τελείως τὸν πρὸς αὐτὸν πόλεμον. πῶς δὲ καταλύεται; διὰ τελείας καὶ ἀδιστάκτου πίστεως τῆς εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· αὐτὸς γάρ ἐστι καὶ ὁ προσάγων ἡμᾶς αὐτῷ τῷ πατρί. Εἰς τὴν χάριν ταύτην. δεικτικῶς εἶπε τὸ μέγεθος τῶν ἐμπεριεχομένων τῇ χάριτι καὶ τὸ πλῆθος δηλῶν, καὶ γὰρ αὐτὴ ἡ προσαγωγή μέγα καὶ θαυμάσιον, καὶ πρὸ τούτου ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ τῶν οὐρανῶν ἐπηγγελμένη βασιλεία. ἐπὶ ποίᾳ πράξει; ἐπὶ ποίῳ κατορθώματι αὕτη ἡ χάρις ἐδόθη; ἐπὶ πίστει μόνη· μόνον γὰρ ἐπιστεύσαμεν, καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος πάντα ἡμῖν ταῦτα ἡ χάρις ἐχαρίσατο. ἢ οὕτως· ὥσπερ εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν ἧ ἔστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, οὕτω πάλιν καυχώμεθα καὶ ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι δι' αὐτῶν καὶ διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ δοκιμῆς εἰς τὴν αὐτὴν ἀκαταίσχυντον ἐπανατρέχομεν ἐλπίδα. Ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. ἢ ὅτι δοξάζεται ὁ θεός, ἢ ὅτι δοξάζει ἡμᾶς ὁ θεός· καὶ γὰρ δοξάζει ἡμᾶς ἀρρήτῳ καὶ ὑπερφυεῖ δόξῃ, δωρούμενος ἅ ἐπηγγείλατο, υἰοθεσίας καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἀξιῶν, καὶ δοξάζεται καὶ αὐτός, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν ἀλλ' ὅσον ἐστὶν ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις δυνατόν, τοσαύτην φιλοτιμίαν περὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐπιδεικνύμενος γένος, καὶ ταῦτα περαίνων καὶ εἰς ἔργον ἄγων ἃ μόνος ἐστὶ τῆς αὐτοῦ θειότητος καὶ φιλανθρωπίας ἐνδεικτικά. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν. πόθεν καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν; ὅτι ἐρῶμεν σφόδρα τοῦ θεοῦ· ἐραστής γὰρ ἅπας χαίρει καὶ σεμνύνεται, ἡνίκα πάσχει ὑπὲρ οὗ ἐρᾷ. ἀλλὰ πόθεν ὁ θεῖος ἔρωσ ἐκεῖνος ἐκκέχυται καὶ ὅλην ἐμπεριείληφε τὴν ἡμῶν καρδίαν; ἐκ τοῦ παναγίου πνεύματος τοῦ δοθέντος ἡμῖν, ὥστε τὸ ὅλον τῆς ἄνω χάριτος. ἀλλὰ καὶ χρεωστοῦμεν ὑπερερεῶν αὐτοῦ, κἂν τι δέοι παθεῖν, μὴ ἀφίστασθαι τοῦ πρὸς αὐτὸν ἔρωτος. διὰ τί; ὅτι αὐτὸς ἡμῶν ἠράσθη πρῶτος. καὶ τότε τίνων; ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ὑπαρχόντων. εἶδες ὑπερβολὴν, εἶδες πόσον τὸ χρέος. πρόσθετες καὶ τὸ ἔτι μῆζον· οὐκ ἠράσθη μόνον ἀλλὰ καὶ ἠτιμάσθη ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἐρραπίσθη καὶ ἐσταυρώθη καὶ ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη. διὰ τούτων ἀπάντων τὸν περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ παρέστησεν ἔρωτα. ὦ ἔρωτος ἀγγέλους καταπλήξαντος, ἀνθρώπους εἰς οὐρανοὺς ἀνυψώσαντος, καὶ δαιμόνων 494 τυραννίδα καταργήσαντος. τίς ἐραστήν τοιοῦτον οὐ φιλεῖ; μᾶλλον δὲ τίς τί πράξας ἄξιον τοῦ τηλικούτου ἔρωτος ἐπιτελέσει, ἢ κἂν βραχὺ γοῦν τοῦ χρέους ἀποτίσει; κἂν

γὰρ μυριάκις ἀποθάνοι, οὐ μέγα εἰσήνεγκεν· ὑπὲρ γὰρ εὐεργέτου, ὑπὲρ ἐραστοῦ, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ὡς ἐκεῖνος ἔπαθεν, καὶ ἡμῶν ἕκαστος πάσχει. διὸ ἡνίκα πάσχομεν, χαίρειν ὀφείλομεν καὶ σεμνύνεσθαι, ὅτι κἂν βραχὺ γοῦν ὑπὲρ τηλικούτου ἐραστοῦ καὶ ἡμεῖς παθεῖν τι κατηξιώθημεν. Πῶς καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν; καλῶς φησὶν· αἱ γὰρ θλίψεις γυμνάζουσι πρὸς ὑπομονήν. ἀλλὰ τί τὸ κέρδος τῆς ὑπομονῆς; μέγα, φησὶν· δοκιμωτέρους γὰρ ἐργάζονται ὡσπερ καὶ τὸν χρυσὸν ἢ χωνεῖα. τί δὲ γίνεται ἐκ τοῦ δοκιμωτέρου ὀφθῆναι; πολὺ ὄφελος· ἢ γὰρ ἐλπίς ἡμῶν ἐντεῦθεν βεβαιότερα καὶ ἀσφαλεστέρα καθίσταται. ἐκ δὲ ταύτης τί; τὸ πᾶν ἀνύεται, φησὶν. ποῖον; τυγχάνομεν ὧν ἐλπίζομεν· ἢ γὰρ ἐλπίς ἢ βεβαία καὶ διὰ δοκιμῆς ἀχθεῖσα καὶ ὑπομονῆς καὶ θλίψεων, οὐδέποτε καταισχύνει. καὶ ὄρα πῶς εἰπὼν ἀνωτέρω ὅτι καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι, πάλιν καὶ ἐνταῦθα εἰς ἐλπίδα κατέληξεν· καὶ γὰρ ἀπ' ἐλπίδος δεῖ ἄρχεσθαι, καὶ ὁμοίως εἰς ἐλπίδα καταλήγειν. ἀλλ' ἢ μὲν ἀρχομένων ἐλπίς, οὕπω δῆλον ὅπως ἔχει, μήπω θλίψεων καὶ πειρασμῶν προσβαλόντων· ἢ δὲ διὰ τούτων ὀδεύσασα καὶ δοκιμασθεῖσα καὶ φανεῖσα ἀδίστακτος καὶ μὴ σαλευομένη, αὕτη καὶ τὸ τέλειον ἔχει, καὶ τῶν ἐλπισθέντων ἐν ἀπολαύσει γενέσθαι παρασκευάζει. ἤλπισεν ὁ Ἀβραάμ μετὰ γῆρας καὶ στεῖρωσιν μήτρας ὅτι ἔσται κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν πατήρ· μέγα μὲν, ἀλλ' οὐχ οἶον μετὰ τὴν δοκιμήν. ἐπείρασεν αὐτὸν ὁ θεὸς καὶ ἐχώνευσεν ὡς ἀληθῶς χωνεῖαν φρικτὴν καὶ φοβερὰν πῦρ τοῖς ἐγκατοῖς ὑφάψας, ὅτε σφάξαι προσέταξε τὸν υἱόν. ἔδειξεν ἐκεῖνος καὶ διὰ τούτων ἀσάλευτον καὶ σταθερὰν τὴν ἐλπίδα· ἔδραμε γὰρ σφάξαι τὸν υἱόν, καὶ οὐκ ἐδίστασε λογισάμενος· πῶς οὖν ἔσομαι πατήρ. τοῦτο ὑπερμεγέθης ὡς ἀληθῶς ἐλπίς, διὸ καὶ τυγχάνει ὧν ἤλπισεν. Ro+m5,6-11 Τρία τίθησι τὴν ὑπερβολὴν δεικνύντα τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ καὶ ἅμα συνιστῶντα καὶ τὴν εἰς τὸ ἔπειτα αὐτοῦ πρόνοιαν καὶ φιλανθρωπίαν. ταῦτα δὲ τὰ τρία ἀπὸ μόνου λαμβάνεται τοῦ ὑποκειμένου, ἥτοι ἐξ ἐκείνων περὶ ἃ ἡ τῆς ἀγάπης ἐπίδειξις. ἐπεὶ ἔστι καὶ ἄλλα πάλιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπήσαντος, δι' ὧν πάλιν ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἀγαπήσεως συνίσταται καὶ παρίσταται, οἶον αὐτὸ τὸ παρθενικὴν ἐνοικῆσαι μήτραν καὶ σαρκωθῆναι ἐξ αὐτῆς, ὑπηρετήσασθαι ταῖς κατὰ νόμον ἐντολαῖς τὸν νομοθέτην, εἶτα ἀτιμασθῆναι, ὑβρισθῆναι, ῥαπισθῆναι, καὶ τὸ κεφάλαιον· διὰ σταυροῦ 495 θανατωθῆναι. αὐτὸς δὲ τὰ μὲν ἐκ τοῦ ἀγαπήσαντος συνκεφαλαιωσάμενος, καὶ τὸν θάνατον μόνον τέως εἰπὼν τὰ ἀπὸ τῶν ἀγαπηθέντων διεῖλεν, συντελοῦσης αὐτῷ ἐνταῦθα τῆς τοιαύτης μεταχειρήσεως εἰς τὸ ὅτι ἔτι καὶ ἔτι προνοήσεται καὶ ὑπερασπιεῖ καὶ ῥύσεται ἐκ πάσης ὀργῆς, τῆς τε παρούσης ὅτι τοῦτο συμφέρειν οἶδεν, καὶ τῆς μελλούσης ἣτις ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ἐσχάτη ὀργή. ἃ δὲ τίθησι τρία ταῦτά ἐστιν· ἀσθενεῖς ἦμεν, φησὶν, ἀσθενεῖς δὲ οὐκ ἐκ φύσεως ἀλλ' ἐξ οἰκειᾶς γνώμης καὶ πράξεως· ἀσθενεῖς οὖν ἦμεν καὶ πολλῆς βοηθείας ἐχρῆζομεν. ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς ἦμεν, αὐτὸν τὸν μέλλοντα, φησὶ, βοηθεῖν ἀπωθούμεθα, ἑτέροις μὲν τὸ σέβας προσάπτοντες, αὐτὸν δὲ τοῖς ἐχθροῖς ἴσα καὶ πολεμίοις ἐνυβρίζοντες. οὐκοῦν ἄπορα πανταχόθεν τὰ ἡμέτερα· εἰ γὰρ αὐτοὶ μὲν καὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀδύνατοι ἀναστῆναι τοῦ νοσήματος, πολλῆς δὲ βοηθείας δεόμενοι, τὸν δὲ βοηθὸν ἐνυβρίσαντες ἀπωσάμεθα, πῶς οὐκ εἰς ἔσχατον ἀπορίας τὰ ἡμέτερα; εἶτα ἀλλὰ καὶ ἁμαρτωλοί, φησὶ, καὶ ὁ βίος, φησὶ, καθεῖλκε μᾶλλον ἐπὶ τὸ πτώμα καὶ ἀνενεγκεῖν οὐ συνεχώρει. οὕτως δὲ ἐχόντων καὶ πάσης ὑπαρχούσης ἀπογνώσεως, τότε αὐτὸς ὁ ἀγαθός, ὁ φιλάνθρωπος, ὁ τοῦ θεοῦ παῖς καὶ ἠγάπησε καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν τέθεικεν. εἰ δὲ τότε μυρίοις ἐνεχομένους κακοῖς καὶ εἰς παντελεῖ ἀσχημοσύνην καὶ αἰσχύνην κατηντηκότας καὶ ἠγάπησε καὶ τῆς ἀσθενείας ἀνέστησε καὶ ἐνεδυνάμωσε, τὸ αὐτοῦ λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν δεδωκῶς αἷμα, πολλῶ μᾶλλον οἰκειωσάμενος καὶ δικαιώσας, καὶ προστήσεται καὶ ἀντιλήψεται καὶ ὑπερασπιεῖ, ὅτε μήτε χρεῖα θανεῖν αὐτόν, μήτε οὕτως ὡς πρότερον εἰς ἀρρωστίαν καὶ ἀσχημοσύνην κατηνέχθημεν, ἀλλὰ μηδ' αὐτόν ἀπωσάμεθα τὸ σέβας ἑτέροις

περιθέμενοι. οὐ χρή τοιγαροῦν ἐν δισταγμῷ τὴν ἐλπίδα τῶν ἐπηγγελμένων ἔχειν, ἀλλὰ βεβαίαν καὶ ὡς παρόντων τῶν ἀγαθῶν, οὕτω καὶ χαίρειν καὶ δοξάζειν τὸν ἐπαγγειλάμενον καὶ παρέξοντα πάντως κύριον ἡμῶν καὶ θεόν· οὐ γὰρ μόνον ἀπὸ τῆς ὀργῆς σώσει ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς οὐρανοῦ δόξης ἀξιώσει. Ro+m5,12 Σωθησόμεθα, φησί, πάντες ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἐάν περ αὐτοὶ μόνον θέλωμεν, καὶ εἴρηνται μὲν μικρῷ πρόσθεν αἱ ἀποδείξεις· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο, φησί, σωθησόμεθα. διὰ ποῖον; ὅτι καὶ δυνατὸν τοῦτο καὶ εὐλογον καὶ ἀκόλουθον. πόθεν τοῦτο δῆλον; ἐκ τοῦ ἐναντίου, φησίν· καὶ γὰρ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος. εἰ οὖν δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ταῦτα γέγονεν ἡμῖν τὰ χαλεπά, δυνατὸν καὶ ἀκόλουθον δι' ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ παρεισαχθέντα ἀναιρεθῆναι 496 χαλεπὰ καὶ τὰ ἀμείνω δωρηθῆναι ἡμῖν. αὐτὸς δὲ τὰ τοῦ Ἀδάμ παραθείς, κατέλιπεν ἅπερ ἔπραξεν ὁ Χριστός, διδούς τοῦτο ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐννοεῖν, καὶ ἅμα προειρηκῶς αὐτά, καὶ δυνατὸν κἀνταῦθα ἐκεῖνα συνεπινοεῖν. διὸ μόνον τὴν παραβολὴν προτάξας ὡς ἐφελκυστικὸν ἐκείνου τοῦ νοήματος· ἀπαιτεῖ γὰρ πάντως τὸ εἰπεῖν· ὡςπερ τόδε καὶ τὸ ἀκόλουθον, οὕτως καὶ τόδε. ἀλλ' ὡς ἔφημεν, διὰ τῆς παραβολῆς τὸ ἀκόλουθον ἐνδειξάμενος ῥητῶς οὐ παρέθετο, ἀλλ' αὐτοὺς ἡμᾶς συνεπινοεῖν προετρέψατο. Ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον. ἐφ' ᾧ· ἐπὶ τούτῳ, φησίν, συναποθνήσκομεν τῷ Ἀδάμ, ἐφ' ᾧ καὶ συναμαρτάνομεν. καὶ τὴν μὲν ἀρχὴν ἐκεῖνος παρέσχεν, ἡμεῖς δ' ἐκεῖθεν τὴν ἀφορμὴν λαβόντες οὐκ ἐκωλύσαμεν τὸ κακόν, ἀλλὰ καὶ συνηργήσαμεν καὶ ἐπὶ μέγα χωρήσαι παρεσκευάσαμεν. Ro+m5,13–14a Ἄχρι γὰρ νόμου ἀμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ. εἰπὼν ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον, ἵνα μή τις εἴπῃ· καὶ πῶς ἦν ἀμαρτεῖν νόμου μὴ ὄντος; αὐτὸς γὰρ σὺ ἀνωτέρω ἔφησ' ὅτι οὐ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις· παραβάσεως δὲ μὴ οὔσης, οὐδὲ ἀμαρτία δηλονότι. πῶς οὖν διῆλθεν ὁ θάνατος εἰς πάντας, ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον; ἵνα οὖν μὴ ἦ τις λέγων τοῦτο, προλαβὼν λύει τὴν ἀπορίαν, καὶ φησιν ὅτι ἦν καὶ πρὸ τοῦ νόμου· ἐπράττετο γὰρ, καὶ τὸ πραττόμενον οὐκ ἔστι μὴ γενέσθαι. ἦν οὖν ἡ ἀμαρτία, ἀλλ' οὐχ οὕτω πᾶσιν ἐλογίζετο, οὐδ' εἰς ὅσον χωρεῖ τιμωρίας τῶν ἀμαρτανομένων ἕκαστον ἐγνωρίζετο. τοῦ δὲ νόμου τάξαντος καὶ ὀρίσαντος τὰς τιμωρίας, καὶ διὰ τῆς ποινηλασίας ἐκδηλότερον αὐτὰς καταστήσαντος, καὶ τὰ μεγέθη τῶν ἀμαρτημάτων ἐμφανίσαντος, μᾶλλον καὶ πᾶσιν ἐγένοντο γνωρίμοι, καὶ συνετῶ καὶ ἀσυνέτῳ, καὶ νέῳ καὶ πρεσβύτῳ, καὶ γυναικὶ καὶ ἀνδρὶ. διὰ τοῦτο οὖν πρὸ τοῦ νόμου οὐχ ὁμοίως ἐλογίζετο ἡ ἀμαρτία, ὅτι τε οὐχ ὠριστο ἡ τιμωρία, καὶ ὅτι οὐδὲ τὸ μέγεθος αὐτῶν ἀκριβῶς ἐγινώσκετο, καὶ ὅτι οὐδὲ κατὰ πόδας ἠκολούθει τοῖς πλημμελοῦσιν ἡ τιμωρία. ἐπεὶ ὅτι ἦν ἡ ἀμαρτία, καὶ ὅτι εἰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀνοχῆς καὶ μακροθυμίας ὅμως ἐπιμενόντων αὐτῶν καὶ ἀνιάτως ἐχόντων, αἱ τῶν δικῶν εἰσπράξεις ἐγένοντο, μαρτυρεῖ σαφῶς τὰ τε Σοδομιτῶν πάθη, καὶ πρό γε τούτου τὸ κοινὸν ναυάγιον ὁ κατακλυσμὸς, καὶ τοιαῦτα ἕτερα. ἦν οὖν ἀμαρτία πρὸ τοῦ νόμου καὶ ἐλογίζετο, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὡς μετὰ τὸν νόμον· ὥστε ἄμφω καλῶς ἔχει, καὶ τὸ διῆλθεν εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ 497 θάνατος, ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον, καὶ τὸ οὐ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις· λέλυται γὰρ τὸ δοκοῦν ἀντιπίπτειν διὰ τοῦ εἰπεῖν τὸν θεσπέσιον Παῦλον· ἄχρι γὰρ νόμου ἀμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ καὶ ἐξῆς. Ἄλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, τοῦτ' ἔστιν εἰς ἔννομον ἐξουσίαν ἐλογίσθη αὐτῷ ἡ τυραννὶς τῷ τε χρόνῳ σεμνυνομένη καὶ τοῖς ἡμῶν ἀμαρτήμασι κρατυνομένη. ἀπὸ Ἀδάμ, φησί, τοῦ κατὰ παράβασιν ἐντολῆς νενομοθετημένης ἀμαρτήσαντος· ἀπὸ Ἀδάμ οὖν ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν, τοῦτ' ἔστιν κατ' ἐξουσίαν πολλὴν ἐκράτησεν, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τοῦ Ἀδάμ ἀμαρτήσαντας. μέχρι τίνος; μέχρι Μωϋσέως· οἱ γὰρ μεταξὺ Ἀδάμ καὶ Μωϋσέως ἡμαρτον μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ ὁμοιώματι τῆς τοῦ Ἀδάμ παραβάσεως· ὁ μὲν γὰρ ὠρισμένην καὶ νομοθετηθεῖσαν ἐντολὴν θεοῦ παρέβη καὶ ἡμαρτεν, οἱ δὲ ἡμάρτανον τὸν αὐτοδίδακτον τῆς φύσεως λόγον ἐνυβρίζοντες, οὐ

μήν γε νόμον είσαχθέντα ρητῶς παραβαίνοντες. καὶ οἱ μὲν μέχρι Μωϋσέως οὕτως ἡμάρτανον, ἀπὸ δὲ Μωϋσέως μέχρι τῆς παρουσίας Χριστοῦ καθ' ὁμοίότητα τῆς τοῦ Ἀδάμ παραβάσεως ἡμάρτανον, νόμους ρητοῦς καὶ νόμους ἐκ θεοῦ διὰ Μωϋσέως δοθέντας παραβαίνοντες ἡμάρτανον. ἐβασίλευσε δὲ ὁ θάνατος, εἰπών, ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ ἀμαρτήσαντας, οὐκ ἐξάγει τοὺς ἐξ ἐκείνου μέχρι Χριστοῦ ἡμαρτηκότας· πῶς γὰρ ἂν ἐξῆγε τοὺς μᾶλλον ἐοικότας ταῖς παραβάσεσι τῆ τοῦ Ἀδάμ ἀμαρτία; οὐκ ἐξάγει τοίνυν τούτους τῆς τοῦ θανάτου βασιλείας καὶ ἐπικρατείας, ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ καθ' ὁμοίότητα τοῦ Ἀδάμ ἀμαρτήσαντας τῆ προσήσει τοῦ καὶ ἐκείνους μάλιστα παρεδήλωσεν, οἷον· οὐ μόνον ἐπὶ τῶν καθ' ὁμοίότητα τοῦ Ἀδάμ ἀμαρτησάντων ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι αὐτοῦ ἀμαρτησάντων. ἢ οὖν οὕτω ρητέον, ἢ ἐν ὑπερβατῶ νοήσαντας τὸ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι καὶ συμφράσαντας τὸ ρητὸν τὸν τρόπον τοῦτον· ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἀμαρτήσαντας. οὕτω οὖν συντάξαντας δεῖ τὸν νοῦν ἀναπτύξαι. Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως. τρία ἐστὶν ἐν τούτοις τοῖς παραβολικῶς ἀλλήλοις παραθεθεῖσιν· ὁμοιότης τις, ἐναντιότης, ὑπερβολὴ κατὰ τὴν ὁμοιότητα. ἐναντιότης μὲν· ἀμαρτία, ἀναμάρτητον· ἔχθρα πρὸς θεόν, καταλλαγὴ 498 πρὸς θεόν· κατάκριμα, δικαίωμα· ἀπώλεια καὶ πτώμα καὶ θάνατος, σωτηρία καὶ ζωὴ καὶ ἀνάστασις. ἢ μὲν οὖν ἐναντιότης ἐν τούτοις. ἢ δὲ ὁμοιότης· ὥσπερ δι' ἐνὸς τοῖς πᾶσι τὰ χεῖρω συνέπεσεν, οὕτω δι' ἐνὸς τὰ ἀμείνω τοῖς πᾶσιν ἐπιγέγονεν. ἢ δὲ ὑπερβολὴ· ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν χειρόνων συνέπραξαν τῷ ἐνὶ οἱ πολλοὶ ἐπὶ τὸ μετασχεῖν αὐτοῖς τῶν κακῶν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀμεινόνων οὐδεὶς συνέπραξεν, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ τὸ χάρισμα γέγονεν, ὥστε οὐχ ὁμοίως καὶ ἐπ' ἴσης, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐκ περισσείας ἢ ὁμοιότης. πάλιν διὰ τοῦ Ἀδάμ τῶν χειρόνων είσαχθέντων, οὐκ ἀνηρέθη μόνον ταῦτα ὅπερ ἐν ἐναντίοις ὅμοιον καὶ ἀνάλογον, ἀλλὰ καὶ ἐπεδόθη παρὰ Χριστοῦ τὰ ἀμείνω, ὅπερ τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν περισσείαν παρίστησιν. Ro+m5,14b-19 Εἰπών ὅτι τύπος ἦν ὁ Ἀδάμ τοῦ Χριστοῦ, τύπος δὲ δηλονότι ἐκ τοῦ ἐναντίου ὡς γὰρ ἐκεῖνος αἴτιος ἀνθρώποις θανάτου, οὕτως ὁ Χριστὸς αἴτιος ἀνθρώποις ἀναστάσεως· εἰπών οὖν, ὡς ἔφημεν, ὅτι τύπος ἦν ὁ Ἀδάμ τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ μέλλων αὐτὸ κατασκευάζειν, οὐ μόνον τὴν ὁμοιότητα κατασκευάζει καὶ τὸν τύπον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ τύπῳ καὶ ὁμοιότητι ὑπεροχὴν καὶ περισσείαν· τοῦτο γὰρ ἐνδείκνυται διὰ τοῦ λέγειν· ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, καὶ πάλιν· καὶ οὐχ ὡς δι' ἐνὸς ἀμαρτήσαντος. ἐπεὶ οὖν σύνθετον αὐτῷ πως γέγονε τὸ ἐπιχειρήμα, ἀνομοιοιότητά πως ἐν ὁμοιότητι διαπλέκοντι, νῦν ἐπαναλαμβάνεται μὲν τὸ αὐτό, καθαρῶς δὲ τὴν ὁμοιότητα δείκνυσι, καὶ οὐκ ἐπιπλέκων ὅσον ἀπὸ τῆς λέξεώς τινα ἀνομοιοιότητος μάχην. εἶτα σαφῶς τοῦτο καὶ καθαρῶς ἐνδειξάμενος, ὅτι ὥσπερ δι' ἐνὸς ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, πολλῶ μᾶλλον ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι δι' ἐνὸς Χριστοῦ, ἐπάγει ὥσπερ συμπεραινόμενος καὶ εἰς τὸ ἔτι σαφέστερον καὶ συνεσταλμένον ἀνάγων τὸν λόγον, καὶ φησιν· ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα καὶ τὰ ἐξῆς. εἶτα ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ καὶ συνθέτῳ ἐπιχειρήματι, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ διακεκαθαμένῳ καὶ ἐπαναληπτικῷ, καὶ ἐν τῷ ὥσπερ συμπεράσματι ἐπενεχθέντι, παραπτώματος μὲν καὶ χαρίσματος, καὶ κατακρίματος καὶ δωρήματος καὶ δικαιώματος, καὶ τοιούτων μνημονεύει, ὅθεν δὲ τὴν ἀρχὴν εἴληφεν ἑκάτερα τῶν ἐναντίων, ἢ συστοιχία αὕτη οὐδέπω ἐπεσημίνατο, νῦν αὐτὸ τοῦτο διασαφεῖ καὶ ἀποκαλύπτει, καὶ φησιν ὅτι τὰ μὲν ἐκ παρακοῆς ἐρρῦη, τὰ δὲ ἐξ ὑπακοῆς ἦνθησεν, ὥστε κατασκευαστικὸν ἂν εἴη τοῦτο τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ κατασκευάζοντος τὸν τύπον καὶ τὴν ὁμοιότητα, οἷον· εἰ γὰρ τῷ ἐνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος καὶ ἐξῆς. οὐ ταυτολογεῖ τοίνυν, ὡς ἂν τις οἰηθεῖ, ὁ θεῖος

ἀπόστολος ἐν τούτοις, ἀλλὰ σαφῶς λίαν καὶ διηκριβωμένως ἀλληλουχεῖ καὶ ἐντάττει τῶν κεφαλαίων τὴν δύναμιν. ἔστιν 499 οὖν τὸ μὲν ἄλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα καὶ ἐξῆς ἕως τοῦ ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα ἐπιχείρημα μὲν, ὡς ἔφημεν, δεικτικὸν τοῦ τύπου καὶ τῆς ὁμοιότητος, ἀλλὰ διαπεπλεγμένον πως καὶ συντεθειμένον δι' ἀνομοιότητος. ἐδεῖτο οὖν σαφηνείας καὶ διακαθάρσεως· τοῦτο ποιεῖ τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα ἐπαναλαμβάνον τὸ προειρημένον καὶ διακαθαίρον καὶ εἰς τὸ σαφές ἐπαγγέλλον. ἀλλ' ἔδει καὶ τοῦτο λαβεῖν ἀξίωμα καὶ μὴ ἐξ ὑποθέσεως προτείνεσθαι μόνον. οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλ' ὡσπερ συμπεραινόμενος καὶ τῆ τοῦ λόγου θαρρῶν ἀληθεία, μετὰ βεβαιώσεως ἀποφαίνεται· ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος καὶ ἐξῆς. εἶτα ἐπεὶ οὐκ ἦν εἰπὼν ἐν τοσοῦτοις ἐπιχειρήμασιν οὐδαμοῦ, πόθεν ἔσχεν ἀρχὴν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ κατάκριμα, οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλὰ τίθησι λέγων· ὡσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς καὶ ἐξῆς. Ro+m5, Τὸ γεγονός λέγει, οὐκ αἰτίαν φησὶ τὸν νόμον τῆς ἁμαρτίας, οἷον· νόμος δὲ παρεισηλθε καὶ ἐπλεόνασε τὸ παράπτωμα· τοῦτο γὰρ ἐπ' αὐτῶν ὥφθη τῶν ἔργων καὶ πράξεων. ἅμα δὲ καὶ ἐπιπληκτικῶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἴρηται· πρὸς γὰρ ἐκείνους ἀποτείνεται, καὶ ἐκείνοι ἦσαν οἱ ὑπέρογκα τῷ νόμῳ φρονοῦντες. ἐπιπλήττων οὖν ὑπαινίττεται, ὅτι μάτην τῷ νόμῳ μέγα φρονεῖτε· ὅσω γὰρ ἐπὶ ταῖς ἡμετέραις ἐργασίαις ὁ νόμος παρεισηλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. τοῦτο δὲ νῦν ἔφη, ἐπειδὴ τῶν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ χαλεπῶν ἐπεμνήσθη, καὶ τούτων ἀπαλλαγὴν μόνον ἔφη γενέσθαι τὸν σωτήρα, ἵνα μὴ λέγωσιν· τί οὖν; ὁ νόμος οὐδὲν συνεβάλλετο εἰς τὴν ἐκείνων ἀπαλλαγὴν; τίθησι τοῦτο, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν συνεισήνεγκεν, ἀλλ' ὅσον ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐπλεόνασε τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνην. Ro+m5,21 Οὕτω καὶ ἡ χάρις, φησί, βασιλεύσει διὰ δικαιοσύνης. ἡ σύνταξις· διὰ δικαιοσύνης τῆς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτελεσθείσης καὶ καταπαραχθείσης. Ro+m6,3–4 Εἰς τὸ παραπλήσιον αὐτοῦ θάνατον ἀποθανεῖν, ἢ εἰς τὸ τέλειον αὐτὸν καὶ λυσιτελέστατον ὀφθῆναι. γίνεται δὲ ταῦτα διὰ τοῦ βαπτίσματος· βαπτιζόμενοι γὰρ ἀποτιθέμεθα τὰς ἁμαρτίας, ὅπερ ἤρξατο 500 κατεργάζεσθαι ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἀπέθανεν ἁμαρτιῶν, ἐλευθερῶσαι τούτων ἡμᾶς βουλόμενος. ἐνήργησεν οὖν ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀπόθεσιν καὶ νέκρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, τὸ ὅλον ἀπήρτισεν. λείπει δὲ μόνη ἡ ἡμῶν πίστις καὶ γνώμη καὶ προαίρεσις· ταῦτα δὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπιδείκνυται, οὐπὲρ ἐπιτελουμένου, ὁ θάνατος μᾶλλον τοῦ Χριστοῦ εἰς ὅσον ὠνήσε σωτηρίας ἐμφανίζεται. καλῶς οὖν φησιν· εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, οἷον· εἰς τὸ ἀποθανεῖν ἡμᾶς τὸν παραπλήσιον αὐτῷ θάνατον, τὰς ἁμαρτίας τῷ βαπτίσματι ἐνθάπτοντας, καὶ εἰς τὸ ἐμφανέστερον τοῦ σωτηρίου θανάτου αὐτοῦ τὸ κέρδος διὰ πάντων ἐπιδειχθῆναι, καὶ ἡμῶν πρὸς τὴν ὀλοκληρίαν τῆς σωτηρίας τὴν γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν πίστιν συνεισαγόντων διὰ τοῦ βαπτίσματος. Οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. νέαν δεῖ εἶναι τὴν τῶν πιστῶν ζωὴν, μηδὲν τῆς παλαιᾶς ἁμαρτίας ἐπισυρομένην ἐφόδιον. Ro+m6,5 Εἰ γὰρ σύμφυτοι. κατὰ μεταφορὰν ἡ λέξις ἀπὸ τῶν κατὰ συγγένειαν δένδρων ἅμα φυτευομένων καὶ σὺν ἀλλήλοις. σύμφυτοι οὖν, φησί, γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι συναπεθάνομεν αὐτῷ. οἰκείως δὲ ἐχρήσατο τῇ τροπῇ· ὡσπερ γὰρ τὸ φυτὸν ἐν τῇ γῆ κατατεθὲν χρόνον τινὰ οἷον νέκρωσιν τινα καὶ ἀκινήσιαν ὑπομένει, ἔπειτα δὲ ἀθρόον ἀναζῆ καὶ ἀναθάλλει, οὕτως καὶ τὸ κυριακὸν σῶμα ἐπὶ χρόνον βραχὺν τεθὲν ἐν τῷ τάφῳ, ἀθρόον ἦνθησεν ἐκεῖθεν καὶ ἐβλάστησε τῇ οἰκουμένῃ τὴν σωτηρίαν. καὶ ἡμεῖς δὲ βαπτιζόμενοι καὶ ἐνθαπτόμενοι, καὶ τρόπον τινὰ ὡσπερ τὰ φυτὰ τῇ γῆ, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐννεκρούμενοι τῷ ὕδατι, ἀθρόον θάλλοντες καὶ ἀκμάζοντες τὴν σφῶν σωτηρίαν ἀνερχόμεθα. καλῶς δὲ οὐκ εἶπεν· σύμφυτοι τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου· ἀλλὰ τοῦτο καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν διευκρίνηται. Ro+m6,6 Ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, τοῦτ' ἔστιν

ὁ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις παλαιωθείς. οὗτος οὖν βαπτιζομένων ἡμῶν συσταυροῦται Χριστῷ καὶ ἀποθνήσκει, καὶ ἀνερχόμεθα ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος καινοὶ καὶ πρόσφατοι, πάντα τὸν παλαιωθέντα ἄνθρωπον ἀποθέμενοι, καὶ καταργεῖται καὶ τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας ἐν ἧ 501 ἐστηρίζετο καὶ ὑφ' ἧς ἐμορφοποιεῖτο ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, τοῦτ' ἔστιν ὁ καταγεγραμμένος βίος ἡμῶν τοῖς παραπτώμασιν. ἄνθρωπον δὲ καλεῖ τὸν τοιοῦτον, τὴν τῶν ἀνθρώπων πρὸς αὐτὸν δηλῶν δυσἀπόσπαστον καὶ πολυχρόνιον σχέσιν· οὕτω γὰρ ἐντετήκεσαν αὐτῷ πρὸ τῆς δεσποτικῆς ἐπιδημίας καὶ οἰκονομίας οἱ ἄνθρωποι, ὡς μηδ' ἂν ἄνθρωποι αἰρεῖσθαι εἶναι, καὶ μηδ' ὅλως εἶναι χωρὶς φιληδόνου πολιτείας καὶ ἀκολάστων πράξεων. τῷ οὖν συμπεπλέχθαι αὐτῷ τοὺς ἀνθρώπους καὶ συνανακεκράσθαι καὶ δυσἀποσπάστως ἔχειν, ἄνθρωπον ἐπιπληκτικῶς τὸν τοιοῦτον βίον ἐκάλεσαν, τοῦτ' ἔστιν ὃν ὡς αὐτοὺς ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ καὶ ἡμῶν πλέον καὶ ἐστέργομεν καὶ περιειχόμεθα. Ἴνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας. τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας περιφραστικῶς αὐτὴ ἡ ἀμαρτία, τοῦτ' ἔστιν ὅλη δι' ὅλου ἀργῆ καὶ ἄχρηστος τὸ λοιπὸν χρηματίζουσα. πῶς δὲ καταργεῖται; ἡμῶν μὴ χρωμένων αὐτῇ. εἶτα καὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως δριμέως καὶ ὀνειδιστικῶς· τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἀμαρτίᾳ· ἡ γὰρ χρήσις τῆς ἀμαρτίας δούλους ἡμᾶς ποιεῖ τῆς ἀμαρτίας. Ro+m6,8-9 Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν. ὀφείλομεν, φησί, πιστεύειν ὅτι καὶ συζησομεν αὐτῷ· παρακελεύσεως οὖν τὸ πιστεύομεν καὶ συμβουλῆς. Εἰ δὲ περιπατήσομεν ἐν καινότητι ζωῆς, δηλονότι καὶ ἀναστησόμεθα ὡσπερ γὰρ ὁ Χριστὸς ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν· τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον τοῦ εἰρημένου, αὐτὸς δὲ τὴν προηγουμένην τῆς ἀναστάσεως πολιτείαν ἐπαγαγὼν τοῖς εἰρημένοις, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἐπόμενον κατέλιπεν ἐννοεῖν. Ro+m6,12-14 Ἐπεὶ γάρ, φησὶν, ἀπεθάνομεν καὶ νεκρὸν ἡμῶν γέγονε τὸ σῶμα τῇ ἀμαρτίᾳ, μὴ ποιήσωμεν πάλιν αὐτὸ ἀναζηῆσαι τὴν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ζωὴν, μηδὲ παρασκευασώμεθα οὕτως ὥστε πάλιν ἐν αὐτῷ θνητῷ γενομένῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος βασιλεύειν τὴν ἀμαρτίαν. τί δὲ ἐστὶν βασιλεύειν ἐν ἡμῖν τὴν ἀμαρτίαν; τὸ ἐπιτελεῖν τὰς ἐπιθυμίας τοῦ σώματος. Ὡς ἐκ νεκρῶν ζώντας. ὡς ἔστιν ἄξιον τοὺς τηλικαύτης εὐεργεσίας ἀξιωθέντας καὶ ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ φθοροποιῶν παθῶν ἐλευθερωθέντας καὶ ζώντας ἐπιδειχθέντας. 502 Ἀμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει. μὴ γὰρ ἔστω ὑμῖν ὁ τῆς ἀμαρτίας πόλεμος πρόφασις· ἀσθενὴς ἐστὶ νῦν ἡ ἀμαρτία, οὐ δύναται κυριεύειν, ἐὰν μὴ ἡμεῖς ἐκόντες ὑποκατακλιθῶμεν αὐτῇ· ἀλλὰ προσβάλλει μὲν, οὐ κυριεύει δέ. πῶς οὖν ἐκυρίευσεν ἕως τοῦ νῦν; ὅτι ὑπὸ νόμον ἦσαν οἱ ὑπ' αὐτῆς κυριευόμενοι, ὑπὸ νόμον ὃς ἀπεθέσπιζε μὲν τὴν τῆς ἀμαρτίας πρᾶξιν, οὐκ ἐνίσχυε δὲ εἰς τὸ κρατεῖν αὐτῆς καὶ περιγίνεσθαι. ἡμεῖς δὲ ὑπὸ χάριν ἐσμὲν ἥτις μετὰ τοῦ συμβουλευεῖν καὶ διατάττεσθαι ἅ χρή, καὶ ἐνισχύει καὶ συνεργεῖ εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτῶν. καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς προγεγεννημένας ἡμῖν ἀμαρτίας ἐξαιλεῖ. Ro+m6,16 Ὡς πρᾶγματι διὰ τῆς ὑπακοῆς δούλους ἑαυτοὺς παριστάνετε, τούτῳ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δοῦλοι χρηματίσετε τῆς ἐκουσίου ὑμῶν ὑπακοῆς τὴν δουλείαν παρασχομένης, ἥτοι τῆς ἐπὶ θάνατον ἀγούσης ἀμαρτίας, ἢ τῆς ὡς ἀληθῶς ὑπακοῆς τῆς εἰς δικαιοσύνην χειραγωγούσης. ἢ τὸ ᾧ ὑπακούετε μᾶλλον ἀντὶ τοῦ ἐν ᾧ καὶ καθ' ὃν τρόπον, οἷον· ὅτι ἐν τούτῳ καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δοῦλοί ἐστε, ἢ τῆς ἀμαρτίας ἢ τῆς δικαιοσύνης, καθὸ καὶ ἐν ᾧ θατέρᾳ αὐτῶν ὑπακούετε. ἵνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ· πῶς ἐστὶ δοῦλον τούτων γενέσθαι; τὸν τρόπον τίθησιν. Ro+m6,18-22 Ἀνθρώπινον λέγω, φησί, τὸ ἐδουλώθητε· οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο κατ' ἀλήθειαν δουλεία τὸ κατὰ τὴν δικαιοσύνην πολιτεύεσθαι, ἀλλὰ τοῦτο ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία καὶ εὐδαιμονία. τί οὖν καλεῖς αὐτὴν δουλείαν, εἰ μὴ ἐστὶ δουλεία; διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν, φησί, τοῦτ' ἔστιν ἐπειδὴ ἀντιπίπτειν δοκεῖ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς καὶ τραχύνεσθαι καὶ ἀλγύνεσθαι κατ' ἀρχὰς πρὸς τὰ ἐπιτάγματα τῆς δικαιοσύνης. διὰ τοῦτο τὸ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας σαρκὸς ἀσθενὴς καὶ ἀλγυνόμενον λογιζόμενος, κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν δουλείαν αὐτὸ ἐκάλεσα· καὶ γὰρ εἰώθαμεν ἐφ' ὧν

ἀλγυνόμενοι καὶ ἄκοντές τι πράττομεν, τὸ τῆς τυραννίδος καὶ δουλείας ὄνομα τιθέναί. οὕτω γοῦν καὶ ὁ Παῦλός φησιν ὅτι κατ' ἄνθρωπον λέγω τὸ ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ· εἶτα κατασκευάζει αὐτὸ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου· ὡς περ γάρ, φησί, τὰ τῆς ἀκαθαρσίας πράττοντες δοῦλοι ἦτε τῆς ἀκαθαρσίας, οὕτω τὰ τῆς δικαιοσύνης ἐπιτελοῦντες δοῦλοι οὐκ 503 ἀπεικίως ἂν καλεῖσθε τῆς δικαιοσύνης. τοῦτο δὲ καὶ ἐντρέπων ἅμα ἐπήγαγεν· εἰ γὰρ δοῦλοι εἶναι οὐκ ἠσχύνεσθε τῆς ἀκαθαρσίας, πῶς οὐκ ἂν καὶ μέγα φρονήσητε, δοῦλοι καταξιωθέντες γενέσθαι τῆς δικαιοσύνης; εἶτα κατασκευάζει τοῦτο καὶ ἐτέρως, καὶ προῖων δείκνυσι τῆς τοιαύτης δουλείας τὸ ἀξίωμα, συμπερανάμενος ὅτι αὕτη ἡ δουλεία δούλους ποιεῖ τοῦ θεοῦ, οὗ τί ἂν εἴη ἐλευθερώτερον ἢ εὐδαιμονέστερον; καὶ γὰρ φησὶ· νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ θεῷ καὶ ἐξῆς. Ἡ τὸ ἀνθρώπινον λέγω, εἰ νοηθεῖη καθ' ὑπερβατόν, ὡς ἐφεξῆς ὀφείλον τάττεσθαι τὸ οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν. εἰ οὖν οὕτως ἐκληφθεῖη, σημαῖνοι ἂν ὅτι μέτριόν τι εἶπον καὶ ταπεινὸν ταῦτα εἰπών· ὁ γὰρ τὸ τέλειον λέγων εἶποι ἂν ὅτι παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ, μὴ ὡς τῇ ἀμαρτία ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον σπουδαιότερον καὶ προθυμότερον. νῦν δὲ διὰ τὸ ἀσθενὲς ὑμῶν, φησὶν, οὕτως εἶπον ταπεινῶς καὶ μετριῶς. Ro+m6,23 Τὰ γὰρ ὀψώνια· ἃ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὠνούμεθα, ἃ ἡμῖν ἐκείνη πραττομένη ἀντιδίδωσι καὶ προξενεῖ. Ro+m7,1-2 Ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ- τίς; ἢ δηλονότι ὁ ἀνὴρ. ἐλλειπτικῶς εἴρηται, σαφὲς δὲ αὐτὸ ποιεῖ τὸ ἐπαγόμενον. Κατήρηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός, ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ νομοθετοῦντος περὶ τοῦ ἀνδρός καὶ δεσμοῦντος τὴν γυναῖκα πρὸς αὐτόν. κατήρηται, ἀντὶ τοῦ ἀπολέλυται, ἠλευθέρωται. Ro+m7,7 Οὐκ εἶπεν· τί οὖν; ὁ νόμος ἀπέθανεν ἢ κατήρηται; τοῦτο γὰρ ἐβούλετο ἀλλ' ὅπερ μηδὲ αὐτῷ ἐδόκει· τί οὖν; φησὶν, ὁ νόμος ἀμαρτία; διὸ ἐπάγει· μὴ γένοιτο, ἅμα κἀκείνους λεαίνων καὶ τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀναιρῶν· οὐ γὰρ, εἰ μὴ ἐστὶν ἀμαρτία, ἤδη καὶ οὐκ ἀπέθανεν ἢ οὐ κατήρηται, ὅπερ ἐκεῖνος καὶ ἐδείκνυ καὶ ἐβούλετο. 504 Ro+m7,8 11 Ἡ μὲν ἀμαρτία νεκρά, ἐγὼ δὲ ἐν ζωῇ, ἅτε μὴ ἐνοχλούμενος μηδὲ νυττόμενος μηδὲ νεκρούμενος ὑπ' αὐτῆς. πῶς οὖν ἀνέζησεν ἐκείνη; διὰ τοῦ νόμου. τίνα τρόπον; ὅτι τοῦ νόμου δοθέντος μᾶλλον ἐκείνη πρὸς ἐπίθεσιν παρωξύνθη καὶ οἷον ἐπηρεάσαι ὥρμησεν, ἅτε δὴ καὶ στεφανοῦσθαι μέλλοντα τὸν φυλάξοντα τὴν ἐντολὴν ὑπολογιζομένη, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον διαβασκαίνουσα. καὶ ἐγὼ πάλιν γνοὺς διὰ τῆς ἐντολῆς τὴν ἀμαρτίαν, ὡς ἐν γνώσει πράττων ἃ φεύγειν ἔδει, μᾶλλον κατὰ τοῦτο ἡμάρτανον, καὶ μᾶλλον αὐτὴν κατ' ἐμαυτοῦ ἐπερρώννουν, ἰσχὺν αὐτῇ διὰ τῆς κατὰ γνώσιν ἀτόπου πράξεως ἐπιχορηγῶν, καὶ οἷον ἀσθενῆ καὶ νεκρωμένην οὔσαν ἐνισχύων καὶ ἀναζωπυρῶν. ἢ δὲ ζήσασα ἐμὲ ἐνέκρωσεν. πρὸ δὲ τοῦ ἀναζῆσαι ἐκείνην ἐγὼ ἔζων μᾶλλον· τοῦτο δὲ ἦν πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντολῆς, ὥστε, εἰ καὶ μὴ ὁ νόμος ἀμαρτία, ἀλλ' οὖν ἐκείνου δοθέντος κατὰ δύο τρόπους ἢ ἀμαρτία ἀνέζησεν· αὐτῆς τε ἐκείνης μᾶλλον πρὸς ἐπίθεσιν ἀνακινηθείσης καὶ διεγερθείσης, καὶ ἡμῶν τῇ κατὰ γνώσιν ἐκτόπῳ πράξει ἐνισχυσάντων αὐτὴν καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ἐπιβουλήν σὺν παρρησίᾳ παρασχομένων. ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. Ἡ γὰρ ἀμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα. ἀνωτέρω εἰπὼν ὅτι ἀφορμὴν λαβοῦσα ἢ ἀμαρτία κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν, ἐπάγει ὅτι οὐ μόνον ἐπιθυμίαν πᾶσαν κατειργάσατο, ἀλλὰ καὶ ἐθανάτωσέ με αὕτη μοι γενομένη εἰς θάνατον. εἶτα ὡς ἔθος αὐτῷ αἰτίας αἰτίαις συνείρειν καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐνδεικνύειν καὶ τῶν πραγμάτων ἐν τοῖς λόγοις, ἀνατρέχει καὶ τίθησι πῶς κατειργάσατο πᾶσαν ἐπιθυμίαν. καὶ φησιν ὅτι ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐξηπάτησέ με. εἶτα ἀφῆκε τὸ προρρηθὲν νοεῖν ἐνταῦθα, ὅτι ἐκ τούτου εἰργάσατο τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τοῦτο ἀφείξεται ἐπισυνάπτει τὸ τέλος· καὶ ἀπέκτεινεν, ἵνα ἢ κατὰ συνέχειαν, εἴ τις ἀναλάβοι, οὕτως αὐτῷ εἰρήμενον· ἀφορμὴν λαβοῦσα ἢ ἀμαρτία κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν, τὴν δὲ ἐπιθυμίαν κατειργάσατο

ἀπατήσασα, ἐργασαμένη δὲ τὴν ἐπιθυμίαν ἀπέκτεινέ με. ἔστιν οὖν ἡ ἀπάτη αἰτία τῆς ἐπιθυμίας, ἡ δὲ ἐπιθυμία τοῦ θανάτου· τὴν δὲ ἀπάτην εἰργάσατο διὰ τῆς ἐντολῆς ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ τὸ ὑπερβάλλον τῆς κακίας αὐτῆς, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κάκιστον ἐργαζομένης. Ro+m7,12 Ἅγιος ὁ νόμος, ὅτι ἐφύλαττεν ἀπὸ ἀκαθαρσίας τοὺς φυλάττοντας αὐτόν· δίκαιος, ὅτι τοῖς μὲν κατορθοῦσιν ἡμείβετο δωρεαῖς, τοῖς δὲ παραβαίνουσιν ἐπετίθει τὰς τιμωρίας· ἀγαθός, ὅτι οὐχ ἠδόμενος ταῖς 505 τιμωρίαῖς ἢ ὀργῇ χρώμενος ἐκόλαζεν, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἕνεκα σωτηρίας καὶ ὠφελείας καὶ βελτιώσεως, καὶ ἔτι ὅτι μικρὰ κατορθοῦσι μεγάλα ἐχαρίζετο, καὶ ἁμαρτάνοντας περιεῖπε, καὶ οὐ κατ' ἀξίαν τῶν πλημμελημάτων ἐκόλαζεν. αὐτὸς δὲ τέως ταῦτα παραδραμῶν ἐκ τούτων συμπεραίνει ἅγιον καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν εἶναι τὸν νόμον ἥτοι τὴν ἐντολήν· ἐξ ἑνὸς μὲν ὅτι ἐδίδαξέ με γνωρίσαι τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἐπέταξε φυγεῖν αὐτήν, ἐξ ἑτέρου δὲ ὅτι κηδόμενος καὶ φροντίζων τοῦτο ἐποίησεν εἰς γὰρ ζωῆν ἐμοὶ καὶ σωτηρίαν ταῦτα ἐποίησεν. ἅγιος οὖν, ὅτι ἐδίδαξε καὶ φυγεῖν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας αὐτῆς ἐπέταξεν· δίκαιος, ὅτι διδάξας οὕτω τὴν τιμωρίαν τοὺς μὴ φυλάξαντας ἀπαιτεῖ· ἀγαθὸς δὲ πάλιν, ὅτι ζωὴν μοι προνοούμενος ταῦτα ἐπετέλει. Ro+m7,13 Ἐπειδὴ τῆς ἁμαρτίας ἠθέλησε τὸ μέγεθος δεῖξαι, μείζον δὲ ταύτης εἰς κακίαν οὐκ ἦν εὐρεῖν, δι' αὐτῆς ταύτης τὸ μέγεθος αὐτῆς ἐνδεικνύμενός φησιν· ἀλλ' ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ ἁμαρτία, τοῦτ' ἔστιν ἵνα ἐκκαλυφθῇ αὐτῆς ὁ πᾶς τῆς κακίας πλοῦτος καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἢ ἐν αὐτῇ, ἵνα ὅπερ ἐστὶν ὅλη ὡς ὅλη γένηται ἐκφανής. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπερβολὴν τινα θέλοντες παραστήσαι, δυνάμεθα ἄλλο τι ἐπιφέρειν τῷ διασυρομένῳ ὑφ' ἡμῶν, οἷον· μιὰς ἦν ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Κάϊν, ὅτι καὶ ἀδελφοκτόνος ἐγένετο, ὅτι καὶ θεὸν πρῶτος ἐψεύσατο, καὶ τὰ ὅμοια. καὶ πάλιν· οὐδὲ μετὰ τὴν τῶν τεραστείων ἐπίδειξιν παρεκλήθη Φαραὼ ἀπολύσαι τοὺς Ἰσραηλίτας, ἵνα φανῇ αὐτοῦ τὸ ὠμὸν καὶ ἀτίθασον τῆς γνώμης καὶ θεομισῆς. καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. ἔστι γὰρ εὐρεῖν τι χειρόν τῶν ὑποκειμένων οὐ καὶ μετασχόντες οἱ πονηρευόμενοι, τὰς κατ' ἐκεῖνο προσηγορίας ἐπιδέχονται. ἐπὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας, ἐπεὶ ταύτης, ὡς ἔφημεν, οὐκ ἔστι χειρόν εὐρεῖν, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς κατηγορήσε, πικρῶς ἅμα καὶ δριμύτως τὸν ὄγκον αὐτῆς καὶ τὸ τυραννικὸν καὶ ἀνυπερβλήτον ἐνδεικνύμενος. ἐπειδὴ δὲ ἀσαφέστερόν πως ἔδοξεν εἰρηῆσθαι τῇ ταυτολογίᾳ τοῦ ὀνόματος, πάλιν δὲ μεταλαμβανομένου τοῦ ὀνόματος ἢ τῆς ὑπερβολῆς καὶ δριμύτητος ἐνδειξίς ἐξελύετο, παρονομάζει μὲν, καὶ οὐ τελείως ἀφίσταται τοῦ ὀνόματος· ἐν ᾧ δὲ ἐκκελεύσθαι ἐδόκει, τόνον ἐπάγει τῇ προσθήκῃ τοῦ καθ' ὑπερβολὴν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἅμα καὶ ὁμοίως ἔντονον καὶ τοῦ δριμύτως ἐμφαντικὸν μεταλαβῶν τὸν λόγον φησίν· ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἢ ἁμαρτία. 506 Ro+m7,14 Πνευματικός ἐστίν, ὅτι τὰ τοῦ πνεύματος βούλεται, τὰ συμφέροντα ζητεῖ τῆς ψυχῆς· ἐγὼ δὲ τὰς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας διώκων σαρκικός εἰμι. οὐκ εἶπεν δὲ ὅτι ὑμεῖς οἱ τῷ νόμῳ χρώμενοι καὶ παραβαίνοντες, ἵνα μὴ τραχὺν καὶ ἐπαχθῇ τὸν λόγον ποιήσῃ· ἀλλ' ἐγώ, φησί, τὰ ἐκείνων ἐφ' ἑαυτοῦ σχηματίζων, καὶ ἐφεξῆς δὲ οὕτω ποιεῖ, τὸ τραχὺ καὶ σφοδρὸν ἐκλύων καὶ λεαίνων τῇ περὶ αὐτὸν σχηματολογία. Ro+m7,15–20 Μετὰ γὰρ τὸ πραθῆναι καὶ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, οὐ γινώσκει ὁ κατεργάζεται, τῆς συνηθείας τῆς αἰσχροῦς παντελῶς αὐτοῦ κυριεύσεως, καὶ μηδὲ συγχωρούσης εἰδέναι ὅτι ὁ πράττει κακὸν ἐστίν. διὸ καὶ ὁ ἐμίσει ἅν, εἰ ἄπρατος καὶ ἐλεύθερος ἦν, καὶ ὁ οὐκ ἂν εἴλετο, τοῦτο καὶ αἰρεῖται πεπραμένος ἤδη ὢν καὶ πράττει. εἰ δὲ νῦν ἐλεύθερος ὢν καὶ ἄπρατος, καὶ κατὰ φύσιν οὐκ ἂν εἰλόμην ἂ νῦν ποιῶ, συμμαρτυρῶ τῷ νόμῳ ὅτι καλός· ἐκεῖνα γὰρ μοι ψηφίζεται φεύγειν, ἃ καὶ ἐγὼ ἐν τῇ κατὰ φύσιν ἐλευθερίᾳ τυγχάνων ἔκρινα φευκτέα εἶναι καὶ μισητά. νῦν δὲ πραθεῖς, φησί, καὶ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν πεσών, ὡς ὑπ' ἐκείνης δεσποζόμενος καὶ κυριεύμενος καὶ ἐκείνη ὑπηρετῶν, οὕτως ἐργάζομαι τὸ κακὸν ὅπερ οὐκ ἂν ἔπραξα ἐγὼ ἐν ἐλευθερίᾳ ὢν· διὸ τρόπον τινὰ οὐκ ἐργάζομαι αὐτὸ ἐγώ,

ἀλλ' ὁ κρατηθεὶς καὶ κυριευθεὶς ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας. αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερόν φησιν· ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία· ὡσπερ γὰρ ὁ τὴν οἰκίαν ἐνοικῶν ἐκεῖνος πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν πράττει κἂν κέχρηται ἐν τισὶ τῇ οἰκίᾳ συνεργῶ, οὕτω, φησί, καὶ ἡ ἀμαρτία λαβοῦσά με ἔκδοτον καὶ πραθέντα αὐτῇ ἐνώκησε, καὶ ἑαυτῆς ὄλον ἐποίησατο, πᾶν ἀγαθὸν ἀπελάσασα τῆς ἐμῆς σαρκός, οἷον ἐπίγνωσιν ὧν πράττω, μετάνοιαν ἐφ' οἷς ἀμαρτάνω, καὶ εἶ τι τοιοῦτον. εἶτα· τὸ γὰρ θέλειν παράκειται μοι. οὐ παντάπασι δέ, φησίν, ἐξέστην ἐμαυτοῦ ὥστε μηδ' εἰδέναι τὸ ἀγαθὸν ὅπως μηδ' ἔχειν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε διανίσταμαι πρὸς αὐτό· διὰ τοῦτο γὰρ ἔφη· παράκειται μοι, οἷον· κεῖται παρ' ἐμοὶ ὅμοια νεκρῶ· ὅμως διανίσταμαι κειμένου αὐτοῦ παρ' ἐμοί, ἀλλὰ κυριευόμενος ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας τὴν προαίρεσιν εἰς τέλος οὐκ ἄγω. Ἡ οὖν ὡς εἴρηται, ἢ καὶ οὕτως ἐκληπτέον τὰ εἰρημένα· οὐ γινώσκω, πραθεὶς δηλονότι· οὐ γὰρ ὁ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω νῦν πεπραμένος ὢν, ἀλλ' ὁ μισῶ ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο ποιῶ πεπραμένος ὢν. εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω πεπραμένος ὢν, 507 συμμαρτυρῶ ἐλεύθερος ὢν ὅτι καλὸς ὁ νόμος· τὰ γὰρ αὐτὰ ἐκεῖνῳ βούλομαι τότε καὶ οὐχὶ ἂ νῦν ποιῶ. Ἡ οὕτως· οὐ γὰρ ὅπερ ἤθελον, φησί, καὶ ἔστεργον τυχόν πρὸ βραχέως τοῦτο νῦν πράσσω, ἀλλ' ὁ ἐμίσουν· ὥστε ἐξ ὧν ὁ ἐμίσουν ποιῶ. κἂν ποιῶ, ὅμως διὰ τοῦ μισεῖν καλῶς τὸν νόμον λέγειν μαρτυρῶ καὶ καλὸν εἶναι. πόθεν δῆλον ὅτι πεπραμένος εἰμι ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν; ἐκ τοῦ μὴ εἰδέναι με ἂ ποιῶ· ἐλεύθερος γὰρ καὶ ἀκυρίευτος ὢν ὑπ' αὐτῆς, ἐγίνωσκον ὁ με δεῖ κατεργάζεσθαι, καὶ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ γραπτοῦ διδασκόμενος νόμου· ἀλλ' ἐκὼν αὐτῇ ὑποκατακλιθεὶς ἐκυριεύθην καὶ ἐπράθην καὶ διὰ τοῦτο οὐδ' οἶδα τί κατεργάζομαι. Ro+m7,21 Ἐξ ὧν εἶπον, φησί, καὶ ἐξ ὧν ἐσκόπησα, τοῦτό μοι συμπεραίνεται καὶ τοῦτο εὐρίσκω. ποῖον; τὸ εἶναι τὸν νόμον νόμον μὲν εἰς καλὸν τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν καὶ τοῦτο μόνον χαριζόμενον· τὸ γὰρ κακὸν εὐρίσκω, ὅτι ὁμοίως ἐμοὶ παράκειται, καὶ οὐδὲν ἐβελτιώθην ἐκ τοῦ νόμου, εἰ μὴ καὶ βλάβην μᾶλλον ἐδεξάμην, ὅτι παρακεῖσθαι μοι καὶ οἷον ἐγγίζει μοι τὸ κακὸν παρέσχεν ἀφορμὴν. ὁ νόμος οὖν μόνον νόμος, φησίν, ἐγένετό μοι εἰς τὸ καλόν, ἄλλο δὲ οὐδέν· πόθεν δῆλον ὅτι τὸ κακὸν μοι ὡσαύτως παράκειται. Ἡ καὶ οὕτως· εὐρίσκω τὸν νόμον καλόν, ἵνα ἢ τὸ καλὸν καὶ ἐν ὑπερβατῶ καὶ ἀπὸ κοινοῦ κείμενον. εὐρίσκω, φησί, τὸν νόμον καλὸν ἐμοὶ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν. τί οὖν οὐ πράττεις αὐτό; ὅτι κακὸν μοι παράκειται. ὥστε τὸ καλὸν τοῦ νόμου ἐν τῷ μόνον νομοθετεῖν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ῥύεσθαι τοῦ κακοῦ καὶ σώζειν ἰσχύει. διὸ φευκτέον αὐτοῦ καὶ προσιτέον Χριστῷ. Ἡ μᾶλλον οὕτως· εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον, τοῦτ' ἔστι κατενόησα καὶ κατελαβόμην τὴν ἰσχὴν καὶ τὴν φύσιν τοῦ νόμου. ἐξεῦρον αὐτὸν ἀκριβῶς, ὅτι οὐδὲν μοι βοηθῆσαι ἴσχυσεν· πόθεν δῆλον; ὅτι θέλοντί μοι ποιεῖν τὸ καλὸν οὐδὲν ἐπικουρεῖ, ἀλλ' ὁμοίως τὸ κακὸν παράκειται, ἄπρακτόν μοι τὸ θέλειν ποιοῦν. ἐν τούτῳ οὖν εὐρον ἀκριβῶς τὸν νόμον ὅσον ἰσχύει, καὶ τίς ἐστὶν ἡ φύσις αὐτοῦ, ἐν τῷ ἐν ἐμοὶ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλὸν εὐρίσκω ὅτι τὸ κακὸν παράκειται, καὶ οὐκ ἀπελήλαται ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ἐμοῦ. καὶ εἶη ἂν καὶ τὰ ἐφεξῆς ῥηθησόμενα Παύλῳ τῶν προειρημένων δύο διαλήψεων κατασκευαστικά, ἑκατέρας ἐγχωρούσης διανοίας καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἀπαραπόδιστον διασωζούσης. Δυνατὸν δὲ καὶ οὕτως ἐγγύτερον τῆς λέξεως ἐκλαβεῖν· εὐρίσκω 508 ἄρα τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν κατὰ τὸν νόμον, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται· καὶ γὰρ οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον θέλοντες ποιεῖν τὸ καλὸν οὐκ εὐρίσκουσιν, ὅτι παράκειται αὐτοῖς τὸ κακόν. διὰ γὰρ τοῦ βαπτίσματος ἐξώσθη καὶ ἀπελήλαται, ὥστε δεῖ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος προσελθεῖν καταλιπόντας τὸν νόμον. Ἐκλάβοις δ' ἂν καὶ οὕτως οὐκ ἀπεικότως· εὐρίσκω τὸν νόμον οἷον σύμμαχον, μᾶλλον δὲ συμφωνοῦντα τῷ θέλοντι ἐμοὶ τὸ καλόν. καὶ τίς χρεια συμφωνίας ἢ συμμαχίας; πολλῆς, φησί, διότι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται καὶ ἀντιστρατεύεται καὶ πολεμεῖ. καὶ ἐξῆς αὐτὸ τοῦτο πλατύνει καὶ διασαφεῖ, πῶς συμφωνεῖ ὁ νόμος, πῶς

ἐπιτίθεται τὸ κακόν. συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ· ὥστε κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ μοι καὶ τρόπον τινὰ συμμαχεῖ, εἰ καὶ ἀσθενῶς ἔχει βοηθῆσαι· ἀντιστρατευομένου γὰρ τοῦ ἐτέρου νόμου ἦτοι τοῦ τῆς ἀμαρτίας, οὐχ ὑφίσταται καὶ ἐπικουρεῖ καίτοι θέλοντι αὐτὸν καὶ ἡδομένῳ αὐτῷ, ἀλλ' ἀφίσταται καταλιμπάνων, καὶ μὴ δυνάμενος ἑαυτῷ ἀρκέσαι αἰχμάλωτος γίνομαι. εἴη δ' ἂν, εἰ συνταχθεῖη οὕτω, τῶν εἰρημένων σαφέστερον· εὐρίσκω ἄρα τῷ θέλοντι ἔμοι τὸ καλὸν ἦτοι τὸν νόμον, ὅτι ἔμοι τὸ κακὸν παράκειται. Ro+m7,22–23 Τρεῖς εἰσι νόμοι· ὁ γραπτὸς, ὃν λέγει νόμον θεοῦ· ὁ ἔμφυτος, ὃν λέγει νόμον νοός· ὁ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἰσχύσας, ὃν καὶ ἀντιστρατευόμενον λέγει καὶ ἐν τοῖς μέλεσιν ἔχειν τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀντιστρατεῦεσθαι. νόμον δὲ τοῦτον, ὡς ἰσχύοντα καὶ ἔχοντα τοὺς πειθομένους αὐτῷ φησιν. εἶτα οὗτος ὁ νόμος, φησίν, ὁ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἐπεισελθῶν, ὁ ἀντιστρατευόμενος, αἰχμαλωτίζει με. ἀλλὰ πῶς; ἐπειδὴ γὰρ ἀντιστρατεῖαν εἶπεν, ἵνα μὴ νομίσης ὅτι δικαίως αἰχμαλωτίζει καὶ νόμῳ πολέμου, ἐπάγει καὶ φησιν· νόμῳ ἀμαρτίας. οὐ δικαίως φησίν μὴ γίνοιτο ποῖον γὰρ δίκαιον, τὸν ἀλλότριον δοῦλον καὶ ποίημα ὑφ' ἑαυτῆ ποιεῖν; ἀλλὰ πῶς; νόμῳ ἀμαρτίας, τοῦτ' ἔστι κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς ἀμαρτίας με αἰχμαλωτίζει, κατὰ τὸ οἰκεῖον ἔθος αὐτῆς, ἐξ ἀναισχυντίας, ἐκ πολλῆς ἰταμότητος, ἐξ ἐπιβουλής, ἐξ ἐνέδρας, οὐκ ἐκ τοῦ φανεροῦ ἀλλ' ἀπατώσα, συναρπάζουσα. εἶτα ἵνα μὴ τις εἶπῃ· οὐκοῦν τὸ ὅλον ἐκείνης ἐστὶ τὸ αἰχμαλωτισθῆναί με, εἶπερ καὶ αἰχμαλωτίζει με, καὶ τῷ οἰκείῳ ἔθει με 509 αἰχμαλωτίζει, ἐνεδρεύουσα καὶ κρυφίως ἐπιτεθειμένη, προστίθησιν· ἐν τοῖς μέλεσίν μου, οἷον· ὅτι τὸ ἐγκαθιδρύσθαι αὐτὴν ἐν τούτοις ἐμόν ἐστι καὶ ἐξῆς. Ro+m8,2 Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος· ὁ εὐαγγελικός· οὗτος γὰρ κυρίως νόμος τοῦ πνεύματος. Ro+m8,3 Καὶ περὶ ἀμαρτίας διχῶς ἐστὶν ἐκλαβεῖν· ἢ στίζοντας ἐνταῦθα, ἵνα ἡ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν ἐν ὁμοιώματι τῆς ἀμαρτησάσης σαρκός, καὶ περὶ ἀμαρτίας δέ, τοῦτ' ἔστι ἕνεκεν τῆς ἀμαρτίας τοῦ ἐξᾶραι αὐτὴν καὶ ἐλευθερῶσαι ἡμᾶς ἀπὸ ταύτης. πῶς οὖν ἐξῆρην; κατακρίνας αὐτήν· οὐ γὰρ ἀπλῶς ὡς ἐξουσιαστικῶς ἀλλ' ὑπὸ δίκην ἀγαγὼν αὐτήν καὶ δεῖξας ἀλοῦσαν. πῶς οὖν ἐάλω καὶ ἡττηται; ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ· προσιέναι γὰρ βουληθεῖσα καὶ μὴ ἰσχύσασα ἐάλω καὶ ἡττηται. ἢ οὖν οὕτως ἐκληπτεὸν ἐνταῦθα στίζοντας, ἢ συνάπτοντας αὐτὸ τοῖς ἐφεξῆς, ἵνα ἡ καὶ περὶ ἀμαρτίας κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν, τοῦτ' ἔστιν ὡς ὑπερβαλλόντως ἀμαρτήσασαν, οἷον ὡς διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν ἐπιτελέσασαν, ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν· καθ' ὑπερβολὴν ἀμαρτωλὸς ἢ ἀμαρτία. πῶς δὲ τοῦτο γέγονεν; καὶ πῶς κατεκρίθη; διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, φησίν. Ro+m8,7 Καλῶς φησιν ὅτι τὸ φρόνημα τὸ σαρκικὸν τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· ἐν ὅσῳ μὲν γὰρ ἔστι, δηλονότι οὐχ ὑποτάσσεται, ἐν ὅσῳ δὲ παρέλθη καὶ ἀπογένηται τοῦ ἀνθρώπου, οὐδ' ὅλος ἔστιν, ὥστε οὐδ' οὕτως ὑποτάσσεται· πῶς γὰρ ἂν τὸ μὴ ὄν ἢ ἀντισταίῃ ἢ ὑποταγεῖται τινί; οὐδ' ὅλως ἄρα δύναται ὑποταγεῖναι τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ. τίς οὖν ὑποτάσσεται; ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ τὸ σαρκικὸν φρόνημα. ἀλλ' ἔτι μὲν τοῦ σαρκικοῦ παρόντος φρονήματος οὐδ' ἐκεῖνος, καταβληθέντος δὲ διὰ μετανοίας καὶ ὑποχωρήσαντος, τότε ἐκεῖνος ἀγαθοεργεῖ καὶ ὑποτάσσεται τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ. Ro+m8,9–10 Ὅρα πῶς φησιν· εἶπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, καὶ πάλιν· εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν· ἔνθα γὰρ ἐν τῶν τῆς ἀγίας τριάδος 510 οἰκήσει, ἐκεῖ πάρεστιν ἡ τριάς. εἶτά φησιν· ἐπειδὴ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, δηλονότι τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν κατὰ τὴν ἀμαρτίαν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ δι' ἀμαρτίαν· οὐ γὰρ ἂν ἐνώκει Χριστὸς, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἀμαρτίαν τὸ σῶμα νενέκρωτο. νεκρὸν οὖν τὸ σῶμα κατὰ τὴν ἀμαρτίαν. Ro+m8,15–17 Ἐλάβετε, φησί, πνεῦμα υἰοθεσίας. πόθεν δηλον; πατέρα καλοῦμεν τὸν θεόν, φησίν, ἐν ᾧ κράζομεν· Ἀββᾶ ὁ πατήρ· ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ τῆς υἰοθεσίας πνεύματι τὴν φωνὴν ταύτην ἠξιώμεθα προσάπτειν τῷ θεῷ καὶ πατέρα καλεῖν αὐτόν. καὶ πόθεν δηλον ὅτι καλῶς καὶ ἀρεσκόντως τῷ θεῷ ταύτην αὐτῷ ἀναφέρομεν τὴν φωνήν; ὁ υἱὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν

οὕτω λέγων· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐξῆς. αὐτὸς δὲ ἐπειδὴ κοινὰ οἶδε τὰ τῆς εἰς ἡμᾶς οἰκονομίας ἔργα τοῦ Χριστοῦ, τὸ πνεῦμά φησι συμμαρτυρεῖν· Χριστοῦ γὰρ παραδεδωκότος ταύτην τὴν εὐχὴν καὶ τὸ πνεῦμα παραδίδωσι καὶ συμμαρτυρεῖ τῷ ἐν ἡμῖν δοθέντι χαρίσματι δι' αὐτοῦ. τί δὲ συμμαρτυρεῖ; ὅτι καλῶς καὶ ἀρεσκόντως θεῶ λέγομεν αὐτὸν πατέρα ἡμῶν, ὅτι τέκνα αὐτοῦ ἐσμεν υἰοθετηθέντες αὐτῷ τῷ βαπτίσματι. εἰ δὲ τέκνα, φησί, καὶ κληρονόμοι. οἱ δὲ γε Ἰουδαῖοι, εἰ καὶ ἐκαλοῦντο τέκνα θεοῦ, ἀλλὰ παμπόλλη κλήσεως ἐκατέρας καὶ υἰοθεσίας ἢ διαφορὰ· οἱ μὲν γὰρ τυπικῶς ὠνομάζοντο, ὡσπερ καὶ τὰ ἄλλα αὐτοῖς εἰς τύπον ἐτελεῖτο τῆς χάριτος, ἡμεῖς δὲ οὐ τυπικῶς ἀλλ' αὐτοτελῶς· καὶ οἱ μὲν εἰ καὶ ἐκαλοῦντο υἱοί, ἀλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς δεδομένον τὸ καὶ αὐτοὺς τὸν θεὸν καλεῖν πατέρα, ἡμῖν δὲ καὶ τοῦτο κεχάρισται. καὶ πολλὴ ἢ ἄλλη διαφορὰ. Ro+m8,23-27 Υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι. ποῖαν; τί γὰρ οὐκ ἐλάβομεν ταύτην διὰ τοῦ βαπτίσματος; οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὸς πρὸ μικροῦ ἔφη ὅτι πνεῦμα υἰοθεσίας ἐλάβετε; ναί, φησίν. ποῖαν οὖν ἐκδεχόμεθα; τὴν φανερούμενην, φησί, κατὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος. ἄλλην παρὰ τὴν εἰρημένην; μὴ γένοιτο· ἀλλ' αὐτὴν ἐκείνην, τελειότερον φανερούμενην καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐπιγινωσκομένην. μετὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος, τότε ἢ τῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσις, τότε αὐτοῦ τοῦ σώματος ἢ ἀνάστασις καὶ ἀφθαρσία, τότε ἢ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονομία, τότε πάντα τὰ τῆς υἰοθεσίας γνωρίσματα καὶ ἀποτελέσματα· καὶ νῦν γὰρ ἐπ' ἐλπίδι τούτων ἐλάβομεν τὴν υἰοθεσίαν. αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερον εἶπεν· ἐσώθημεν, δηλῶν ὡς 511 ἀπὸ κλύδωνος καὶ ταραχῆς μεγάλης τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν υἰοθετηθέντες ἐσώθημεν. πῶς οὖν ἠλπίσαμεν ταῦτα μὴ τούτων παραγεγονότων ἤδη, μηδ' ὑπ' ὄψιν ἡμῶν πεσόντων, μηδ' ὑπὸ πείραν; καλῶς φησι καὶ εὐλόγως· εἰ γὰρ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν καὶ ὑπὸ πείραν ἤδη τὰ ἐλπιζόμενα ἐγεγόνει, οὐκ ἂν ἦν ἐλπιζόμενα· ὁ γὰρ τις κατέχει, πῶς οἶόν τέ ἐστὶν ἐλπίζειν; οὐκοῦν κατὰ φύσιν τῆς ἐλπίδος ἴδιον τοῦτο, τὸ περὶ τῶν μελλόντων αὐτὴν καὶ μήπω παρόντων εἶναι· ὥστε καὶ ἡμᾶς ἃ οὐ βλέπομεν, ἐκεῖνα δεῖ ἐλπίζειν. εἰ δὲ ἃ οὐ βλέπομεν, ὡσπερ δεῖ ἐκεῖνα καὶ ἐλπίζομεν, ὑπομένειν χρή καὶ ἀποδέχεσθαι τὰ προσδοκηθέντα καὶ μὴ ἀθρόον ἐπιζητεῖν αὐτὰ παραγενέσθαι, μάλιστα τοῦ πνεύματος διὰ τῶν ἐνταῦθα χαρισμάτων καὶ εὐεργεσιῶν πιστουμένου τὰ ἐκεῖθεν, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν λογισμῶν ἡμῶν συναντιλαμβανομένου καὶ θεραπεύοντος. πόσα γὰρ εὐεργετεῖ ἐν αὐταῖς ἡμῶν ταῖς εὐχαῖς, ἵνα νῦν τὰ ἄλλα ἐάσω, διδάσκον ὅπως χρή εὐχεσθαι, ἐρευνῶν τὰς καρδίας καὶ πάντα εἰς ἀγαθὸν συνεργοῦν; Ἄλλως· υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμεθα. διὰ τί ἀπεκδέχη; ὅτι τῇ ἀπεκδοχῇ καὶ ἐλπίδι ἐσώθημεν. πῶς οὖν οὐ χρή ἀπεκδέχεσθαι καὶ ἐλπίζειν ἔτι; εἰ δὲ δεῖ ἐλπίζειν, δεῖ πάντως ὑπομένειν καὶ δι' ὑπομονῆς τὰ ἐλπιζόμενα ἐκδέχεσθαι. ἔχομεν δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα συναντιλαμβάνοντα ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν καὶ μὴ ἔωντα ἡμᾶς πρὸς τὰς ἐλπίδας ὀκλάσαι. ὅτι δὲ τὸ πνευματικὸν χάρισμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, αὐτίκα δηλὸν καὶ ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ χαρίσματος τοῦ περὶ τὰς εὐχὰς χορηγηθέντος ἡμῖν· τὸ πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τρεῖς ὀνομάσας, τὸ πνευματικὸν ἐδήλωσε χάρισμα. ἐρευνῶν δὲ τὰς καρδίας αὐτὸ τὸ πανάγιον πνεῦμα τὸ ἐκ πατρὸς προερχόμενον. <Ὡς>αὐτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα· πνεῦμα λέγει τὸ πνευματικὸν χάρισμα. Οὐκ εἶπεν ἐντυγχάνει, ἀλλ' ὑπερεντυγχάνει, τὴν σύντονον καὶ ἐσπουδασμένην δηλῶν ἔντευξιν, καὶ ὅτι καὶ ἀνύσει ὑπὲρ ὧν ἐντυγχάνει. Ὅτι κατὰ θεόν, φησίν, ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἀγίων· τῶν διὰ τῆς εὐχῆς ἀγιαζομένων, ἢ ὅτι ὑπὲρ καθαρῶν καὶ θεαρέστων ἔργων τὰς αἰτήσεις ποιεῖται, ἢ ὑπὲρ ἀνθρώπων τὸν ἀγιασμὸν ἐπιποθούντων. 512 Ro+m8,28 Τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὓσιν, τοῦτ' ἔστι τοῖς κατὰ γνώμην ἤτοι προαίρεσιν ἀξιωθεῖσι τῆς κλήσεως. Ro+m8,30-33 Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; ποῖα; ὅτι προώρισεν, ὅτι ἐκάλεσεν, ὅτι ἐδικαίωσεν, ὅτι ἐδόξασεν. πρὸς τοσαύτην ἀφθονίαν εὐεργεσιῶν τί ἐροῦμεν; οὐδὲ εὐχαρίστων, φησί,

λόγων ἀποροῦμεν, μή τί γε ἔργων ἀμοιβῆς· τοσαύτη ἐστὶν ἄφατος αὐτοῦ ἢ περὶ ἡμᾶς χάρις, εἶτα ὥσπερ πόρισμα λαβὼν ἐντεῦθεν φησιν· εἰ ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; οὐδεὶς· κἂν γὰρ τινες βλάπτειν ἐπιχειρήσωσιν, οὐ βλάψουσιν ἀλλ' ὠφελήσουσιν. πόθεν δῆλον ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ὁ θεός; ἔκ τε τῶν προειρημένων, καὶ τὸ μέγιστον καὶ πᾶσαν ἐκπλήττον διάνοιαν· ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο. εἰ οὖν ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, δηλονότι πάντα εἰς συμφέρον μεταστήσει, καὶ τὰ δοκοῦντα λυπηρὰ χαρᾶς πρόξενά παρασκευάσει, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτῶν καὶ μαρτύρων τὰς θλίψεις καὶ τοὺς διωγμοὺς καὶ τοὺς θανάτους ὑπόθεσιν στεφάνων καὶ βραβείων ἐποιήσατο καὶ πρόξενά τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. οὕτως οὖν ἂν ἡμεῖς μόνον μὴ ἐκλυθῶμεν, οὐδεὶς ἰσχύσει καθ' ἡμῶν. τέθεικε δὲ τὸ ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο καὶ ἐξῆς, τὴν τε κηδεμονίαν τὴν ἄφατον, ὡς ἔφημεν, τοῦ θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἐνδεικνύμενος, καὶ ἅμα εἴ τι δυσχερὲς ὑπὸ τινῶν πάσχομεν, ὑπομένειν καὶ καρτερεῖν διὰ τοῦ παραδείγματος παραινῶν· οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ἀνακτώμενος καὶ παρηγορῶν. εἰ γὰρ ὁ υἱὸς ὑπὲρ σοῦ τοσαῦτα ἔπαθεν, τί σε χρή παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ; καὶ εἰ ἐκεῖνος τοσαῦτα παθὼν τῆς πατρικῆς δόξης καὶ θεότητος οὐδέν τι καθυφειμένον ἐδέξατο, μηδὲ σὺ ὀλιγωρήσης πάσχων ταῦτα· πάντων γὰρ τῶν ἐπηγγελμένων καὶ μετὰ τὰ πάθη καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἀξιωθήσῃ. τὸ δὲ πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται; τὸ ἀπροφάσιτον καὶ ἀπαραίτητον θέλων παραστήσαι τῆς δωρεᾶς, σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται, φησίν. ἐρεῖς, φησίν, ὅτι μὴ ποτε ἡμῶν ἐπιλήσεται; οὐκοῦν καὶ τοῦ υἱοῦ· σὺν αὐτῷ γὰρ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται· ὥστε πάντως καὶ ἀπροφασίστως τευξόμεθα ὧν ἐπηγγέλμεθα. εἰπὼν δὲ τοὺς πειρασμοὺς τοὺς διὰ θλίψεων καὶ βασάνων ἐν τῷ εἰπεῖν· τίς καθ' ἡμῶν; νῦν ἕτερον εἶδος πειρασμῶν λέγει· 513 τοὺς ὀνειδισμοὺς, τὰς μέμψεις, τὰς λοιδορίας, τὰς διαβολὰς ἃς κατέχεον οἱ ἄπιστοι τῶν πιστῶν. καὶ τοῦτο δηλοῖ διὰ τοῦ λέγειν· τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν θεοῦ; καὶ ἀποδείκνυσι κἀνταῦθα ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων, ὅτι θεοῦ δικαιούντος εἰς μάτην γλωσσαλοῦσιν οἱ αἰτιώμενοι καὶ κατακρίνοντες. Ro+m8,34 Τῆς κυριακῆς ἐκείνης φωνῆς ἐνταῦθα τὸν νοῦν δηλοῖ καὶ ὑπαινίττεται τῆς ἐν τύπῳ εὐχῆς τῷ πατρὶ προσαγομένης· πάτερ, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, καί· ἵνα φυλάξης αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. εἰ οὖν οὕτως κήδεται ὁ υἱὸς ὥστε καὶ ἐντυγχάνειν ἢ γὰρ τότε ῥηθεῖσα εὐχή τοσαύτην ἰσχὴν ἔχει ὥστε διαπαντὸς ἐνεργῆς εἶναι καὶ τὰ τῆς ἐντυχίας ἀπαρτίζειν, εἰ οὖν οὕτως κήδεται, τίς ὁ κατακρίνων τοὺς ἐν αὐτῷ πεπιστευκότας; ὁ πατὴρ ἐδικαίωσε καὶ ἐδόξασε, τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται, ὁ Χριστὸς καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀνέστη καὶ ἐντυγχάνει· τίς λοιπὸν ὁ κατακρίνων ἢ ἐγκαλῶν, οὕτως τῆς ἀγίας τριάδος ὑπερασπιζούσης καὶ δικαιούσης ἡμᾶς; Ro+m8,35 Τὸ τίς ἡμᾶς χωρίσει; τοῦ τί οὖν ἐροῦμεν; ἐστὶν ἐπαναληπτικόν, ὥσπερ καὶ τὸ θεὸς ὁ δικαίων· τίς ὁ κατακρίνων; τοῦ εἰ ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; κέχρηται γὰρ τῷ τοιούτῳ σχήματι πολλαχῶς διὰ τὴν συνέχειαν τῆς περιβολῆς· οὐδεὶς γὰρ σχεδόν, ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, οὔτε τῶν καθ' ἡμᾶς οὔτε τῶν θύραθεν τῇ ιδέᾳ ταύτῃ ὡς ὁ μέγας Παῦλος ἐχρήσατο. ἵνα οὖν μὴ εἰς τὸ ἀσαφὲς αὐτῷ ἐκπίπτει λίαν ὁ λόγος, καὶ ταῖς ἐπαναλήψεσι προσεχρήσατο. δύναται δὲ καὶ ἀπ' ἰδίας ἀρχῆς τὰ χωρία ταῦτα εἰληφθαι καὶ μὴ ὡς ἐπαναληπτικά τῶν εἰρημένων. Ro+m9,1-5 Ὅν οὐδὲν δύναται χωρίσαι τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ, οὐ θάνατος ἀπειλούμενος, οὐ ζωὴ προτεινομένη, οὐ τὰ ἐκεῖθεν ἀπλῶς οὐδὲ τὰ ἐν 514 ταῦθα, οὐκ ὅπερ ἂν τις ἐπινοήσῃ διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀγγέλων ἐμνήσθη καὶ δυνάμεων καὶ βάθους καὶ ὕψους, ὃν τοίνυν οὐδὲν χωρίσαι δύναται, πῶς αὐτὸς ἐκουσίως ἀφίσταται, καὶ τό τε ὑπὲρ τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν; καὶ οὐ μόνον ἐκουσίως χωρίζεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιζητεῖ καὶ εὐχεται χωρισθῆναι τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ· ηὐχόμεν γάρ, φησίν, αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; πῶς συμβήσεται τὰ ἀσύμβατα; πρῶτον μὲν, φαμέν, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα ἐναντία· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐναντίον

τὸ ἀγαπᾶν τὸν Χριστὸν οὕτως ὥστε μήτε διὰ κολάσεως μήτε δι' ὑποσχέσεως πάσης ἀφίστασθαι τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον οὕτως ὥστε τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἴσην καὶ μείζονα τῆς ἰδίας ἠγεῖσθαι σωτηρίας. οὐκ οὖν ταῦτα ἐναντία, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συνάδοντα· ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀγαπᾷ καὶ τὸν δεσπότην, καὶ ἔμπαλιν· καὶ ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος φησιν· πλήρωμα τοῦ νόμου ἡ ἀγάπη, καὶ ὁ κύριος πάλιν περὶ τῆς εἰς θεὸν ἀγάπης καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον· ἐν ταύταις, φησί, ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται, ὡς κεφάλαιον οὐσῶν τῶν ἄλλων πάντων, τῆς τε εἰς θεὸν καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον ἀγάπης. ναί, φησὶν· ἀλλ' ἐνταῦθα προκρίνει τὴν τῶν πλησίων ἀγάπην τῆς πρὸς τὸν θεόν, καὶ εὐχεται ἐκεῖνον ἀπαρνήσασθαι καὶ ἐκείνους κερδῆσαι· ὁ δὲ Χριστὸς φησιν· ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστιν μου ἄξιος. ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο φιλεῖν ὑπὲρ τὸν Χριστὸν. τί γὰρ ἦν τὸ φιλεῖν ἐκείνους; τὸ οἰκειῶσαι αὐτοὺς τῷ Χριστῷ. πῶς οὖν ἐστι φιλεῖν ἐκείνους ὑπὲρ Χριστόν, ὅπου κἀκείνους εἰς τὴν φιλίαν καὶ ὑπακοὴν ἐλκύσαι ἔσπευδε τοῦ Χριστοῦ; μᾶλλον γὰρ ἐπιδεικνύντος τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην ἣν εἶχεν εἰς Χριστόν, ὅτι καὶ ἑτέρους συνήλαυεν εἰς αὐτόν. ναί, φησὶν, εἰ μὴ ἐχώριζεν ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ λέγων· ἠὲ ἡ ἐξ ἐμὲ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ καὶ ἐξ ἡς. τί οὖν φαμεν; ἢ ὅτι μὴ γένοιτο, οὐκ ἐχώριζεν· οὐ γὰρ εἶπεν εὐχόμενος τοῦτο γενέσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ διάπυρον τοῦ πόθου ὅπερ πρὸς τὸν Χριστὸν εἶχεν, καὶ τὴν σπουδὴν ἣν κατεβάλλετο εἰς τὸ προσαγαγεῖν πάντας αὐτῷ, καὶ μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους· οὗτοι γὰρ καὶ συγγενεῖς καὶ μάλιστα ἀντιπίπτοντες ἐτύγχανον. ταῦτα οὖν παραστήσαι βουλόμενός φησιν, ὅτι εἰ ἦν δυνατὸν διὰ τῆς ἐμῆς ἀπωλείας δοξασθῆναι τὸν Χριστὸν καὶ σωθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, οὐδὲ 515 τοῦτο ἂν παρητησάμην. ἠὲ ἡ ἐξ ἐμὲ γὰρ, φησὶν, εἰ ἐνεχώρει, εἰ ἐνεδέχετο, εἴ τίς μοι ταύτην ἐδίδου τὴν αἴρεσιν· πότερον βούλει διαστῆναι Χριστοῦ ἵνα πᾶν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐνωθῆ καὶ δοξασθῆ ὁ Χριστὸς καὶ πληρωθῶσιν αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ πατρὸς, ἢ ἐν τῇ σῇ ἐνώσει ἵνα τὸ Ἰουδαίων ἔθνος στασιάζῃ καὶ διίσταται καὶ βλασφημεῖται ὁ Χριστός; εἰ οὖν ταῦτα προετίθει, προετίμησα ἂν, φησὶ, τὴν δόξαν Χριστοῦ καὶ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν τῆς ἰδίας. εἶδες ὑπερβολὴν ἀγαπήσεως Χριστοῦ; ἐπειδὴ ἐκ τῶν ὄντων πάντων τὴν ἀγάπην ἐπεδείξατο τοῦ Χριστοῦ, νῦν καὶ ἐκ τῶν μὴ ὄντων μὲν, καθ' ὑπόθεσιν δὲ λαμβανομένων, διὰ τοῦ νοήματος τούτου ταύτην παρίστησιν, ὅτι καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν ἐν ὑποθέσει ὑπὲρ τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτόν τῶν Ἰουδαίων ἐπιστροφῆς κατεβαλόμην ἂν. καὶ γὰρ διίστάμενος Παῦλος ὑπὲρ τῆς δόξης Χριστοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τῶν Ἰουδαίων ἐνώσεως, ῥᾶον πάλιν ἠνοῦτο καὶ συνήπτετο, ὡς περ τις πῶλος μικρὸν τῆς μητρὸς ἀποσπασθεῖς· καὶ οὕτω πάλιν αὐτὸς τε ἐσώζετο, καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ πλέον ἐδοξάζετο, καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐσώζετο, καὶ αἱ διαθήκαι καὶ αἱ ἐπαγγελίαι εἰς πέρας ἤρχοντο· μᾶλλον δέ· οὕτω καὶ ἐπὶ τούτοις διίστάμενος οὐ διίστατο, ἀλλὰ πλέον ἠνοῦτο. ἢ οὐ δοκεῖ σοι, ὅτε Τιμόθεον περιέτεμεν, ὅτε αὐτὸς ἠγνίσαστο, ὅτε τὰ τοῦ νόμου ἐτέλει τὴν χάριν κηρύσσων, ὅτι τρόπον τινὰ πρὸς τὴν χάριν ἐδόκει διίστασθαι καὶ ἑαυτῷ ἐναντιοῦσθαι; ἀλλ' οὔτε διίστατο, οὔτε ἑαυτῷ ἐναντιοῦτο· ὑπὲρ γὰρ τῆς χάριτος καὶ τοῦ προσαγαγεῖν πάντας τῷ Χριστῷ, καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἔπραττεν· τοῦτ' ἔστιν ἀγάπης ἀξίας Χριστοῦ, τοῦτ' ἔστι ψυχῆς ὅλης δι' ὅλου εἰς τὸν πόθον ἀναφλεγόμενης τοῦ Χριστοῦ. ἄλλως τε δέ· οὐδὲ λέγει ἀνάθεμα γενέσθαι, τοῦτ' ἔστιν ἀπὸ τοῦ νῦν αὐτοῦ χωρισθῆναι τοῦτο γὰρ ἀπευκτότατον, ἀλλὰ ἀνάθεμα εἶναι, τοῦτ' ἔστι κεχωρισμένος εἶναι καὶ μήπω τῷ Χριστῷ προσελθεῖν. τοῦτο, φησὶν, ἠὲ ἡ ἐξ ἐμὲ γὰρ αὐτὸν μήπω προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ἔτι κεχωρισμένον αὐτοῦ εἶναι, εἰ τοῦτο εἰς τὴν ὑμετέραν εἴσοδον καὶ πίστιν τὴν εἰς αὐτόν συνετέλει· μὴ γὰρ ὅτι προσῆλθον Χριστῷ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμᾶς με προσκαλεῖσθαι νομίσητε, φησὶν· καὶ πρὸ ἐμοῦ ὑμᾶς ἐβουλόμην προσδραμεῖν αὐτῷ.

εἶτα ἐξῆς λέγει καὶ τὰς αἰτίας. Αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι. αὐτὸς ἐγὼ· οὐχ ἑτέρους, φησὶν, ὑμῶν προτιμῶμαι εἰς τὸ προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' οὐδὲ ἐμὲ αὐτόν· εἰλόμην γὰρ ἂν μήπω προσελθεῖν αὐτῷ, ἂν διὰ τούτου ὑμεῖς προσήρχεσθε. Ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου. θέλων δεῖξαι τὴν ἀφατον αὐτοῦ στοργὴν καὶ σπουδὴν τὴν πρὸς Ἰουδαίους, αὐτίκα μετὰ τὸ εἰπεῖν ὅτι 516 οὐδὲν με δύναται χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ, ἐπάγει· ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, εἰ ἦν τοῦτο συντελοῦν εἰς ὄνησιν αὐτῶν, ἠξάμην ἂν χωρισθῆναι· τοῦτο γὰρ τὸ ἀνάθεμα συσσημαίνει. Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεός. ἐνταῦθα λαμπρότατα θεὸν τὸν Χριστὸν ὀνομάζει ὁ ἀπόστολος. Ro+m9,6-7 Οὐ μόνον, φησὶν, οὐκ ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ οἶον ἐκπέπτωκεν, οἶον· ἀλλ' οὐδ' ἐγγὺς γέγονε τοῦ ἐκπεσεῖν ἢ δοκεῖν ἐκπεπτωκέναι. Εἰ οὐχὶ πάντες, φησὶν, οἱ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, οὗτοι καὶ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, δηλονότι ἄλλος ἐστὶ τρόπος ὁ ποιῶν αὐτοὺς τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ οὐχὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ γέννησις· τίς δὲ οὗτος; ὁ τῆς ἐπαγγελίας, τοῦτ' ἔστιν ἐκεῖνοι τέκνα εἰσίν, οἱ καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀξιωθέντες καὶ πληθυνθέντες ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, οἳοί εἰσιν οἱ πιστοί. Ro+m9,11-15 Εἰπὼν· πρόθεσις τοῦ θεοῦ, τὴν βουλήν αὐτοῦ ἐδήλωσεν. εἰπὼν· κατ' ἐκλογὴν, ἔδειξεν ὅτι καὶ διέφερον ἀλλήλων· οὐδεὶς γὰρ ἐκλέγεται ἕτερον ἀφ' ἑτέρου, εἰ μὴ τι αὐτοῦ διαλλάσσει. εἰπὼν δέ· οὐκ ἐξ ἔργων, παρέστησε τὸ μέγεθος τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ὅτι καὶ μηδὲν πραξάντων ἐκλέγεται καὶ προσκαλεῖται. ἀλλ' εἰ μηδὲν πραξάντων ἐκλέγεται, πῶς ἐκλέγεται; ἡ μὲν γὰρ ἐκλογή ἐπὶ τῶν κατὰ τι γίνεται διαφερόντων, οἱ δὲ μηδὲν πράξαντες τί διαφέρουσιν; καὶ πάνυ· ἀνθρωπίνοις μὲν γὰρ ὀφθαλμοῖς, ἐπεὶ οὐδὲν ἔπραξαν, οὐδὲν διαφέρουσιν, θεία δὲ προγνώσει τοῦ μέλλοντος πολλὰ διαφέρουσιν· καὶ γὰρ ὁ μὲν εὐηρέστησε τῷ θεῷ, ὁ δὲ οὐκέτι. ὥστε ἡ ἐκλογή καὶ οὐκ ἐξ ἔργων γέγονε, καὶ ἀπὸ τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος γέγονεν. καὶ δικαία γέγονεν, ἀλλὰ τὸ δίκαιον τοὺς ἀνθρώπους ἐλάνθανεν, ὥσπερ πλέον καὶ ἔτι νῦν λανθάνει τὸ δίκαιον ἐπὶ τῆς ἀναιρέσεως τῶν μοσχοποιησάντων· πάντων γὰρ μοσχοποιησάντων οὐ πάντες ἀνηρέθησαν. ἀλλ' εἰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους τὸ ἐν τῇ τούτων ἀναιρέσει ἐκπέφευγε δίκαιον, τῷ κριτῇ τῶν ὄλων ἀκριβῶς καὶ ἀδιαπτῶτως ἔγνωσται, καὶ ἐπὶ μυρίων δὲ ἄλλων ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἑκάστην συμβαινόντων· πολλὰ γὰρ ἀγνώστους ἡμῖν ἔχοντα τοὺς λόγους καὶ τοῖς ἀσυνέτοις ἄλογα δοκοῦντα διὰ τοῦτο, τῷ παντεπόπτη καὶ παντεφόρῳ τῆς δίκης ὀφθαλμῷ δικαίως καὶ κρίνεται γεγενῆσθαι καὶ διαπράττεται. ὁ δὲ θεῖος Παῦλός φησιν, ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς λόγος ἀπόρητος ἐνῆν τοῖς πραττομένοις, οὐδ' οὕτως ἐχρῆν τινὰς ἀδημο 517 νεῖν καὶ ἐπικαλεῖν, διὰ τί ὁ μὲν οὕτως ὁ δὲ οὕτως τὸν βίον διαπορεύεται· ἐξουσίαν γὰρ ἔχει ὁ πλάστης δημιουργεῖν ὡς βούλεται. τοῦτο δὲ ἐκ περιουσίας φησὶν, ἐπεὶ καὶ τὸν προειρημένον τρόπον τῆς ἀπολογίας φησὶν ἐν οἷς λέγει ὅτι ἡ γραφὴ λέγει τῷ Φαραῷ ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε καὶ ἐξῆς. ἐνταῦθα γὰρ οἶονεὶ φησιν ὅτι ἄλογον ἂν ἔδοξε τοῖς πολλοῖς τὸ ὑψωθῆναι τὸν Φαραῷ καὶ βασιλεῦσαι, μιὰρὸν οὕτω καὶ ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον ὄντα, ἀλλ' ἡ γραφὴ διδάξασα τὴν αἰτίαν εἰς εὐλογον μετενήνοχε τὸ ἄλογον. καίτοι, φησὶ, καὶ αὐτὸ τὸ εὐλογον καὶ ἡ λύσις ἀπορίαν πάλιν τοῖς φιλονείκοις καὶ ἀγνώμοσι δύναται τεκεῖν· ἐροῦσι γὰρ ὅτι, εἰ διὰ τοῦτο ἐξήγειρε τὸν Φαραῷ εἰς βασιλέα, ἵνα τὸ ὄνομα αὐτοῦ τιμωρησαμένου αὐτὸν τιμωρία παραδόξῳ καὶ θαυμαστῇ ἐνδοξασθῇ, τί ὅτι μέμφεται αὐτόν; μᾶλλον δέ· τί ὅτι ἐτιμωρήσατο αὐτόν; ἂ γὰρ ἥμαρτεν, εἰς δόξαν αὐτοῦ ἥμαρτεν· εἰ μὴ γὰρ ἥμαρτεν, οὐκ ἂν ἐτιμωρήσατο· εἰ μὴ ἐτιμωρήσατο, οὐκ ἂν ἐδοξάσθη. ἀλλὰ τοῦτο ἐβούλετο· ὅπως γάρ, φησὶν, ἐνδείξωμαι καὶ ἐξῆς. εἰ δὲ ἐβούλετο, τίς ἀντιστῆναι δύναται αὐτοῦ τῷ βουλήματι; ὁρᾷς πῶς ἡ τῆς ἀπορίας λύσις καὶ τῆς αἰτίας ἀπόδοσις οὐκ ἔλυσε τὸ ἀπορούμενον τοῖς ἀγνώμοσι, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ἀπορίας ἀφορμὴ γέγονεν; δι' ὃ ἄμεινον μὴ ζητεῖν τὰς τοιαύτας αἰτίας, ἢ ζητοῦντας μειζόνων ἀποριῶν αἰτίας τὰς λύσεις ποιεῖσθαι· τοῦτο γὰρ εὐγνωμόνων

πλασμάτων καὶ δούλων, μὴ τὰς αἰτίας ἀπαιτεῖν τὸν δημιουργὸν καὶ δεσπότην, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς γινομένοις εὐχαριστεῖν αὐτῷ, κἄν οὐ κατείληφε τοὺς λόγους δι' οὓς γίνεται. μᾶλλον δὲ ἐπὶ τῶν τοιούτων πλεόν ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν· δῆλον γὰρ πρὸς ὧν μὴ κατελήφαμεν, ἐπὶ τούτων μείζους εἰσὶν οἱ λόγοι καὶ θαυμασιώτεροι καὶ τῆς ἡμῶν ὑπερκείμενοι καταλήψεως, ὥστε μείζους δεῖ καὶ τὰς εὐεργεσίας προσάγεσθαι. αὐτὸς δὲ προῖων καὶ τῆς δευτέρας ἀπορίας τίθησι τὴν λύσιν. Ro+m9,16–21 Οὐ τοῦ θέλοντος μόνον οὐδὲ τοῦ τρέχοντος μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τοῦ θεοῦ ἐλέου καὶ τῆς ἐκεῖθεν συμμαχίας, ἢ καὶ οὕτως· τὸ ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος καὶ ἐξῆς οὐκ ἔστιν ὡς Παῦλος ὁμολογούμενον, ἀλλὰ μᾶλλον παρὰ τῶν ἀπορούντων προτεινόμενον. εἰ γὰρ ὃν θέλει ἔλεεῖ καὶ ἐξῆς, εἰ οὖν τοῦτο, φησί, μάτην θέλομεν καὶ μάτην τρέχομεν, καὶ ἢ ῥῆσις δὲ εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀπορίας, ἀλλ' οὐκ εἰς ἐπίλυσιν τινος ἐτέρας. εἶτα πάλιν ἐπανάληψις τῆς ἀπορίας· ἄρα οὖν ὃν θέλει ἔλεεῖ καὶ ὃν θέλει σκληρύνει. εἶτα ὡς μὴ ἐξαρκούσης τῆς ἀπορίας τοῦ ἀτόπου τὸ μέγεθος παραστήσαι, μετάληψις 518 αὐτῆς ἐπὶ τὸ ἐκ ταύτης ἀνακύπτον ἀτοπώτερον καὶ ἀπορώτερον· τί γὰρ ἔτι μέμφεται; φησὶν. τί λοιπὸν κολάζει; τίς γὰρ ἀντιστῆναι δύναται τῇ βουλῇ αὐτοῦ; οὕτω τὴν ἀπορίαν αὐξήσας καὶ τραχύνας ἐπάγει δι' ἐπιτιμῆσεως τὴν λύσιν σφόδρα δριμύως καὶ προσφυῶς λέγων· σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; οἶον· σὺ τί νῦν ποιεῖς ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; ἀνθίστασαι καὶ πολεμεῖς τῇ βουλῇ αὐτοῦ καὶ τῇ πράξει αὐτοῦ ἢ οὐ; εἰ μὲν γὰρ οὐχί, τί ἀντιλέγεις; τί ἀνταποκρίνη τῷ θεῷ; εἰ δὲ ἀνθίστασαι καὶ ἀντιλέγεις καὶ ἀνταποκρίνη, πῶς λέγεις ὅτι τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν; ὥστε εἰ μὲν ἀνθίστασαι, μάτην καὶ κατὰ σεαυτοῦ ἐρεῖς· τί ὅτι μέμφεται; εἰ δὲ μὴ ἀνθίστασαι, οὐκέτι ἐρεῖς ὅλως τὸ τί ὅτι μέμφεται; οὐδὲ τὸ ἄρα ὃν θέλει ἔλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει, οὐδ' εἰς λογισμοὺς ἄρα ὅλως ἐξαχθήσῃ τοιούτους λογοθετεῖν τὸν δημιουργὸν ἐφ' οἷς πράττει καὶ διοικεῖ τὸν κόσμον, οὐδ' ἀντιλέγειν αὐτῷ καὶ ἀνθίστασθαι. οὕτως οὖν σπερματικῶς εἰπὼν τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἀπορίας, καὶ ἐτέραν λύσιν ἀπὸ τῆς τῶν παρ' ἡμῖν δημιουργημάτων φύσεως καὶ ιδιότητος ἐπάγει, τοῦτο μὲν παραινενικὴν περιέχουσαν συμβουλήν καὶ διδασκαλίαν, τοῦτο δὲ καὶ ἀντιρρητικὸν ἔλεγχον. καὶ ἢ μὲν παραινενικὴ συμβουλή καὶ διδασκαλία τοιαύτη· τί ἀντιλέγεις; τί ἀνταποκρίνη τῷ πλάσῃ καὶ δημιουργῷ; μίμησαι τὰ ἄλλα πλάσματα, ὁ λογικὸς τὰ ἄλογα, ὁ ἔμψυχος τὰ ἄψυχα, ὁ πλεόν χρεωστῶν ἐξυμνεῖν τὸν πλάστην ἢ ἐκεῖνα τοὺς πλαστοουργοὺς τοὺς ἰδίους. ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει οὐδὲ ἀνθίσταται τῷ δημιουργοῦντι, καίτοι φύσει δουλεύοντα, ἀλλ' ὅμως πρὸς τὸ ἐκεῖνου μετασχηματίζεται βούλημα, πάντα παραχωροῦντα τῷ τεχνίτῃ. καὶ σὺ μὴδὲ φύσεως ἀνάγκῃ δουλεύων ἀλλὰ λόγῳ τιμηθεὶς καὶ αὐτεξουσιότητι, οὐχ ὑπέικεις τῷ τοῦ πλάσαντος βουλήματι καὶ στέργεις τὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ λογοθετεῖς καὶ ἀντιπίπτεις καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖς τῶν πραττομένων καὶ προνοουμένων. μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· τί με ἐποίησας; ἢ δέ γε κατ' ἔλεγχον ἀντίρρησις τοιαύτη· ἀνταποκρίνη τῷ θεῷ, φησὶν, ὡς ἄκων ἀμαρτάνεις, ἅτε νικῶντος αὐτοῦ τὴν σὴν γνώμην τοῦ βουλήματος, καὶ τὸ αὐτεξουσίον ταύτη περιηρημένος. καὶ μὴν οὐχ ὀρώμεν ἐπὶ τῶν μὴ αὐτεξουσίων πλασμάτων ἃ σὺ ποιεῖς. ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει τοῖς πλάττουσιν· τί με οὕτως ἀλλὰ μὴ οὕτως ἐποίησας; ἢ τότε τί οὕτως ἀλλὰ μὴ οὕτως; ἢ ὅλως τί με ἐποίησας; σὺ δὲ καὶ ἀντιλέγεις καὶ εὐθύνας τὸν πλάστην ἀπαιτεῖς, οὐκ ἄρα τοῦ αὐτεξουσίου ἐστέρησαι, οὐκ ἄρα ἄκων ἀμαρτάνεις. δικαίως ἄρα καὶ κολάζῃ σὺ καὶ ὑπὸ μέμφῃν πίπτεις, αὐτεξουσίος ὢν καὶ μὴ πράττων τὰ δέοντα. καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. 519 Τὸ δὲ ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς καὶ ἐξῆς, ἄλλο ἐστὶν ἐπιχείρημα κατ' ἀντιπαράστασιν προαγόμενον. δεδόσθω, φησὶ, κατὰ τὸν σὸν λόγον καίτοι ἐλεγχθέντα, ὅτι οὐκ εἶ αὐτεξούσιος, ὅτι ὁ θεὸς οὕτως ἔπλασέν σε· οὐδ' οὕτως ἐστὶ δίκαιον ἀντιλέγειν καὶ μέμφεσθαι τῷ θεῷ. εἰ καὶ μὴδὲν γὰρ ἄλλο προνόμιον αὐτῷ ἀποδοῦναι βούλει τῷ ὑπὲρ πάντα ὄντι καὶ λόγον καὶ ἔννοιαν, ἀλλὰ τέως τὸ πᾶσι

κοινὸν ὑπάρχον τοῖς ὀπωσδήποτε δημιουργοῖς λίαν ἐστὶν ἄτοπον καὶ ἀσεβὲς ἀφαιρεῖν ἀπ' αὐτοῦ. τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; οὐδὲν τῶν δημιουργημάτων τὸν οἰκεῖον δημιουργὸν ἐπιμέμφεται καὶ εὐθύνει, ἀλλ' ἐξουσίαν ἔχει ἕκαστος δημιουργὸς δημιουργεῖν ὡς βούλεται καὶ πλάττειν, καὶ ἀνεύθυνός ἐστι καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν πλασμάτων. ὥστε καὶ σὺ εἰκαίως λέγεις· οὕτως ἐπλάσθην. οὐκ ὀφείλεις μέμφεσθαι ἢ ἀντιλέγειν κατὰ τὸν κοινὸν τῶν πλασμάτων νόμον καὶ ὄρον. Ro+m9,22–23 Τὸ εἰ δὲ θέλων ὁ θεὸς ἐνδείξασθαι ἢ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐπιχειρήματός ἐστὶν ἐξαγγελτικὸν διὰ πλειόνων ἐκεῖνο πλατύνων καὶ ἀπαγγέλλων, ἢ ἰδίως πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἕτερον εἰσάγει εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν συντελοῦν. ἔδει, φησί, γνωρισθῆναι τὴν τιμωρητικὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, ἔδει τὴν μακροθυμίαν, ἔδει τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὸ ἔλεος καὶ τὴν ἄφατον αὐτοῦ δόξαν καὶ πολλήν. ταῦτα δὲ πόθεν δείκνυται; ἐκ τῶν δοκούντων τοῖς πολλοῖς παραλόγων, ἐκ τοῦ Φαραῶ, ἐκ τοῦ καλέσαι τὸν οὐ λαὸν λαόν, ἐκ τοῦ τὸ κατάλειμμα σωθῆναι, καὶ ἐκ τῶν παραπλησιῶν· ὥστε ἐξ ὧν οἱ ἀγνώμονες ἀδικίαν καταψηφίζονται τοῦ θεοῦ, οἱ εὐγνώμονες μεγάλα κερδαίνουσιν. οὐκ οὐκ ἢ τῶν πραγμάτων φύσις ἔχει τὸ ἄπορον, ἀλλ' ἢ τῶν ἀγνωμονούντων τὸ βλάσφημον. ἢ μᾶλλον τῶν πρὸ αὐτοῦ ἠρτηται· εἰ θέλων, φησὶν, ὁ θεὸς ἐνδείξασθαι, καὶ ἵνα γνωρίσῃ, καὶ ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ θεοῦ ζῶντος, καὶ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ σωθῆ· εἰ ταῦτα ποιεῖ, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; Ἦνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ, τοῦτ' ἐστὶ πάνυ ἐμακροθύμησεν εἰς μετάνοιαν ἄγων τὸν Φαραῶ. ὡς δὲ οὐκ ἦλθεν πρὸς σωφρονισμόν, ἐτιμωρήσατο αὐτόν. 5 Κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν. ἀπώλειαν νῦν τὴν διαφθοράν φησιν. ἦνεγκε δέ, φησὶν, ὁ θεὸς εἰς ἀπώλειαν, οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐκείνους τοὺς καταρτίσαντας ἑαυτοὺς εἰς σκευὴ ὀργῆς, ἀλλ' ὅμως οὖν καὶ ἐπὶ τούτων καίτοι τοιούτων ἑαυτοὺς παρασκευασάντων πολλὰ πρότερον μακροθυμήσας. οὕτως ἐχρήσατο τῇ κατὰ τὸ δίκαιον τιμωρίᾳ. Ἦ μᾶλλον οὕτω νοήσεις· ἦνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν· ὑπήνεγκε, φησὶν, ὑπέμεινε καὶ ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ. πῶς δὲ ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ; ὅτι ἔτοιμα καὶ ἀπηρτισμένα ὄντα εἰς ἀπώλειαν καὶ μόνον οὐ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας πεπληρωμένα ὄντα δικαίας ὀργῆς, ὅμως ἔτι ἀνέχετο καὶ διεβάσταζεν ἐπιστροφὴν ἐκδεχόμενος. τί οὖν οὐκ ἀπόλλυται ταῦτα; παντί που δῆλον· κατήρτισε γὰρ ἑαυτὰ εἰς ἀπώλειαν, ἀπόλλυται δὲ μετὰ τὸ ἀπαρτίσαι ἑαυτὰ, μετὰ τὸ εἰς τέλος κακίας ἀναδραμεῖν, μετὰ τὸ μηδὲν ἀπὸ τῆς μακροθυμίας ἀπόνασθαι. καὶ δείκνυται διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς δικαίας τιμωρίας τοῦ θεοῦ καὶ τὸ δυνατόν αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἢ τιμωρητικὴ δύναμις καὶ ἢ ἐνδείξις τῆς ὀργῆς ἧς εἰσιν ἄξιοι τυγχάνειν οἱ τοιοῦτοι. τοῖς γὰρ καταφρονοῦσι καὶ ὑπερορῶσι τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ ἀναγκαῖον καὶ συμφέρον ἦν γνωρίσαι αὐτοῖς διὰ τιμωρίας τὸ δυνατόν καὶ πανσθενὲς καὶ πανεπίσκοπον αὐτοῦ. Καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ. δυσὶ τρόποις σχηματίζεται τότε τὸ ρητόν, ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἑλλειπτικῶς· ἀπὸ κοινοῦ μὲν γὰρ δεῖ λαβεῖν τὸ ἦνεγκεν ἦνεγκε σκευὴ ὀργῆς καὶ ἦνεγκε σκευὴ ἐλέους· ἑλλειπτικῶς δέ, ὅτι οὐκ εἶπεν εἰς τί ἦνεγκεν τὰ σκευὴ τοῦ ἐλέους, ὡς περ ἐκεῖ εἶπεν ὅτι τὰ σκευὴ τῆς ὀργῆς εἰς ἀπώλειαν. ἐξακουστέον οὖν ἐνταῦθα τὸ εἰς σωτηρίαν. Ἄ προητοίμασεν εἰς δόξαν. προητοίμασεν ὡς προγνώστης καὶ εἰδὼς ὅτι σπουδαῖοι ἔσονται. προητοίμασεν οὖν αὐτὰ τὰ ἄξια ἐλέους σκευὴ εἰς δόξαν, τοῦτ' ἐστὶν εἰς τὸ δοξασθῆναι αὐτὰ· καὶ γὰρ ὁ πλοῦτος τῆς δόξης αὐτοῦ ἐγνωρίσθη ἐν ἡμῖν, ὅτι τοῖς εἰδῶλοις προσανακειμένους καὶ δούλους ὑπάρχοντας παθῶν καὶ ἁμαρτίας οὐ μόνον τούτων ἠλευθέρωσεν, ἀλλὰ καὶ δι' υἰοθεσίας ἐδόξασεν. Ro+m9,27–28 Τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. πρὸς ταῦτα τὰ ἀνεξιχνίαστα κρίματα αὐτοῦ σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; κατὰ κοινοῦ γὰρ τοῦτο ἀκουστέον. ἢ κατ' ἑλλειψιν ἐκληπται, οἷον· εἰ θέλων 521 ὁ θεὸς ἐνδείξασθαι, εἰ τάδε καὶ τάδε ἐποίησεν, καὶ πάντα ἐπὶ συμφέροντι καὶ σοφῶς, πῶς σὺ τολμᾶς εὐθύννας ἀπαιτεῖν τῶν τοιούτων πανσόφων καὶ ἀκαταλήπτων

ἔργων; Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ. ὁ μὲν Μωϋσαϊκὸς νόμος ἐδόθη προδιατυποῦντος θεοῦ καὶ προδιαγράφοντος τὸν τῆς χάριτος, τὸν δὲ εὐαγγελικὸν δίδωσι συντελῶν καὶ συντέμνων, τοῦτ' ἔστιν ἀπαρτίζων ἅπαντα καὶ εἰς τέλος ἄριστον ἄγων, μηδεμίαν ἑτέραν δυνάμενον ἐπανόρθωσιν ἢ τελείωσιν δέξασθαι. Ἐτέρως· τοῦ λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων τίνος ἕνεκα ἐμνήσθη; ὡσπερ γὰρ αἰτίαν τινὰ τῶν προειρημένων ἀποδιδούς τοῦτο συνῆψεν. καὶ λέγομεν ὅτι λίαν ἀρμοζόντως καὶ ὑπερφυῶς αὐτὸ διὰ πολλὰς αἰτίας ἐπισυνῆψεν· πρῶτον μὲν γὰρ, ἐπειδὴ εἶπεν· καλέσω τὸν οὐ λαόν μου λαόν μου καὶ ἐξῆς, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· καὶ τί τοῦτο; ὡσπερ γὰρ ἐγένοντο ἐκ λαοῦ τινες οὐ λαός, οὕτω κἂν ἐξ οὐ λαοῦ λαὸς γένωνται, οὐδὲν κωλύει καὶ τούτους πάλιν γενέσθαι οὐ λαόν. οὐχ οὕτως, φησὶν· λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων· ἐκεῖνα μὲν γὰρ μετέπιπτε καὶ μετετίθετο ἐπὶ τὸ κρεῖττον πάντων ὀφειλόντων μεταρρυθμίζεσθαι, νῦν δὲ οὐκέτι, ὅτι τετελειωμένη ἐστὶν ἢ νῦν κλησὶς καὶ ἡ πνευματικὴ νομοθεσία καὶ ἡ ὑπόσχεσις. διὰ τοῦτο μὲν ἐμνήσθη τὸ λόγον γὰρ συντελῶν. δεύτερον δέ, ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι ἐὰν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης καὶ ἐξῆς, ἵνα μὴ εἴπωσιν ὅτι πολλάκις πολλῶν ἐπαγγελιῶν ἀκούσαντες ἢ οὐδ' ὅλως ἐτύχομεν ἢ μετὰ μακρὸν καὶ πολὺν χρόνον· καὶ γὰρ καὶ πολλῶν ἐξέπιπτον διὰ τὴν ἀχαριστίαν καὶ ἀγνωμοσύνην αὐτῶν· ἵνα οὖν μὴ οὕτω λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, οὐχ οὕτω καὶ νῦν, φησὶν, ἀλλ' ἐὰν μόνον βούλησθε, τετελειωμένη καὶ σύντομος ἐπὶ χεῖρας ὑμῶν ἐστὶν ἡ σωτηρία. καὶ ταῦτα μὲν, ὅτι λίαν ἡρμοσμένως ἐπισυνῆψεν. Ἔχει δὲ καὶ ἰδίαν διδασκαλίαν τοιοῦτον γὰρ τὸ ἰδίωμα τοῦ θεσπεσίου καὶ συνάπτει καὶ ἀλληλουχεῖ τὰ ἐφεξῆς λεγόμενα τοῖς προειρημένοις, καὶ ἰδίαν πάλιν ἔννοιαν καὶ διδασκαλίαν δι' αὐτῶν πηγάζει· γονιμώτατος γὰρ ὢν τοῖς νοήμασι, βραχυτάτοις ῥήμασι πολλὰς καὶ ποικίλας διανοίας περιλαμβάνει. καὶ νῦν οὖν φησὶν· μὴ νομίζετε, ὦ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἡ εὐαγγελικὴ νομοθεσία ὡσπερ ἡ Μωϋσαϊκὴ παυθήσεται. ἐκείνη τύπος ἦν, πρὸς ἄλλην ἔβλεπεν τελειότητα, καλῶς οὖν ἐπαύθη· ἡ δὲ δεσποτικὴ νομοθεσία τετελειωμένη ἐστίν, πρὸς ταύτην ἔβλεπεν ἡ Μωϋσαϊκὴ, ταύτης ἦν τύπος· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐστὶν ἡ ἀληθινὴ καὶ τελεία δικαίωσις ἡμῶν καὶ σωτηρία, καὶ μετ' αὐτὴν οὐκ ἔστιν ἑτέρα. δι' ὃ εἰκότως ἐκείνη μὲν 522 πέπαυται καὶ ἔτι τελείως παυθήσεται, αὕτη δὲ διὰ παντὸς ἔσται. ταῦτα δὲ δηλονότι φησὶ προτρέπων εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καὶ τὴν πολιτείαν τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον. Ro+m9,29-30 Διὰ τούτων δεδίδτεται καὶ ἐπιτιμᾶ αὐτοῖς ὡς· εἰ μὴ πάντως τινὲς ὑμῶν πιστεύσουσι τῷ Χριστῷ, Σοδόμων καὶ Γομόρρας οὐδὲν ἂν διεννηνοχότες εἴητε, εἰ καὶ ἐπὶ τῇ συγγενείᾳ τοῦ Ἀβραάμ ἐναβρύνεσθε. ἢ μᾶλλον πρὸς τὸ ποιήσει τὸν συντετμημένον λόγον ἐκληπτέον τὴν προφητικὴν ῥῆσιν, οἷον· εἰ μὴ ἐποίησεν τοῦτο ὁ κύριος, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν τὸν τέλειον τοῦ εὐαγγελίου νόμον διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς δικαίωσιν καὶ σωτηρίαν ἡμῶν, πάντες ἂν ὡς Σόδομα ἐγενήθημεν καὶ ἐξῆς· τὸ γὰρ σπέρμα τὸν εὐαγγελικὸν λόγον σημαίνει, ὡς καὶ ὁ κύριος φησὶν· ἐξῆλθεν ὁ σπεῖρων τοῦ σπεῖραι. τὸ δὲ ἐγκατέλιπεν· ὅτι οὐ μόνον, φησὶν, ἔσπειρεν ἀλλ' οὐδ' εἶασεν αὐτὸ ἀναρπασθῆναι ὑπὸ τῶν πετεινῶν ἢ διαφθαρῆναι ὑφ' ἑτέρων τινῶν ἀγρίων καὶ ἀκαθάρτων πνευμάτων ἢ λογισμῶν, ἀλλὰ καὶ ἔσπειρε καὶ διετήρησεν ὥστε ἐγκαταλειφθῆναι ἡμῖν καὶ εἰς γεώργιον καὶ καρπὸν προελθεῖν. δύναται δ' ἂν καὶ σπέρμα τοὺς ἀποστόλους ἐκλαβεῖν, οἱ ἐκ πάντων τῶν Ἰουδαίων δίκην σπέρματος ἀφαιρεθέντες τῇ οἰκουμένῃ ἐγκατελείφθησαν, καὶ τὰ ἔθνη πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ ἐγεώργησαν· καὶ γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἡ τῆς ζύμης παραβολὴ καὶ αὐτοῖς ἐφαρμόζουσα τοῖς πατράσιν ἡμῶν οὐκ ὀλίγοις παρείληπται. ὅσον οὖν, φησὶν, εἰς τὴν Ἰουδαίων ἦκεν ἀπιστίαν, ὡς Σόδομα καὶ Γομόρρα ἂν ἐγενήθημεν, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ κυρίου Σαβαώθ ἐγκαταλειφθὲν ἡμῖν σπέρμα, οἱ ἀπόστολοι, καὶ τὰ ἔθνη καρποφορήσαντες καὶ πολύχουν τὸ γεώργιον δείξαντες, τὰς εἰς τὸν Ἀβραάμ γεγενημένας ἐπαγγελίας ἐπ' αὐτῶν ἀνθούσας καὶ τελειουμένας

τῶν πραγμάτων δείκνυσιν. Ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην. ἀπαιτεῖς λόγους, διὰ τί εἰς σπέρμα Ἀβραάμ οἱ οὐκ ἐκ περιτομῆς λογίζονται, φησὶν· διὰ τί ὁ οὐ λαὸς ἐγένετο λαός, καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς ἐκβάλλονται. εἶπον μὲν πολλὰ ὅτι οὐδ' ὄλως σε χρή ταῦτα λογοθετεῖν, ὅτι καὶ παρὰ σοὶ τῷ Ἰουδαίῳ πολλὰ γέγονεν ὧν ἀγνοεῖς τοὺς λόγους· ὁ Ἰακώβ πρὸ τοῦ τι διαπράξασθαι προτιμηθεὶς τοῦ Ἡσαῦ, οἱ τῶν μοσχοποιησάντων καταδικασθέντες θανάτῳ καίτοι πάντων εἰς τὴν δυσσέβειαν κατενεχθέντων, ὁ Φαραώ, μυρία ἄλλα. νῦν δέ σοι καὶ τοῦτο προστίθημι, ὅτι διὰ τοῦτο οἱ ἐξ ἔθνων εἰς σπέρμα Ἀβραάμ ἐλογίσθησαν, σὺ δὲ 523 οὐκέτι, διότι ἐκεῖνοι ἐκ πίστεως κατέλαβον τὴν δικαίωσιν καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἐκ πίστεως, σὺ δὲ φυσιοῦμενος δικαιοθῆναι διὰ τῶν τοῦ νόμου ἔργων, καὶ τὴν διὰ πίστεως δικαίωσιν ὑπερορῶν, εἰκότως καὶ τοῦ διὰ πίστεως δικαιοθέντος Ἀβραάμ ἀλλότριος ὤφθης τοῦ σπέρματος, καὶ ἀντὶ λαοῦ γέγονας οὐ λαός, καὶ τῆς τῶν πιστῶν σωτηρίας ἐξέπεσες. Ro+m10,1-3 Ἐπειδὴ καθήψατο τῶν Ἰουδαίων, μέλλει δὲ καὶ ἔτι διὰ τοῦ ἀδελφοὶ καὶ τῶν ἄλλων καταλαεῖν αὐτοὺς καὶ εἰς νουθεσίαν λεληθότως προκαταρτίζειν, ἵνα μὴ ὀργισθέντες ὄλως ἀνήκοοι γένωνται. Ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. οὐχ ἀπλῶς ὑπὲρ αὐτῶν αἰτοῦμαι ἀλλ' εἰς σωτηρίαν, ἵνα πιστεύσαντες Χριστῷ σωθῶσιν. Καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι. φιλονεικοῦντες κυρῶσαι τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην. Ro+m10,4 Πῶς τέλος νόμου Χριστός; ὅτι ἐδικαίωσεν, καὶ ἄπερ ἐκεῖνος ἠθέλησε ποιῆσαι, οὐκ ἴσχυσε δέ, ταῦτα ὁ Χριστὸς ἐλθὼν ἀπήρτισε καὶ ἐτελείωσεν εἰς τοὺς αὐτῷ πιστεύσαντας. Ro+m10,12-15 Λίαν ἐνταῦθα συμπεπλεγμένας ἐννοίας συνείρει καὶ θαυμασιῶς προσάγει. πλοῦτον ἠγεῖται, φησὶν, ὁ Χριστὸς τὸ πιστεῦσαι καὶ σωθῆναι σε, ὥστε τὸ ἀπό γε τοῦ Χριστοῦ ἅπαν γέγονεν. θέλεις οὖν σωθῆναι; ἐπικάλεσαι τὸν Χριστόν. ἀλλὰ θέλεις ἐπικαλέσασθαι; πιστεῦσαι δεῖ πρότερον. θέλεις δὲ πιστεῦσαι; ἀκοῦσαί σε δεῖ πρότερον τοῦ κηρύγματος. ἀλλὰ τὸν κηρύσσοντα ζητεῖς; ἰδοὺ ἐγὼ βοῶ. ἀλλ' ἀγνοεῖς εἰ ἀπέσταλμαι κηρύσσειν; προφητεία ἐστὶν ἄνωθεν τοῦτο κηρύσσουσα, ὅτι οὐ μόνον κηρύξουσι καὶ εὐαγγελίσονται τὴν σωτηρίαν καὶ εἰρήνην, ἀλλ' ὅτι καὶ μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ ἐξανύσουσιν· ὡς ὠραῖοι γὰρ οἱ πόδες τῶν ἐπὶ τὸ κήρυγμα τρεχόντων, φησὶ, τῶν τὸ εὐαγγέλιον καταγελλόντων. ὥστε οὐδεμία πρόφασις ὑμῖν τοῦ μὴ σωθῆναι. 524 Ro+m10,-21 Ἐμφανέστερον γὰρ καὶ ἐπιπληκτικώτερον προφητεύων καθήψατο οὗτος τῆς Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνης λέγων· πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. διὰ τοῦτο φησιν· ἀποτολμᾶ. Ro+m11,6 Εἰ χάριτι ἐκλεγόμεθα, ῥάδιον τὸ προσελθεῖν καὶ πιστεῦσαι Χριστῷ· οὐδὲ γὰρ ἔργων δεόμεθα εἰς τὸ προσδραμεῖν αὐτῷ καὶ πιστεῦσαι, ἀλλὰ μόνη γνώμη καὶ προαίρεσις ἀρκεῖ· κατὰ χάριν γὰρ καὶ οὐ δι' ἔργα προσδέχεται. ὥστε εἰ χάριτι καλεῖ καὶ προσδέχεται, οὐκ ἔχομεν εἰς τοῦτο χρεῖαν ἔργων, ἐπεὶ εἰ χρεῖαν σχοίημεν ἔργων, οὐκέτι μένει χάρις ἢ χάρις, διὰ τοῦ ἔργου εἰς ἀντιμισθίαν περιισταμένη, ὥστε οὐκ ἔστι χάρις ἢ χάρις. οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἀκολουθήσει τὸ ἄτοπον, ἐὰν νομίσωμεν ὅτι δεῖ ἡμῖν ἔργων εἰς τὸ προσελθεῖν καὶ πιστεῦσαι Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ὅμοιον· εἰ γὰρ ἐξ ἔργων προσιέναι δεῖν ἡμᾶς νομίσομεν, δηλὸν ὡς ἀνήρηται ἢ χάρις, ἐπεὶ εἰ μὴ ἀνήρηται, οὐκέτι οὐδὲ τὸ ἔργον μένει ἔργον τῆς χάριτος οὐκ ἐώσης ὄλως ἔργον ὑποστῆναι, ἀλλὰ προῖκα τὴν ἐκλογὴν ἐπιδεικνυμένης. κενώριστα μὲν γὰρ ἀπ' ἀλλήλων τῆ φύσει χάρις καὶ ἔργον, καὶ τῷ μὲν ἔργῳ ἔπεται μισθὸς ἀλλ' οὐ χάρις, ἢ δὲ χάρις δίδεται οὐχ ὡς ἀντιμισθία ἀλλὰ δῶρον καὶ φιλοτιμία. δηλὸν οὖν ὅτι τῆς χάριτος τὴν εὐεργεσίαν παρεχομένης, εἴ τις οἶεται διὰ τῶν ἔργων ταύτης ἀπολαύειν, ἀναιρεῖ τὴν χάριν τὸ ὅσον γε ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ οὐ μένει ἢ χάρις ἔτι χάρις. πάλιν δὲ οὐδὲ τὰ ἔργα μένει ἔργα· τὴν γὰρ οἰκείαν οὐ σώζει φύσιν, ἐπεὶ τοῖς ἔργοις μισθὸς ἀλλ' οὐ χάρις ἀκολουθεῖ. τῆς χάριτος οὖν χορηγούσης τὴν εὐεργεσίαν κἂν τις δι' ἔργων ταύτης τυχεῖν πειραθῆι, εἰς μάτην ἔσται ἢ πείρα, μήτε τῶν ἔργων ἔργων ἔτι δυναμένων διαμεῖναι· οὐ γὰρ ἔσται τούτοις μισθὸς τῆς χάριτος προλαβούσης καὶ

ματαιοπονοῦντος λαβεῖν δι' ἔργων ὃ προῖκα παρέσχεν ἡ χάρις. Ἡ οὕτως· εἰ χάριτι, φησὶν, οὐκέτι ἐξ ἔργων, ἐπεὶ εἰ συγχωρηθῆ τὸ ἐξ ἔργων, ἀνήρηται ἡ χάρις χάρις εἶναι. πάλιν· εἰ ἐξ ἔργων, οὐκέτι ἐστὶ χάρις, ἐπεὶ εἰ συγχωρηθῆ ἡ χάρις, οὐκέτι μένει τὸ ἔργον ἔργον. Ro+m11,11-15 Ἐπειδὴ τῶν προσπαιόντων οἱ μὲν πταίοντες ὑποσκελίζονται μόνον, οἱ δὲ καὶ καταπίπτουσιν, θέλων τοὺς Ἰουδαίους ἅμα μὲν τῆς πολλῆς ἀθυμίας ὡς προὔβρισμένους ἀπαγαγεῖν, ἅμα δὲ καὶ ἐπὶ τὴν πίστιν προτρέψασθαι, φησὶν ὅτι τὸ πταῖσμα αὐτῶν οὐχὶ εἰς κατάπτωσιν 525 τελείαν γέγονεν, ἀλλὰ μόνον οἶον ὑπεσκελίσθησαν. καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἀλλὰ διὰ τινὰ οἰκονομίαν συνεχωρήθη, ἵνα ἐν τῷ ἐκείνων παραπτώματι γένηται ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, γένηται δὲ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἡ ἀνόρθωσις παραζηλούντων καὶ μιμουμένων τοὺς ἐξ ἔθνῶν. ὥστε τὸ παραπταῖσαι αὐτοὺς τρόπον τινὰ εἰς ἀνόρθωσιν αὐτῶν συντελεῖ, εἴπερ ἐν μὲν τῷ παραπτώματι αὐτῶν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, ἐν δὲ τῇ σωτηρίᾳ ἡ παραζήλωσις, διὰ δὲ τῆς παραζηλώσεως ἡ τῶν πεπτωκότων ἀνόρθωσις· τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ ἄρρητος καὶ ἀκατάληπτος πρόνοια καὶ οἰκονομία, ἐξ ἀπόρων πόρους παρέχει καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων τὰ χρηστότερα. οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἔπταισαν ὥστε καὶ πεσεῖν καὶ κεῖσθαι καὶ μήτε ἑαυτοῖς μήτε ἑτέροις χρηστοῦ τινος γενήσεσθαι αἴτιοι, ὁ δὲ θεὸς τῷ ἐκείνων παραπτώματι καὶ εἰς τὴν τῶν ἔθνῶν σωτηρίαν ἀπεχρήσατο καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἐκείνων ἀπὸ τοῦ πτώματος ἐπανόρθωσιν. ὥστε οὐκ ἔπταισανταῦτα τοῦ θεοῦ οἰκονομοῦντος ἵνα πέσωσιν, ἀλλ' ἔπταισαν ἵνα διορθώσωνται· μᾶλλον δέ, ὡς αὐτὸς φησιν, ἵνα πλοῦτος κόσμος γένηται καὶ πλοῦτος ἔθνῶν. καὶ ἐκ τούτου πάλιν τελεία καταλλαγὴ κόσμου καὶ τελεία πάντων ἀναβίωσις, οὐ μόνον τῶν προσπταισάντων ἀλλὰ καὶ τῶν μέχρι θανάτου καὶ νεκρώσεως καταπεσόντων. καὶ ὄρα· ἀρχόμενος μὲν πταῖσμα τὴν ἀπειθειαν ἐκάλει τῶν Ἰουδαίων, εἶτα παράπτωμα. ἐπειδὴ δὲ ἔδειξεν αὐτοῖς, ἐὰν βούλωνται μόνον πεισθῆναι, τὸ μέγεθος τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐπῆρεν αὐτοὺς πλοῦτον ἔθνῶν καλῶν καὶ καταλλαγὴν κόσμου καὶ σάρκα οἰκείαν, τότε καὶ τῆς ἀπειθείας τὸ ἄτοπον ἠλίκον ἐστὶν δεικνύει, νεκροὺς αὐτοὺς διὰ ταύτης ἀποφαινόμενος γενέσθαι. ἀλλὰ καὶ τοῦτο λίαν θαυμαστῶς ποιεῖ καὶ σοφῶς· ἐπειδὴ γὰρ τὸ νεκροὺς αὐτοὺς ἀπλῶς ὀνομασθῆναι λίαν ἦν πικρὸν καὶ καταφορικὸν καὶ εἰς ὕβριν μᾶλλον ἢ παραίνεσιν συντελοῦν, οὐχ οὕτως αὐτὸ τίθησι ξηρῶς, ἀλλὰ μίγνυσιν αὐτὸ καὶ ἐν τάξει ἐπαίνου προάγει λέγων· τίς ἢ πρόσληψις αὐτῶν εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; διὰ μὲν τοῦ ζωὴ τὸ εὐφραῖνον τιθεῖς, διὰ δὲ τοῦ ἐκ νεκρῶν ὑποσημαίνων ὅτι ἡ ἀπειθεια αὐτῶν νέκρωσις ἦν. εἶτα εἰπὼν ὅτι τὸ παράπτωμα αὐτῶν σωτηρία γέγονε τῶν ἔθνῶν, ἐφεξῆς ἐκ τούτου μᾶλλον ἐπιχειρεῖ ὅτι πάντως καὶ αὐτῶν ἔσται σωτηρία. προαγαγὼν δὲ τὸ ἐπιχείρημα, ἐπειδὴ ὡς ἔθος αὐτῷ πρὸ τοῦ ἀπαρτίσαι τὴν περίοδον περιβολαῖς ἐχρήσατο διὰ τοῦ ὑμῖν γὰρ λέγω καὶ ἐξῆς, πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὸ ἐπιχείρημα καὶ φησιν· εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καὶ ἐξῆς. καὶ σημειῶσαι ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν ταῖς ἐπαναλήψεσιν οὐχ οὕτω γυμνῶς καὶ ὡς ἐπεχείρησε πάλιν ἐπαναλαμβάνει, ἀλλ' ἢ μετὰ αὐξήσεως ἢ μετὰ τελειότερας διακαθάρσεως ἢ ἐμφαντικώτερον, καὶ ἀπλῶς ἄνευ τινὸς σχηματισμοῦ καὶ διαμορφώσεως σπανιάκας εὐροῖς ἂν αὐτὸν καίτοι συνεχῶς σχεδόν τι χρώμενον, τῇ ἐπαναλήψει κεχρημένον. 526 Πόσω μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν, οἶον· τὸ συναπαρτισθῆναι καὶ αὐτοὺς τοῖς σωζομένοις. εἰ οὖν καὶ τούτων ἔλλειπόντων πλοῦτος κόσμος, φησὶ, γέγονε καὶ πλοῦτος ἔθνῶν, πόσω μᾶλλον τὸ συναπαρτισθῆναι καὶ αὐτοὺς ἔσται πλοῦτος κόσμου καὶ πλοῦτος ἔθνῶν. Ro+m11,15 Τὸ γὰρ εἰ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καὶ ἐξῆς, ἢ ἐπανάληψις ἐστὶ τοῦ εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν, ὡς προείπομεν, ἢ αἰτία τῆς σπουδῆς Παύλου τῆς περὶ τὸ σωθῆναι αὐτούς, ὡς ἂν εἴ τις ἔλεγεν· τί σπεύδεις, Παῦλε, ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων; τί λέγεις· εἴ πως παραζηλώσω τὴν σάρκα μου καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν; τί ἐστὶν ὁ τοσοῦτός σου ἄγων; ναί, φησὶν· προσήκει μοι σπεύδειν καὶ

ἀγωνίζεσθαι· εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καὶ ἐξῆς, τοῦτ' ἔστιν εἰ καὶ τούτων ἔλλειπόντων ὅμως κατηλλάγη ὁ θεὸς τῷ κόσμῳ, καὶ τὸ μεσότοιχον ἤρθη τῆς παλαιᾶς ἔχθρας, τί ἂν οὐ γένοιτο χρηστὸν καὶ ὑπερθαύμαστον καὶ τούτων σωθέντων καὶ προστεθέντων; Τίς ἢ πρόσληψις εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; εἰ γὰρ καὶ μεγίστῳ μέρει, φησί, ζημιουμένων τῶν σωζομένων, ὅμως ἡ σωτηρία αὐτῶν καταλλαγὴ γίνεται κόσμου καὶ ἡ ἔχθρα ἢ πρὸς τὸν θεὸν διαλύεται τῶν ἀνθρώπων, τί χρὴ λογίζεσθαι, ἐπειδὴν καὶ αὐτὸ τὸ μέρος ὅπερ ἔστιν οἱ Ἰουδαῖοι προσληφθῆ καὶ προστεθῆ τοῖς σωζομένοις; τίς οὖν αὐτῶν ἔστιν ἡ πρόσληψις καὶ ἡ προσθήκη εἰ μὴ μέγας πλοῦτος, εἰ μὴ τελεία καὶ ὀλόκληρος χαρὰ, ὡς ἐπὶ τελείᾳ καὶ κοινῇ ζωῇ καὶ ἀναβιώσει ἐκ νεκρῶν; Ro+m11,16 Τοῦτο ἐπικατασκευαστικὸν ὅτι πάντως, ἔάν περ θέλωσι, σωθήσονται οἱ Ἰουδαῖοι. καὶ κατασκευάζει αὐτὸ διχῶς· πρῶτον μὲν ἐκ τῆς ἀκολουθίας, δεύτερον δὲ ἀπορίαν πρὸς τοῦτο φερομένην πολλαχῶς ἐπιλυόμενος. Ro+m11,28 Εἰ ἐχθροὶ γεγόνασιν οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τοὺς ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότας, πῶς ἀνωτέρω ἔλεγεν· ἐφ' ὅσον μὲν εἰμι ἐγὼ ἔθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω; διὰ τί φησιν· εἴ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα; εἰ γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῶν 527 ἔθνῶν παραζηλοῦσι καὶ μιμοῦνται οἱ Ἰουδαῖοι καὶ πιστοὶ γίνονται, πῶς δι' αὐτοὺς ἐχθροὶ γίνονται πάλιν τῆς πίστεως καὶ τοῦ εὐαγγελίου; ἀλλὰ πρῶτόν φαμεν, ὅτι οὐκ ἔφη διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐξ ἔθνῶν παραζηλοῦν καὶ μιμεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ διὰ τὸ δοξάζεσθαι αὐτούς, διὰ τὸ ἐπαινέσθαι· ἢ γὰρ δόξα καὶ ὁ ἔπαινος ὁ εἰς τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἀνερεθίσει αὐτούς καὶ εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν παρακαλέσει, ὥστε οὐκ ἐναντία ἔστιν ἀλλήλων τὰ εἰρημένα. δεύτερον δέ, οὐδὲ κατ' ἀπόφασιν ἔφη ὅτι παραζηλώσουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ἀμφιβόλως καὶ δισταζῶν· εἴ πως γάρ, φησί, παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, οἶον· ἴσως τάχα· ὥστε εἰ καὶ διὰ τῆς αὐτῶν πίστεως, οὐχὶ δὲ διὰ τῆς δόξης καὶ τῶν ἐπαίνων ἔλεγε παραζηλοῦν τοὺς Ἰουδαίους, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο· διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν λέγει καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν σφοδρότερον ἀπεχθάνονται τῇ πίστει. διὰ δὲ τοῦ εἴ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, τὴν ἰδίαν ἐνδείκνυται σπουδὴν καὶ προθυμίαν ἣν εἶχεν εἰς τὸ σῶσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων οὐδ' οὕτως ἐμάχετο τὰ λεχθέντα, κἂν ἄμφω ἀποφαντικῶς εἴρητο· καὶ γὰρ οὐδὲν ἐκώλυεν τινὰς μὲν τῶν πεπιστευκότων ἀνερεθισθέντας τῇ πίστει τῶν ἔθνῶν παραζηλώσαι καὶ πιστεῦσαι, καὶ τῶν μὴ πεπιστευκότων πάλιν πολλοὺς ἀπεχθεῖα καὶ μίσει τῷ πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνῶν σκληροτέρους καὶ ἀπειθεστέρους γενέσθαι τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι, ὡς ἔστι καὶ ἐπ' αὐτῶν ἰδεῖν τῶν πραγμάτων. οἱ μὲν γὰρ μιμούμενοι τοὺς ἐξ ἔθνῶν προσέρχονται τῇ πίστει καὶ σώζονται, οἱ δὲ τούτοις ἀπεχθανόμενοι σφοδρότεροι ἐχθροὶ καὶ τῆς πίστεως καθίστανται. Ro+m11,30–32 Προτρέπεται τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν διὰ τούτων, καὶ ἅμα χρηστὰς ἐλπίδας αὐτοῖς ὑποτείνει καὶ πᾶσαν αἰσχύνην ἀναιρεῖ. μὴ αἰσχυνηθῆς, φησί, κἂν ἠπειθήσας προσελθεῖν, μηδ' ἀπελπίσης ὡς βραδύτερον προσερχόμενος· τεύξη καὶ ὀψὲ προσίῳν τοῦ ἐλέους. καὶ γὰρ καὶ τὰ ἔθνη κληθέντα ἠπειθήσασαν πρότερον, ἀλλὰ νῦν ἐπίστευσεν, μήτε τὴν προτέραν αἰσχυνηθέντα ἀπειθειαν, μήτε ὑπὸ τῆς βραδυτήτος εἰς τὴν σωτηρίαν παρεμποδισθέντα. μηδ' αὐτὸς τοίνυν, ὡς Ἰουδαῖε, μήτ' αἰσχυνηθῆς μήτ' ἀπελπίσης, ἀλλὰ πρόσελθε προθύμως τῇ πίστει καὶ πάντως ἐλεηθήσῃ. ἢ οὖν προτροπῆς καὶ παραινέσεως τόπον ἐπέχει τὰ εἰρημένα, ἢ καὶ προφητείας, πιστούμενα τὸ μέλλον ἀπὸ τῆς τῶν ἐκβεβηκότων παραθέσεως καὶ μαρτυρίας. τὸ δὲ ἠλεήθητε τῇ τούτων ἀπειθείᾳ, καὶ ἠπειθήσασαν τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, φησίν, οὐχ ὅτι ἡ ἀπειθεῖα τῶν Ἰουδαίων αἰτία γέγονε τοῦ ἐλεηθῆναι τὰ ἔθνη, οὐδ' ὅτι τὸ ἔλεος τῶν ἔθνῶν αἴτιον γέγονε τῆς Ἰουδαίων ἀπειθείας, ἀλλὰ ταῦτά φησι δεικνὺς καὶ διδάσκων, ὅτι ὁ θεὸς οὐδέποτε διέλιπε τὸ αὐτοῦ 528 ποιῶν καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ πηγάζων. κἂν πάλαι μὲν γὰρ ἠπειθεῖ τὰ ἔθνη, νῦν δ' ἀπειθοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι,

αὐτὸς ὅμως εὐεργετῶν καὶ ἐλεῶν οὐ διαλιμπάνει. καὶ δῆλον ἐκ τοῦ καὶ τότε ἐλεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους ἀπειθούτων τῶν ἐθνῶν, καὶ νῦν ἐλεῖσθαι τὰ ἔθνη ἀπειθούτων τῶν Ἰουδαίων. καὶ τὸ ἔτι σαφέστερον, ὅτι καὶ ἔτι τοὺς Ἰουδαίους, κἂν ἠπειθήσαν, ἐλεήσει· ἅμα δὲ καὶ ἔνδειξις ἐστὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι κἂν αὐτοὶ, φησὶν, ἐξέστητε τῆς πίστεως, μὴ νομίσητε ὅτι ἔλαττον τι ἔσχεν ἢ πίστις· ὡσπερ γὰρ πάλαι τῶν ἐθνῶν ἐξεστηκότων οὐδὲν ἔλαττον ἔσχε τὰ τῆς εἰς θεὸν θεραπείας, οὕτω καὶ νῦν ὑμῶν ἀποσχιζομένων τῆς πίστεως οὐδὲν ἔλαττον τὰ τῆς πίστεως ἔξει. ἐσχημάτισται δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν τὰ εἰρημένα, ἀνεπαχθέστερον τὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγον βουλομένου ποιῆσθαι. δυνατόν δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐκλαβεῖν εἰρησθαι ταῦτα, ὡς μὴ μεγαλοφρονεῖν ὅτι ἐπίστευσαν· ἐλέει γὰρ καὶ ὑμεῖς πεπιστεύκατε καὶ οἱ ἀπειθήσαντες, φησὶν, ἐλεηθήσονται καὶ πιστεύουσιν. Τὸ συνέκλεισεν ὁ θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθειαν δύο δύναται δηλοῦν· ἢ ὅτι ἀπειθεῖς ἐποίησεν, ὅπερ οὐκ ἔχει χώραν, ἢ ὅτι ἀπειθεῖς ἀπέδειξεν, ὅπερ ἐστὶν ἀληθές· διὰ γὰρ τῆς πολλῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ εὐεργεσίας ἦν διὰ παντὸς εἰς ἀνθρώπους ἐπεδειξάτο, μᾶλλον αὐτῶν τὴν ἀπειθειαν καὶ ἀγνωμοσύνην ἐστηλίτευσέ τε καὶ ἐθριάμβευσεν. δῆλον δ' ὅτι τῶν μὴ πεπιστευκότων εἰς αὐτόν, εἴτε ἐξ Ἰουδαίων εἴτε ἐξ ἐθνῶν εἶεν· διὸ καὶ τὸ πάντας φησί, τοὺς ἐκ τῶν δύο λαῶν ἀπιστήσαντας περιλαμβάνων. Πῶς συνέκλεισεν ὁ θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθειαν; εὐεργετῶν καὶ προνοούμενος καὶ οἰκτεῖρων. τί οὖν; ἀπειθεῖς γεγονότες οὐ δώσουσι δίκην; καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸν εὐεργέτην; ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἵνα πάντας ἐλεήσει, πάντων προϋνόει καὶ εὐηργέτει. εἰ δὲ ἠπειθήσαν ἐκεῖνοι, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν εὐεργέτην; ὅμως οὖν καὶ οὕτως ἐπιστρέφοντας ἐλεήσει καὶ οὐκ ἀποστραφήσεται. Ἡ οὕτως ἠπειθήσε τὰ ἔθνη πάλαι, ἠπειθήσαν νῦν οἱ Ἰουδαῖοι· καίτοι ἔδει κάκείνους τηλικούτοις τέρασι καὶ σημείοις εὐεργετούμενους τοὺς Ἰουδαίους ὀρώντας μὴ ἀπειθήσαι, καὶ τοὺς Ἰουδαίους νῦν μείζονα βλέποντας θαυματουργούμενα πρὸ τῶν ἐθνῶν τῇ πίστει προσελθεῖν. ἀλλ' οὔτε τὰ ἔθνη τότε, οὔτε νῦν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ ἄμεινον σφίσιν εἶλοντο, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι καὶ νῦν τὰ ἔθνη ἐλέει θεοῦ καὶ φιλανθρωπία καὶ πρὸς τὴν πίστιν ἐχειραγωγήθησαν καὶ τῆς σωτηρίας ἔτυχον. Ἡ μᾶλλον οὕτως· ἐπειδὴ εἶπεν· ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσιν, τοὺς Ἰουδαίους δηλῶν. 529 Ro+m12,1 Εἰς τὰ δύο προτρέπεται, εἰς τὴν τοῦ βίου ἐπιμέλειαν καὶ εἰς τὴν τῆς πίστεως σπουδὴν· δι' ὧν μὲν γὰρ φησι παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν καὶ ἐξῆς, ἀρίστην πολιτείαν πολιτεύεσθαι παραινεῖ, δι' ὧν δὲ τὴν λογικὴν ὑμῶν λατρείαν φησὶν, τὴν ὀρθότητα τῆς πίστεως διώκειν αὐτοὺς ἀπαιτεῖ. προτίθησι δὲ τὰ τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ τῷ καθαρῷ βίῳ καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀκολουθεῖν εἴωθε λόγος. ὅρα δὲ πῶς εἶπεν ἄμφω εὐφυῶς καὶ δριμέως· παραστήσατε γὰρ, φησί, τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ θεῷ. εἶτα μὴ ἄρκεσθεῖς τούτοις ἐπάγει καὶ ἕτερον· ποῖον; κατὰ τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν, φησὶν, τοῦτ' ἔστι κατὰ τοὺς ἐκείνης νόμους, συμφώνως ἐκείνη, κατ' ἐκείνην, ἐν μηδενὶ διαφωνοῦντες αὐτῇ· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἁγίαν καὶ ζῶσαν καὶ εὐάρεστον θεῷ θυσίαν παραστήσαι τὰ σώματα ἡμῶν, τὸ μηδὲν ἔξω τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἡμῶν νομοθετηθέντων πολιτεύεσθαι. δεῖ γὰρ ἄμφω, τὴν πίστιν τῷ βίῳ καὶ τὸν βίον συνομολογεῖν τῇ πίστει. ὡσπερ γὰρ ὁ πίστιν ἐπαγγειλάμενος ὀρθὴν, φαῦλος δὲ τρόπον, δι' ὧν πράττει τὴν ὁμολογίαν ἐλέγχει τῆς πίστεως, οὕτω καὶ ὁ πράξεις δεικνύμενος ἀγαθὰς, πίστιν δὲ πρεσβεύων δυσσεβῆ, δι' ὧν δυσσεβεῖ καὶ τὰ πράξεις φαυλίζει καὶ θριαμβεύει μηδένα καρπὸν αὐταῖς ἐνεῖναι πνευματικόν. δεῖ ἄρα πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν. Ro+m12,2 Εἰπὼν· μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, τοῦτ' ἔστι μὴ συμεταβάλλεσθε καὶ συμετατίθεσθε ταῖς διδασκαλίαις τῶν ἐκ τοῦ αἰῶνος τούτου τοῦ ρέοντος καὶ οὐχ ἴσταμένου τὴν διδασκαλίαν προσαγόντων· τοῦτο εἰπὼν, ἵνα μὴ τινες τῶν Ἰουδαίων εἴπωσιν· οὐκοῦν οὐδ' ὅλως δεῖ ἡμᾶς μετατίθεσθαι καὶ μετασχηματίζεσθαι ἀπὸ τῆς

παραδεδομένης ἡμῖν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαλίας, διὰ τοῦτο ἐπάγει· ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε, τοῦτ' ἔστιν ὅτι δεῖ ὑμᾶς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ πολιτεύεσθαι. πολὺ δὲ τὸ μέσον τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου διδασκαλίας καὶ τῆς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ σοφίας· καὶ ἡ μὲν καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τὸ νομικὸν ἀπόλλυσιν, εἰς ἄλλο σχῆμα κακίας καὶ διαφθορᾶς ἄγουσα, ἡ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἀπόλλυσι τὸ τοῦ νόμου σχῆμα ἐν σχήματι γὰρ καὶ τύπῳ καὶ σκιᾷ τὰ τοῦ νόμου ὑπῆρχεν ἀλλὰ καὶ βελτιοῖ αὐτό, τὴν λειπομένην αὐτῷ μορφήν καὶ τὸ κάλλος ἀπαρτίζουσα καὶ ἀναπληροῦσα. διὸ καλῶς μὴ συσχηματίζεσθε, φησὶν, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε· τὸ μὲν γὰρ ἔστιν ἀπώλεια, τὸ δὲ σωτηρία καὶ τελειότης. 530 Ro+m12,3a Τὸ παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν διαφόρως ἐγχωρεῖ νοηθῆναι· ἢ ὅτι λέγω παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, τοῦτ' ἔστι πᾶσι λέγω, πᾶσι παραινῶ, καὶ ταύτην τὴν ἐξουσίαν ἐκ τῆς χάριτος ἔχω· ἢ λέγω μὴ ὑπερφρονεῖν ὑμᾶς ἐν παντὶ χαρίσματι τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν· ταύτην γὰρ τὴν ἔννοιαν καὶ τὰ ἐπαγόμενα δηλοῖ ἐν οἷς φησιν· ἐκάστῳ ὡς ὁ θεὸς ἐμέρισε καὶ ἐξῆς. σοφῶς δὲ λίαν καὶ συνετῶς προέταξε, μέλλων αὐτοὺς νουθετεῖν εἰς τὸ μὴ ὑπερφρονεῖν, τὸ διὰ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὸ νουθετεῖν καὶ ἐπιτάττειν ἄλλοις ἐνίοτε ἐξ ὑπερφροσύνης γίνεται, παραλαβὼν ἰάσατο τοὺς τοιοῦτους λογισμούς. οὐκ ἔστι, φησὶν, ἐξ ἐμῆς ὀρμῆς τὸ νουθετεῖν ὑμᾶς, διὰ τῆς χάριτος τοῦτο ποιῶ τοῦ θεοῦ. αὐτὸς κελεύει, αὐτοῦ τὸ ἐπίταγμα πληρῶ. δεῖ οὖν πείθεσθαι καὶ μὴ ἀντιλέγειν. Ro+m12,3b Πῶς ἐμέρισεν; κατὰ φιλοτιμίαν; μὴ γένοιτο. ἀλλὰ πῶς; κατὰ τὸ μέτρον τῆς πίστεως. πίστεως δὲ οὐ τῆς κατὰ τὴν λατρείαν φησὶν· πάντες γὰρ πιστοὶ καὶ εὐσεβεῖς καὶ τέλειοι ἐν αὐτῇ εἰσι δηλονότι οἱ χαρισμάτων ἀξιοθέντες, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὰ χαρίσματα νῦν φησι πίστεως, καθὼς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις εἴρηται· κύριε δὸς ἡμῖν πίστιν, καὶ πάλιν· ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, καὶ πάλιν· διὰ τὴν ὀλιγοπιστίαν ὑμῶν. δῆλον γὰρ ὡς ἕτερον τοῦτο τὸ σημαινόμενον τῆς πίστεως παρὰ τὸ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας λαμβανόμενον. Ro+m12,4–8a Δυσὶ τρόποις ἐσχημάτισται ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο ἕως τοῦ εἶτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει. ποίοις τούτοις; τῷ λεγομένῳ ἀπὸ κοινοῦ καὶ τῷ ἔλλειπτικῷ. καὶ γὰρ τὸ ἔχοντες ἀπὸ κοινοῦ καθ' ἕκαστον κῶλον παραλαμβάνεται, οἶον· εἶτε προφητείαν ἔχει τις, εἶτε διακονίαν ἔχει τις, τοῦτο δὲ τὸ ἀπὸ κοινοῦ καὶ ζεῦγμα καλεῖται, ὅτι συζεύγνυσι πληθυντικὸν ἐνικῶ καὶ μετοχὴν ῥήματι. οὕτως οὖν ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἔχοντες κατὰ τὸ ζεῦγμα λαμβανόμενον, ἀπηρτισμένην κατὰ τοῦτο τέως τὴν ἔννοιαν καὶ τὰ χωρία ποιεῖ. ἔλλειπτικῶ δὲ πάλιν ἐσχημάτισται, ὅτι λείπει τι πρὸς αὐτοτέλειαν τοῦ νοήματος, οἶον τὸ μενέτω ἐν ᾧ ἔλαβεν ἕκαστος χαρίσματι, ἢ ἀρκείσθω, ἢ στοιχεῖτω ἢ τι τοιοῦτον οἶον· εἶτε προφητείαν ἔχει τις, εἶτε διακονίαν, μενέτω ἕκαστος, καὶ ὁ τὴν προφητείαν ἔχων καὶ ὁ τὴν διακονίαν καὶ ὁ τὴν διδασκαλίαν 531 καὶ ὁ τὴν παράκλησιν ἔχων, καὶ ἀπλῶς ἕκαστος ἐν ᾧ ἔλαβε χαρίσματι. καὶ πολλή ἐστὶν ἡ τῶν τοιοῦτων χρήσις παρὰ τῷ θαυμασίῳ Παύλῳ. καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ ἀμαθῆς ὢν τούτων ἐκέχρητο τούτοις· ἡ γὰρ χάρις ἢ τὰ μείζω χορηγοῦσα καὶ τῶν εὐτελῶν πολλάκις παρεῖχε τὴν γνῶσιν. οὐχ ὡς μέγα τι τούτων ὑπαρχόντων, τί γὰρ ἂν καὶ εἴη περὶ λέξεις καὶ συλλαβὰς καὶ τὴν τούτων συνθήκην μικρολογουμένων ἀνθρώπων πόνος καὶ ὀνόματα; οὐκουν ὡς μεγάλων τινῶν ὄντων ἐκέχρητο τούτοις, ἀλλ' εἰς τὸ καταισχύρειν τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις μέγα φρονούντας, καὶ κερδῆσαι αὐτοὺς εἰς ταπεινοφροσύνην καὶ ὑπακοὴν τῆς αὐτοῦ νουθεσίας· ἄοκνα γὰρ ὑπῆρχεν ἅπαντα Παύλῳ ὅσα σωτηρίαν ἔφερον ἀνθρώποις. διὸ καὶ χρήσις ποιητικῶν στίχων καὶ ἱστορίας Ἑλληνικὰς καὶ μυρία τοιαῦτα οὐκ ὀκνεῖ προκομίζειν, ἂν μόνον καὶ διὰ τούτων ἐλίπιζεν τινὰ σωτηρίαν ἀνθρώπων ἀρπάσαι. βαβαὶ τῆς τηλικαύτης ψυχῆς καὶ σπουδῆς. καλῶς δὲ καὶ τῷ τοιοῦτῳ κέχρηται τῶν λόγων εἶδει, καὶ πάλιν τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ ἀπλοῦ καὶ εὐγενοῦς καὶ ἀπεριέργου χαρακτῆρος οὐκ ἀφίσταται. εἰ μὲν γὰρ οὐδ' ὄλως ἐκέχρητο τούτοις, ἀδυναμίαν ἂν οἱ πάντα τολμῶντες καὶ ιδιωτισμὸν ἠτιάσαντο, ὅπου καὶ νῦν τινες μὴ συνιέντες τὰ

τοιαῦτα, ἀπειρίαν αὐτὸν τῶν τοιούτων ἔχειν ἐξ ὧν οὐδ' αὐτοὶ συνίσασιν, ὑπολαμβάνουσιν. εἰ δ' αὖ πάλιν τούτοις διὰ παντὸς ἐχρήτο, ὁ ἀποστολικὸς χαρακτήρ ἐν τοῖς παρεωραμένοις ἐτίθετο. διήτησιν οὖν συνετῶς καὶ πανσόφως ἄμφω· ἐχρήσατο μὲν γὰρ ἐκείνοις ὥστε δεῖξαι ῥάδιον εἶναι βουλομένῳ τὸ τοιοῦτον, καὶ ὅτι οὐκ ἀγνοεῖ, ἐνέμεινε δὲ τῷ ἀποστολικῷ χαρακτήρι, τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ ἀπερίεργον καὶ καθαρὸν καὶ αὐτοφυῆς τοῦ λόγου τιμῶν. τί οὖν μὴ καὶ οἱ λοιποὶ οὕτω τοὺς ἑαυτῶν κατέμιξαν λόγους; ἀρκεῖ καὶ οὗτος μόνος δεῖξαι ὅτι κάκεινοις ῥᾶον ἦν εἶπερ ἐβούλοντο ποιεῖν. καίτοι καὶ ἐν ταῖς ἐκείνων ἐπιστολαῖς ἐστίν, εἰ καὶ σπανιώτερον, τὰ τοιαῦτα εὐρεῖν. εἰ δὲ τὸ ἔχοντες χαρίσματα μηδαμοῦ ἀναπαυστέον μέχρι τοῦ εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, ἄλλη μὲν διάνοια ἀνακύψει, μονοσηματίστος δὲ ἡ σύνταξις ἔσται, εἰς πνεῦμα δὲ λίαν ἢ περίοδος ἀποτετμημένη. Ro+m12,8b Ἐπειδὴ τὰ χαρίσματα ἢ ἐν δόσει τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ἐπιδείκνυσιν ἢ ἐν προστασίᾳ ἢ ἐν ἐλέῳ, φησὶν ὅτι οὐχ ἀπλῶς ταῦτα δεῖ ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ διδόναι μὲν μεθ' ἀπλότητος καὶ χαρᾶς, οὐχ ὡς ζημιούμενόν τι ἀλλὰ μᾶλλον κερδαίνοντα, καὶ προϊστασθαι μὴ ἀμελῶς ἀλλ' ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ σπουδάζοντα, καὶ ἐλεεῖν ἰλαρῶς καὶ εὐθύμως ὡς 532 αὐτόν τι καρπούμενον. ἔσται δὲ ταῦτα πῶς; ἂν ἀγάπην ἔχωμεν πρὸς ἀλλήλους, ἀγάπην δὲ μὴ πεπλασμένην καὶ ἐν ὑποκρίσει, ἀλλ' ἄπλαστον καὶ ἀνυπόκριτον καὶ τελείαν καὶ ἀληθῶς ἀγάπην. Ro+m12,9–10 Πῶς ἐστὶ κολληθῆναι τῷ ἀγαθῷ; ἐν τῇ φιλαδελφίᾳ, φησί, τοῦτ' ἐστὶ διὰ τῆς φιλαδελφίας· ἐν τούτῳ γὰρ γνῶσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. ὁ δὲ μαθητὴς φυλάττων τὰ μαθήματα κεκόλληται καὶ ἠνωται τῷ διδασκάλῳ, ὅπερ ἐστὶ τὸ κυρίως ἀγαθόν, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. ἀλλὰ πόθεν φύεται ἡ φιλαδελφία; πόθεν ἐστὶ θηρᾶσαι αὐτήν; ἐκ τοῦ προηγῆσθαι ἀλλήλους, φησί, τῇ τιμῇ· ὡς ἀληθῶς γὰρ ἀρχὴν λαμβάνει φιλία ἀσφαλῆ, ἐὰν ἕκαστος ἀγωνίζεται προλαβεῖν εἰς τὸ τιμῆσαι τὸν πλησίον. Ro+m12,13 Ταῖς χρεῖαις τῶν ἀγίων κοινωνοῦντες. τὴν πρὸς τοὺς ἀγίους ἐλεημοσύνην εἰσάγει, διὸ καὶ ἐφύλαξεν αὐτήν ἐν ἐξαιρέτῳ. ἄνω μὲν περὶ καθολικῆς εἶπεν ἐλεημοσύνης, κοινωνοῦντες, φησὶν· κοινωνία γὰρ τὸ πρᾶγμα· σὺ μὲν γὰρ εἰσφέρεις χρήματα αὐτοῖς, ἐκεῖνοι δὲ σοὶ τὴν πρὸς θεὸν παρρησίαν καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ. Ro+m12,19 Εἰ καὶ σοῦ εὐεργετοῦντος τὸν ἐχθρόν, ὁ θεὸς ἐκδικῶν σε ὀργίζεται αὐτῷ, καὶ πῦρ πειρασμῶν καὶ κακώσεων ἅ κατὰ τοῦ πλησίον ἐκεῖνος ἐτέκταινεν, ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στρέφει, ἀλλ' οὖν σὺ μὴ διὰ τοῦτο θελήσης αὐτὸν εὐεργετεῖν, ἵνα ἐν τοιούτοις αὐτὸν κακοῖς ἴδῃς, ἐπεὶ ἐνίκηθης ὑπὸ τοῦ κακοῦ, κάκεινος μὲν οὐδὲν ἦττον ἅ ἔδει παθεῖν αὐτὸν πάσχει, σὺ δὲ ἀπώλεσας τὸν μισθὸν νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ κακοῦ. μᾶλλον δέ, εἰ τοιαύτην σου τὴν γνώμην ὁ θεὸς ἴδῃ, οὐδ' ἐκδικεῖ· τὸν γὰρ ἀγαθόν, τὸν πρᾶον, τὸν ἀδικηθέντα ἐκδικεῖ, ἀλλ' οὐχὶ τὸν διὰ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς προαιρέσεως ἑαυτὸν ἐκδικήσαντα, καὶ διὰ πράξεως ἀγαθῆς τῆς εὐεργεσίας πονηρευσάμενον τὴν διαφθορὰν ἰδεῖν τοῦ λυπήσαντος. εὐεργετεῖ οὖν σὺ, ἵνα νικήσης τὸ κακόν, καὶ ἵνα γένη υἱός, ὡς ὁ κύριός φησι, τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός. 533 Ro+m12,-21 Οὐκοῦν οὐ δεῖ, φησί, ποιεῖν ἵνα μὴ σωρεύωμεν ἄνθρακας, ἀλλ' ἐτέρως ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τὴν σὴν ἄνθρακας σωρεύειν θέλεις. καὶ γὰρ τοῦτο ποιεῖ μνησικακία· οὐ γὰρ σὺ τοῦτο ποιεῖς ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ θηριώδης. εἰ γὰρ εὐεργετοῦντός σου μένει φυλάττων ἐκεῖνος τὴν ἀπέχθειαν, ἑαυτῷ τὸ πῦρ ἀνήψεν, αὐτὸς ἔφλεξεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, σὺ δὲ ἀναίτιος εἶ. μὴ γίνου τοῦ θεοῦ φιλανθρωπότερος, ἐπεὶ μυρία πείση δεινά, μηδὲ σοφιζόμεθα τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ. εἶπεν· τοῦτο ποιῶν ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις, σὺ δὲ λέγεις· φεῖδομαι τοῦ ἐχθροῦ. εἶθε σαυτοῦ ἐφρόντιζες. μὴ ποίει σκοπῶ τοιούτῳ, μᾶλλον δὲ κἂν τοιούτῳ ποιήσον σκοπῶ, ἀλλ' οὐ ποιεῖς. οὐ λέγω σοὶ ὅτι ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι πλέον λέγω· μόνον ποιήσον. ταῦτα γὰρ πάντα ἵνα σε ἐκκαλέση τε, φησὶν ὁ Παῦλος, ἐλπίδι τῆς τιμωρίας λῦσαι τὴν ἐχθραν· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν εὐεργετοῦντα καὶ εὐεργετούμενον μεῖναι ἐχθρόν. Ro+m13,1–4 Κερδαίνεις

κάντεϋθεν, φησίν, ὑποτασσόμενος, οὐ μόνον ὅτι ἐντολήν πληροῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν θεὸν τιμᾶς, τιμῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένην ἐξουσίαν καὶ τὸν ταύτην χειρίζοντα. μακάριος οὖν ὁ οὕτω καὶ διὰ ταῦτα τὴν ἐξουσίαν τιμῶν καὶ ὑποτασσόμενος, ὡς περ ἄθλιος ὁ διὰ ταῦτα μὴ ὑποκείμενος. καὶ διπλοῦν γὰρ ἀποφέρεται κρίμα· πρῶτον ἐκ τοῦ θεοῦ, ὅτι τὴν ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένην καὶ ὀρισθεῖσαν ἀρχὴν ἐξουθενεῖ, δεύτερον καὶ ἐκ τῶν ἡτιμασμένων ἀρχόντων. ὅρα δὲ καὶ τὸ κέρδος τῶν ἀρχόντων· κωλύουσι τοὺς φαύλους, προτρέπονται τοὺς σπουδαίους δι' ὧν αὐτοὺς τιμῶσι καὶ ἐπαινοῦσιν εἰς ἀρετὴν. χρὴ οὖν αὐτοὺς ἀποδέχεσθαι καὶ διὰ τοῦτο, καὶ ὅτι θεοῦ διάκονοί εἰσι, τῷ αὐτοῦ θελήματι ὑπηρετούμενοι. καὶ τρίτον, ὅτι τὰ ἴδια λιπόντες ὑπὲρ τῶν κοινῶν φροντίζουσι, τῇ τῶν πλησίον ὠφελείᾳ προσκαρτεροῦντες καὶ πρὸ τῆς ἰδίας ἀνέσεως τὸν ὑπὲρ ἐκείνων πόνον ἀποδεχόμενοι. τίς τούτοις, εἰ καὶ μή τις φόβος ἐπέκειτο, ἐξ αὐτῆς τοῦ συνειδότος τῆς κρίσεως οὐκ ἂν ἀγάσαιο, καὶ ἐν πατέρων θήσῃ καὶ προστατῶν λόγῳ. μακάριοί εἰσιν, οἱ τοιοῦτοι ἄρχοντες. Καὶ σοί, φησίν, ἐστὶ διάκονος εἰς τὸ ἀγαθόν, τοῦ θεοῦ δηλονότι διάκονος ὑπάρχων. πῶς δὲ ἐστὶ σοὶ διάκονος; κωλύων τοὺς κακοὺς καὶ τὴν ἀπ' αὐτῶν βλάβην σοὶ ἀφαιρούμενος καὶ ἄδειαν παρέχων εἰς τὸ ποιεῖν σε τὸ ἀγαθόν. διακονεῖ δὲ σοὶ εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ ὅταν σε ἐπὶ τοῖς κακοῖς φοβῆ, ἀνακόπτων σε ἐκεῖθεν καὶ προτρεπόμενος ἐπ' ἀρετὴν· ἔτι δὲ καὶ τιμῶν καὶ ἀποδεχόμενος προτρέπει εἰς αὐτὸ τοῦτο. 534 Ro+m13,5 Διό, φησίν, ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. εἰ γὰρ διάκονός ἐστι θεοῦ, εἰ ἐπαίνους ἔξεις ἐξ αὐτῆς, οὐ μόνον δεῖ διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ὀργὴν ἐγγινομένην τοῖς ἁμαρτάνουσιν ὑποτάσσεσθαι αὐτῇ, ἀλλὰ γε πολλῷ μᾶλλον προσήκει καὶ ὡς διάκονον θεοῦ καὶ ὡς ἐπαινοῦσαν καὶ ἐπαλείφουσαν ἐπ' ἀρετὴν τιμῆς αὐτὴν ἀξιοῦν· καὶ γὰρ κἂν μηδεὶς ἦ φόβος, αὐτὴ ἢ συνειδήσις εἰς ὑπακοὴν αὐτῆς καὶ ὑποταγὴν προτρέπεται. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. διὰ μὲν τὴν ὀργὴν οἱ φαῦλοι καὶ μὴ θέλοντες ὑποτάσσονται, διὰ δὲ τὴν συνείδησιν ὀφείλουσιν οἱ σπουδαῖοι ἐκόντες καὶ σὺν προθυμίᾳ ὑποτάσσεσθαι. Ro+m13,8–10 Πῶς ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον νόμον πεπλήρωκεν; ἢ αὐτόθεν δῆλον· ἀγαπῶν γὰρ οὐκ ἂν τοῦ ἀγαπωμένου τὸν γάμον διορύξῃ, εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοῦ βίου ἐπιβουλεύων τὸν φιλούμενον καὶ ζημιῶν, ἀλλ' οὐδὲ μαιφόνους χεῖρας ὀπλίση κατ' αὐτοῦ· οὐ μὴν οὐδὲ κλέπτειν ἐπιχειρήσει, οὐδ' ἄλλως πῶς εἰς ἐπιθυμίαν τινὸς τῶν αὐτοῦ καταστάς ἀφαιρήσεται βία λαβῶν οὐδὲν γὰρ τούτων ἐστὶ φιλοῦντος· οὐ μὴν οὐδὲ μαρτυρίαν ψευδῆ κατὰ τοῦ πλησίον μαρτυρήσει, οὐδ' ἐπίορκον ὄρκον ὁμόσει. πατέρα δὲ καὶ μητέρα πῶς ὁ τὸν πλησίον φιλῶν οὐ διαφερόντως φιλήσει καὶ τιμήσει; πῶς δ' οὐχὶ τὸ θεῖον οὗτος ὡς ἀληθῶς ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀγαπήσει καὶ δοξολογήσει; ὁ δὲ τούτοις ἑαυτὸν περιφράξας, ποίαν ἄλλην ἀρετὴν ταῖς προαιρημέναις οὐ συναυξήσει καὶ συναπαρτίσει; ὥστε ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον ὅλον τὸν νόμον πεπληρωκῶς ἂν εἴῃ. ἐπειδὴ δὲ τὸ τῆς ἀγάπης ὄνομα εἰώθασιν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐπὶ τῶν ἀναξίων διαθέσεων τῆς κλήσεως ταύτης τιθέναι, ὑπογραφήν αὐτῆς αὐτὸς ἀποδίδωσιν, ποίαν ἔφησεν ἀγάπην, περιστάς ἐν αὐτῇ περιέχειν τὸν νόμον καὶ συγκεφαλαιοῦσθαι τῶν ἀρετῶν τὸ πλῆθος· ἢ ἀγάπη γάρ, φησίν, ἦν ἔφην, συνάπτουσα τοὺς πλησίον ἀλλήλοις οὕτως ἐνοποιεῖ ὡς ἐκάτερον οὐχ ἕτερον ἡγεῖσθαι τὸν συναφθέντα, ἀλλὰ νομίζειν ἄλλον αὐτὸν εἶναι ἐκεῖνον. ἐξ οὗ δηλονότι οὐδὲν ἐκάτερος τῷ πλησίον ἐργάζεται κακόν. εἴτα ἐπαναληπτικὸν συμπέρασμα· πλήρωμα οὖν νόμου ἢ ἀγάπη, ἀντὶ τοῦ ἀληθῶς ἄρα καὶ δικαίως ἔφην, ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον νόμον πεπλήρωκεν. 535 Ro+m13,11–12 Καὶ τοῦτο εἰδότες τὸν καιρὸν. τοῖς ἄνω τοῦτο συνήρτηται καὶ πρὸς ἐκεῖνα ἀποδίδεται, ἐπίτασις μᾶλλον ὄν καὶ προτροπὴν ἐμφαίνον τῶν εἰρημένων. ποίοις δὲ ἄνω; πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίας ὑπερεχούσας ὑποτασέσθω, καὶ ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, καὶ μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. ταῦτα οὖν, φησί, ποιεῖτε διὰ τε τὰ προειρημένα

καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα· διὰ ποῖον; εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι συντέμνεται ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνος, καὶ δεῖ ἡμᾶς εἰ καὶ ἐκαθεύδομεν μηδὲν πράττοντες, ὡς ἐξ ὕπνου κἂν νῦν γοῦν ἐξεγερθῆναι· φανερόν γάρ ὅτι νῦν μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος ἐσμέν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἢ ὅτι ἐπιστεύσαμεν· σωτηρίαν δὲ καλεῖ τὸ τέλος τῆς ζωῆς, ὅτι τότε τοῖς ἀξίοις ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀπόλαυσις ἀποκαλύπτεται μᾶλλον. διὸ καὶ ἡμέραν αὐτὴν καλεῖ, ὡς ἡδονὴν παρέχουσαν καὶ φωτίζουσαν καὶ φανεροποιούσαν τὰ πρὶν ἐν ἀγνοίᾳ τῇ κατὰ πεῖραν καὶ κατ' ἀπόλαυσιν κείμενα, μόνη δὲ τῇ ἐλπίδι θεωρούμενα. εἰκότως δὲ τὸν παρόντα βίον νύκτα καλεῖ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἡμέραν· πολλὰ γὰρ τῶν ἐν τούτῳ νῦν ὡς ἐν νυκτὶ κρυπτομένων ἐκεῖ φανερὰ ὡς ἐν λαμπρᾷ ἡμέρᾳ γενήσεται, καὶ πολλὰ τῶν ἀγνοουμένων ἐνταῦθα ὡς ἐν σκότει, ἐκεῖ ὡς ἐν φωτὶ ἐπιγνωσθήσεται, πάσης σκηνηῆς λυομένης καὶ παντὸς προσωπίου περιαιρουμένου καὶ τῆς ἐπιπροσθούσης ἀχλὺς τοῖς λογισμοῖς ἐκκαθαίρουμένης. συνετήθη οὖν, φησὶν, ἡ νύξ, τοῦτ' ἔστιν ὁ βίος ἡμῶν, καὶ ἐγγίζει τὸ τέλος, ἢ τοι ἡ ἡμέρα ἤδη πλησιάζει τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ἀνταποδόσεως. χρή οὖν καὶ διὰ ταῦτα πᾶσαν ἐντολήν προθύμως ἡμᾶς ἐπιτελεῖν, ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ἀποδιδόναι πᾶσι τὰς ὀφειλάς, ὑποτάσσεσθαι ταῖς ἀρχαῖς· καὶ γὰρ καὶ ὀλίγος ὁ πόνος ἤδη, οὐκ εἰς μῆκος οἱ ἀγῶνες, εἴ τι καὶ δεοί ἀγωνίσασθαι, ἐκτείνονται. βραχὺ λίαν γέγονε τὸ στάδιον τῆς ζωῆς ἡμῶν· μηδεὶς ὀκνεῖτω, πάντες σπουδάσωμεν. Ro+m13,13 Ὡς ἐν ἡμέρᾳ. ὡς ἤδη παρούσης, ὡς ἐνεστηκυίας τῆς ὅσον οὐπω παρεσομένης ἡμέρας, οὕτω πολιτευσώμεθα εὐσχημόνως. τί δὲ ἐστὶ τὸ εὐσχημόνως; ἐρμηνεύει αὐτὸς ἐπάγων· μὴ κώμοις καὶ ἐξῆς. εὐσχημόνως δὲ φησὶ λίαν ἐντρέπων, ὅτι εἰ καὶ μὴ κόλασις ἦν ἀποκειμένη τοῖς ἀμαρτάνουσι καὶ ἀπόλαυσις τοῖς κατορθούσιν, ἔδει τὸ αἰσχρὸν καὶ ἀπρεπὲς καὶ ἀσχημονοῦν φεύγοντας ἔχεσθαι τῆς ἀρετῆς. ὅτε δὲ καὶ τὰ ῥηθέντα ἐκατέρω βίῳ ἀκολουθεῖ, τί χρή ποιεῖν. 536 Ro+m14, 1-5 Ὅρα τὸ συνετὸν καὶ δραστήριον καὶ προνοητικὸν τοῦ Παύλου. δεξιούμενος ἐπιπλήττει τὸν τοῖς βρώμασι διακρινόμενον, τὸ μὲν ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσῃ ἀκράτου τοῦ ἐλέγχου προτεινομένου, τὸ δὲ ἵνα μὴ δόξη καλῶς ποιεῖν ἀνεπιτίμητος μένων. διὸ προσλαμβάνεσθε αὐτόν, φησὶν, ἀσθενῆς ἐστίν. μὴ κρίνης αὐτόν, φησὶν. διὰ τί; οὐχὶ ὅτι οὐ ποιεῖ κακόν, ἀλλ' ὅτι κύριον ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν ἄλλον. τούτῳ καὶ ἐκεῖνον παραμυθούμενος, ὡς ἔφημεν, ἐπὶ τῷ μὴ κατακρίνεσθαι ὑπὸ τοῦ πλησίον, καὶ διδοῦς πάλιν ἐννοεῖν ὅτι κἂν οὗτος αὐτόν οὐ κρίνη, ἀλλ' οὖν ὑπὸ κρίμα ἐστὶ παρατηρούμενος τὰ βρώματα· εἰ γὰρ καὶ οὗτος οὐ κρίνει σε, μονονουχὶ λέγων, ἀλλ' ἔχεις κύριον τὸν κρίνοντά σε. διὸ δεῖ σε τῆς τοιαύτης ἀποσχέσθαι σμικρολογίας. κωλύει δὲ περὶ βρωμάτων κρίνειν ἀλλήλους, ἵνα μὴ κατ' ἀρχὰς τῆς πίστεως περὶ ταῦτα ἐρίζοντες καὶ διαφιλονεικοῦντες, ἐκ τούτου καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καίρια διαστήναι κινδυνεύσωσιν, καὶ τὸ κεφάλαιον, αὐτὴν τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ζημιωθῶσιν. τί οὖν; ἂν ἴδωμεν νῦν περὶ τὰ βρώματα Ἰουδαϊκῶς παρατηρούμενον, οὐ μὴ κατακρίνομεν; καὶ μάλιστα γε. πῶς οὖν φησιν· μὴ κρίνετε καὶ οὐ μὴ κριθῆτε; οὐ περὶ τῆς πίστεως ἢ τῶν εἰς πίστιν συντελούντων τοῦτο δεῖ ἐκλαμβάνειν μὴ γένοιτο οὐδὲ περὶ τῶν ἀναίδην πραττομένων ἀτόπων, ἀλλὰ περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ἔργων, περὶ τῶν ὑπονοουμένων, περὶ τῶν, ὡς αὐτὸς ὁ δεσπότης ἔφη, κάρφους λόγον ἐχόντων· περὶ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων οὐδὲ στόμα διᾶραι δεῖ. καὶ μάλιστα οἷς συμπαρατίθησι τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ καὶ ἕτερον, καὶ φησιν ὅτι οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ προειρημένου οὐ δεῖ κατακρίνειν καὶ ἐξουθενεῖν τὸν πλησίον, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ τοῦ ῥηθῆναι μέλλοντος. ἔστι δὲ τοῦτο τοιοῦτον· οἱ μὲν ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἦσθιον, οἱ δὲ καθ' ἡμέραν. φησὶν οὖν ὅτι οὐ δεῖ ἐπὶ τούτων κρίνειν καὶ κατακρίνειν ἀλλήλους, οὔτε τὸν ἐσθίοντα νηστεύει γὰρ ὁ πλησίον καὶ ἀγαθοποιεῖ ποιῶν αὐτὸ διὰ τὸν θεόν, οὔτε πάλιν τὸν νηστεύοντα δεῖ κατακρίνειν τὸν μὴ νηστεύοντα παρ' ἡμέραν· οὐ γὰρ νομοθεσίας ἐστὶν ἵνα ἡ παράβασις προξενῇ κρίμα, ἀλλὰ μόνης προαιρέσεως. Ro+m14,6-13 Ὁ φρονῶν τὴν

ἡμέραν κυρίῳ φρονεῖ, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν κυρίῳ οὐ φρονεῖ. τοῦτο φανερόν ἐκ τοῦ προειρημένου ἡμῖν ὅτι τοῦτο λέγει, ὅτι ὁ κρίνων καὶ λογιζόμενος 537 καλὸν εἶναι καθ' ἡμέραν φαγεῖν, τῷ κυρίῳ φρονεῖ, τοῦτ' ἔστιν ἐν κυρίῳ τοῦτο λογίζεται, τοῦτ' ἔστι διὰ τὸν κύριον αὐτὸ ποιεῖ· καὶ ὁ μὴ κρίνων τοῦτο μηδὲ λογιζόμενος ὅτι καλὸν ἐστὶ καθ' ἡμέραν φαγεῖν, διὰ τὸν κύριον τοῦτο κρίνει καλὸν εἶναι καὶ λογίζεται· αἰτία γὰρ ἐστὶν αὐτῷ ταῦτα εἰρημένα τοῦ ἕκαστος τῷ ἰδίῳ νοῦ πληροφορεῖσθω. πῶς λέγεις τοῦτο, Παῦλε; καλῶς εἶπον, φησὶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ νηστεύων ὑπὲρ ἡμέραν καὶ ὁ ἐσθίων καθ' ἡμέραν εἰς ἀρέσκειαν κυρίου τοῦτο ποιοῦσι, καὶ οὐ δεῖ κρίνειν ὅλως ἀλλήλους ἐπὶ τούτῳ. εἶτα καὶ ἐπιτείνει τὴν αἰτίαν καὶ φησιν· καὶ γὰρ ὁ ἐσθίων εὐχαριστεῖ τῷ θεῷ ἐν τῷ ἐσθίειν, ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις πόρον καὶ συνέχειαν ζωῆς, καὶ ὁ νηστεύων εὐχαριστεῖ, ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις καρτερίαν καὶ ὑπομονὴν καὶ μεθόδους δι' ὧν τις δύναται περιγενέσθαι τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν. ὁ δὲ ἄλλως πως νηστεύων ἢ ἐσθίων κατάκριτος ὡσπερ τῶν αἰρέσεων τινες. Ταῦτα οὖν περὶ τῶν νηστευόντων καὶ ἐσθιόντων ἰδικῶς ἐκκληπτέον, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ ἄλλων τινῶν· οὐ γὰρ ἐπὶ παντὶ ὁ κανὼν οὗτος διήκει, ἀλλ' ὡς ἔφημεν, ἰδικὸς ἐστὶν ἐπὶ τούτου μόνου καὶ τῶν ὁμοίων παραλαμβανόμενος. διὸ οὐδ' ἐπὶ τοῦ πρὸ μικροῦ εἰρημένου κεφαλαίου ἀρμόζει, οἷον ἐπὶ τοῦ ἐν τοῖς βρώμασι διακρινόμενου· καὶ γὰρ ἐκεῖνος μὴ ἐσθίων οὐχὶ εἰς δόξαν οὐκ ἐσθίει τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς ἀσθενῆς καὶ ἀστήρικτος ἐν τῇ πίστει. ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν οὐ δεῖ κατακρίνειν διὰ τὸν καιρὸν, ὅτι ἀρχὴ τοῦ κηρύγματος ἦν, τὸν δὲ ἐσθιόντα καθ' ἡμέραν καὶ νηστεύοντα ὑπὲρ ἡμέραν οὐ δεῖ ὅλως οὐδέτερον οὐδέτερω μέμψιν ἐπάγειν, ὅτι ἄμφω εἰς δόξαν κυρίου ποιοῦσιν ὁ ποιοῦσιν. καὶ τὰ ἐξῆς ὅσα περὶ τὴν τοιαύτην ἔννοιαν στρέφεται, ἐπὶ τῶν νηστευόντων ὑπὲρ ἡμέραν καὶ ἐσθιόντων καθ' ἡμέραν ἐκκληπτέον μόνον, οἷον· σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; καὶ ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ αὐτοῦ λόγον δώσει τῷ θεῷ. εἶτα λαβὼν ἐντεῦθεν ἀφορμὴν καὶ ἀναμνήσας ὅτι κύριον ἔχομεν, καὶ τοῦ βήματος αὐτοῦ εἰς παραίνεσιν ἀνάγει τὸν λόγον καθολικὴν. τί, φησί, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο λέγω; οὕτω δεῖ

πρὸς ἀλλήλους διακεῖσθαι ὥστε ἐν μηδενὶ τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν ἐπάγειν ἀλλήλοις πρόσκομμα ἢ σκάνδαλον. τῷ ἀδελφῷ δὲ εἶρηκε καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος δυσωπήσαι θέλων. τί, φησί, σκανδαλίζεις; ἀδελφός σου. ἐστὶν, μέλος σου ἐστὶν, ἕνα πατέρα ἔχετε, ἕνα δημιουργόν. ἂν οὖν ἀναιρεθῇ ἀφ' ὑμῶν τὰ σκάνδαλα καὶ τὰ σκόμματα, πολλῶ μάλλον ἀναιρεθήσεται τὸ κρίνειν. οὐχὶ μόνον τὸ ἐπὶ τούτῳ κρίνειν καὶ κατακρίνειν ἢ ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ καθόλου ἀναιρεθήσεται τὸ κρίνειν ὅλως ἀλλήλους καὶ κατακρίνειν. καὶ τότε ἔσται ὡς ἀληθῶς ὁ τε μὴ κρινόμενος τρισμακάριστος, καὶ ὁ μὴ κρίνων παραπλήσιος, ἐν ἀρετῇ 538 καὶ ἀγιότητι ζώντων ἡμῶν καὶ τοῦ κρίνειν καὶ κρίνεσθαι πᾶσαν ἐκποδῶν ποιησαμένων πρόφασιν. ὦ Παύλου φωνῆς, ὦ οἰκοδόμου θεμέλιος. τοῦτο κρίνατε, φησί, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον. ταύτην κρηπίδα πρώτην καταβάλλεσθε. ἂν αὕτη ἐδρασθῇ ἐν ὑμῖν ἢ κρηπίς, ῥᾶον τᾶλλα ἐποικοδομεῖν ἐστὶν. Ro+m14,14 Ἐντεῦθεν πάλιν εἰς τὰ περὶ βρωμάτων ἐπάνεισι, καὶ παραινεῖ τοὺς δυνατοὺς κατὰ τὴν πίστιν ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενῶν, καὶ δείκνυσιν ἐξ ὧν λέγει· καλὸν μὲν καὶ τὸ ἐν βρώμασι ἐκεῖνον διακρινόμενον πειρᾶσθαι διορθοῦν, ἄμεινον δὲ τὸ ἀδυνατοῦντα ἐν τούτῳ ὑπερορᾶν τὸ ἐλάττωμα καὶ χειραγωγεῖν παντὶ τρόπῳ ἐπὶ τὸ κερδηῆσαι καὶ σῶσαι αὐτόν. Ro+m14,16-17 Μὴ βλασφημεῖσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. ἀγαθὸν μὲν γὰρ τὸ διὰ τὸ ἐστηριγμένον εἶναι τῇ πίστει μὴ διακρίνεσθαι ἐν τοῖς βρώμασι, ἐρίζοντες δὲ καὶ διαφιλονεικοῦντες σφόδρα πρὸς τοὺς διακρινόμενους ποιεῖτε τὸ ἀγαθὸν ὑμῶν βλασφημεῖσθαι· ἐλεγχόμενοι γὰρ ἐκεῖνοι συνελαύνονται λέγειν πρὸς ὑμᾶς ὡς οὐ διὰ πίστιν τοῦτο ποιεῖτε, ἀλλὰ τὴν γαστέρα θεραπεύοντες. εἰ οὖν καὶ μὴ δι' ἄλλο τι ἐχρῆν τῆς περὶ τοῦτο ἔριδος ἀποσχέσθαι, ἀλλ' οὖν καὶ αὐτὸ

τοῦτο τὸ μὴ βλασφημεῖσθαι τὸ ἀγαθὸν ὑμῶν, ἱκανὸν ἐστὶν εἰς τὸ πείσαι ὑμᾶς, τὴν ἔριν εἰς ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν διαλυῖσαι· οὐ γάρ ἐστι τούτῳ παρορᾶν τὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ τιμᾶν ἐν τῷ τὰς κατ' αὐτῆς κωλύειν βλασφημίας. εἰκὸς δὲ καὶ τῶν ἔξω τινὰς τὰς ἔριδας διακούοντας ἐπιγελᾶν καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν χλευάζειν καὶ βλασφημεῖν. δι' ἃ πάντα ἄμεινον ἦν ἀντὶ τοῦ ἐρίζειν περὶ τὰ μὴ καίρια, ὁμονοοῦντας περὶ τὰ καίρια καὶ τῇ ἀγάπῃ συνηρμοσμένους πᾶσαν διαβολῆς καὶ βλασφημίας πρόφασιν ἐκκόπτειν· ταῦτα γάρ ἐστι τὰ εἰσάγοντα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἢ ἐν πίστει καὶ εἰρήνῃ καὶ ἢ ἐν ἀγίῳ πνεύματι χαρὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη. Εἰπὼν· οὐ γάρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, δείκνυσι τὴν περὶ τὰ βρώματα αὐτῶν ἔριν σφοδροτάτην οὖσαν καὶ πέρα τοῦ μέτρου, καὶ αἰνίττεται ὡς εἰ ἦν βασιλεία τοῦ θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, οὐκ ἂν πλέον διηγωνίσασθε ἄν· ἅμα δὲ καὶ ἐντρεπτικῶς, ὅτι εἰ ὑπὲρ τούτων οὕτω ποιεῖτε, τί χρὴ πράττειν ὑπὲρ δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης καὶ τῆς πνευματικῆς χαρᾶς. 539 Ro+m14,18 Ὁ γὰρ ἐν τούτῳ δουλεύων. οὕτω πράττων αὐτὰ ὡς χρεωστῶν, ὡς ὀφειλέτης μετὰ φόβου καὶ μετὰ συντριμμοῦ, ὡς πιστὸς δοῦλος θεοῦ· ὁ γὰρ φυσιοῦμενος καὶ ἀλαζονευόμενος ἐν τούτοις οὔτε δουλεύει θεῷ οὔτε εὐάρεστος αὐτῷ ἐστὶν. Ro+m14,22–23 Ἀντιπίπτον λύει. τί οὖν, φησίν, ἂν διὰ τὸν ἀσθενῆ μηδ' ἐγὼ φάγω; οὐ παραβάλλομαι αὐτῷ; οὐ γίνομαι αὐτῷ ὅμοιος; πρὸς οὖν τοῦτο μονονουχὶ λέγει ὅτι μὴ γένοιτο· ἡ γὰρ πίστις σου ἢ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀκίβδηλος μένει. εἶτα τί δὲ λέγω; ὅτι οὐδὲν παραβλάπτῃ ἐκ τούτου, καὶ ὅτι ἡ πίστις σου μένει ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ μακαρισμὸν προξενεῖς σεαυτῷ, ἐὰν διὰ τὴν ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ οὐ τρώγῃς. μακάριος γάρ, φησίν, ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει, τοῦτ' ἐστὶν ὁ ἔχων τὸ συνειδὸς αὐτοῦ μαρτυροῦν αὐτῷ, οὐκ ἐν τούτῳ μόνον ἐν ᾧ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ ἀπέχεται βρωμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐν παντὶ πράγματι ὃ ἂν διὰ δοκιμῆς ἀκριβοῦς κατανοήσῃ, ὅτι ἀγαθὸν ἐστὶν· ἔπειτα πράττῃ αὐτὸ τὴν συνείδησιν ἔχων μαρτυροῦσαν. μακάριός ἐστὶν ὁ τοιοῦτος, τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ λαβῆναι τινα ἔνεκεν τούτου δέξασθαι. Ro+m15,8 Λέγω γὰρ Χριστὸν Ἰησοῦν καὶ ἐξῆς. οἶον· πῶς προσελάβετο ὑμᾶς ὁ Χριστός; οὕτω λέγω, φησίν· τοὺς μὲν Ἰουδαίους περιτμηθεὶς καὶ χρηματίσας κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀληθεῦσαί τε συνήργησε τὸν πατέρα καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι. ἵνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ· καὶ τίς χρεῖα τοῦ προσληφθῆναι τοὺς Ἰουδαίους πάλαι τῷ πατρὶ προσωκειωμένους ὄντας, καὶ ἐπαγγελίας ἐκδεχομένους ἅς οὐχ οἶόν τε ἦν μὴ ἐκβῆναι, ἐπεὶ παναληθῆς ὁ ὑποσχόμενος; ταῦτα, φησίν, ὅτι κἂν προελήφθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, κἂν ἐπαγγελίας ἐδέξαντο, εἰ μὴ προσελάβετο αὐτοὺς ὁ υἱὸς σαρκωθεὶς καὶ περιτμηθεὶς, οὔτε τῶν ἐπαγγελιῶν ἠξιώθησαν ἂν ἑαυτοὺς τῶν ἐντολῶν παραβάτας ἀπεργασάμενοι, οὔτ' ἂν τὸ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἄτρεπτον καὶ ἀμετάβλητον τοῦ πατρὸς εἰς συμφέρον αὐτοῖς ἐχρημάτιζε, διὰ τῆς παραβάσεως παρεμποδίζουσι ταύτην ἀποβῆναι. διὸ προσλαβόμενος αὐτοὺς καὶ περιτμηθεὶς καὶ τῇ τοῦ πατρὸς ἀληθείᾳ συνέπραξεν, καὶ τὰς ἐπαγγελίας τελεσθῆναι καὶ βεβαιωθῆναι συνήργησεν. ἀλλὰ τοὺς 540 μὲν Ἰουδαίους οὕτω τε καὶ διὰ ταῦτα· τὰ δὲ ἔθνη, φησί, διὰ τί προσελάβετο; δι' ἄφατον ἔλεος καὶ τοῦ δοξασθῆναι μᾶλλον τὸν πατέρα. εἰ γὰρ τὸ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι καὶ μὴ δόξαι τισὶ διαψεύσασθαι τὸν πατέρα, εἰς δόξαν αὐτοῦ συνετέλει, τὸ μηδ' ὑποσχέσθαι μηδ' ἐπαγγείλασθαι, ἀλλ' οὕτως ἀθρόον χαρίσασθαι τὰ ὑπερφυῖ καὶ μεγάλα καὶ ἀνέλπιστα, πῶς οὐχὶ εἰς ἄφατον δόξαν τοῦ πατρὸς συντελέσει; Διάκονον, φησί, γεγενῆσθαι περιτομῆς. ὁ Χριστὸς μόνος ἐπλήρωσε τὸν νόμον πάσας τὰς ἐντολάς κατορθώσας, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαῖος ἦν κατὰ σάρκα· τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῆς περιτομῆς δηλοῦται. ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτῷ υἰοθετηθέντες ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ ἐπληθύνθησαν καὶ ὡς ἡ ἄμμος ἢ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. ὥστε αὐτὸς καὶ τῷ πατρὶ συνήργησεν εἰς τὸ ἀληθεῦσαι καὶ εἰς τὸ τὰς πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας ἀποπληρωθῆναι, καθορθώσας μὲν πᾶσαν ἐντολήν, εἰς Ἀβραάμ δὲ σπέρμα λογισθεὶς

πάσαν τε τὴν οἰκουμένην πληρώσας διὰ τῶν πιστῶν. Ro+m15,13 Ὁ δὲ θεὸς τῆς ἐλπίδος, ἐλπίδος ἐστὶ, φησί, θεὸς ὁ θεὸς ἡμῶν, ὥστε καλῶς ἐπεύχομαι ὑμᾶς· ἐλπίζω γὰρ ἐνεργῆσαι τὴν εὐχὴν, ἂν αὐτοὶ μόνον βούλοισθε. ἐν δὲ τῷ πιστεύειν χαρᾶς καὶ εἰρήνης τῆς κατὰ τοὺς λογισμοὺς πληρούμενοι, ὅπερ ὑμῶν ὑπερεύχομαι, ἐστὲ καὶ ἐν τῇ ἐλπίδι περισσεύοντες, οἷον πλουτοῦντες καὶ δαψιλῶς διακείμενοι. ταῦτα δὲ διὰ τῆς χάριτος καὶ δυνάμεως τοῦ παναγίου παραγίνεται πνεύματος. Ro+m15,15–16 Τολμηρότερον ἀπὸ μέρους, ἀντὶ τοῦ τρόπου τινά. καὶ εἴ τις μὴ τὴν διάνοιαν ὄλην βλέπει, ἀλλ' αὐτὰς τὰς λέξεις ἐκ μέρους πολυπραγμονεῖ γυμνώσας τῆς διανοίας, εἴ τις οὖν ἐκ μέρους σκοπεῖ, δόξει ἂν αὐτῷ σκληρότερόν με καὶ τραχύτερον ὑμῖν προσενηχθῆναι διὰ τῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἐγὼ ὡς ἐπαναμιμνήσκων ἔγραψα. καὶ πάλιν ἀνάγκη εἶχον τοῦ γράφειν, ὅτι χάρις μοι ἀπὸ θεοῦ ἐδόθη εἰς τὸ κηρύσσειν καὶ διδάσκειν τὰ ἔθνη· λειτουργὸς γὰρ εἰμι Χριστοῦ, οἷον ὑπουργὸς καὶ ὑπηρετής. καὶ τί ἐργάζη; ἱεουργῶ, φησί, τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι θυσίαν αὐτῷ ταύτην θύω, τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ. καὶ πῶς ἐστὶ θύειν καὶ ἱεουργεῖν τὸ εὐαγγέλιον; ἐκ τοῦ προσφέρειν αὐτῷ, φησί, τὰ δι' αὐτοῦ πιστεύοντα ἔθνη καὶ γίνεσθαι αὐτὰ εὐπρόσδεκτα καὶ ἡγιασμένα ἐν πνεύματι ἁγίῳ· ὥστε ὁ 541 προσάγων τῇ πίστει τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ ἱεουργεῖ. ἢ ἱεουργοῦντα ἀκουστέον ἀπλούστερον οἷον ἱερῶς ἐργαζόμενον καὶ σπουδαίως, ἀλλὰ μὴ ὡς ἔτυχε καὶ ἡμελημένως. ἢ οὖν οὕτως ἢ μᾶλλον οὕτως ἐκληπτέον, τολμηρότερον ἔγραψα ἐκ μέρους ὑμῖν καὶ ὡς ἐπαναμιμνήσκων γράψας· ἢ γὰρ ἐπικειμένη μοι ἀνάγκη καὶ σφοδρότερον καὶ ἀκριβέστερον γράφειν ἀπαιτεῖ. ἐγὼ δὲ ἐτόλμησα καὶ τῆς ἀκριβείας καθυφεῖναι καὶ οὐχ ὡς διδάσκαλος γράφειν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς φειδοῦς καὶ ὡς ἐπαναμιμνήσκων, καίτοι χρεωστῶν καὶ ἀκριβέστερον καὶ σφοδρότερον· εἰς τοῦτο γὰρ ὑπὸ τῆς χάριτος προκεχειρίσμαι, καὶ ἐν τούτῳ ὑπουργεῖν καὶ δουλεύειν τέταγμα. ὡσανεὶ τις ἔλεγεν ἴσως· ἐν οἷς ἔγραψα καθηψάμην ὑμῶν, καὶ ἔδοξά τισιν ὑμῶν σκληρότερον ὑμῖν προσενηχθῆναι· ἐγὼ δὲ τοσοῦτω δέω τοῦτο ποιῆσαι, ὅτι καὶ φοβοῦμαι, μὴ πως οὕτω μετὰ πολλῆς φειδοῦς καὶ ὑποστολῆς γράψας καὶ εὐθύνας ὑφέξω, ὡς τολμήσας ἔλαττον ἔργον διδασκάλου ποιῆσαι. τί λέγεις; τοσαῦτα γράφων τολμηρότερον λέγεις γράφειν καὶ ἐκ μέρους καὶ ὡς ἐπαναμιμνήσκων καὶ ἐνδεῖν τι νομίζεις τῆς τελειότητος καὶ ἀκριβείας; ναί, φησὶν· καὶ γὰρ μείζονα γράφειν καὶ πλείω ὡς τὸ διδάσκειν ἐμπεπιστευμένος χρεωστῶ, νῦν δὲ ὡς φειδόμενος καὶ ὡς τολμηρόν τι πράττων, οὕτως ὑφειμένως ἔγραψα. Ro+m15,17–19 Τί οὖν; σὺ ἐνεπιστεῦθης τὴν τῶν ἐθνῶν προσφορὰν; ναί, φησί, καὶ καυχῆσασθαι δύναμαι ἐν οἷς εἰργασάμην ἐν αὐτοῖς. ἢ δὲ καύχησίς μου οὐκ ἐν ἐμοί, τοῦτ' ἔστιν οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ ἢ τῇ δυνάμει τῇ ἐμῇ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καὶ γὰρ εἴ τι ἂν εἶπω καὶ καυχῆσωμαι, οὐδὲν ἄλλο τολμήσω λέγειν, ἀλλ' ἢ ἅπερ ἐν ἐμοί ὁ Χριστὸς κατειργάσατο εἰς τὸ ὑπακοῦσαι καὶ πιστεῦσαι τὰ ἔθνη. τί οὖν κατειργάσατο; λόγον εἰς τὸ κηρύττειν ἔδωκεν, σημεῖα καὶ τέρατα εἰς τὸ εὐεργετεῖν καὶ πείθειν ἐχορήγησεν. τέλος οὕτως ἠύξησε καὶ ἐπλάτυνε καὶ ἐστήριξε τὴν δι' ἐμοῦ κηρυττομένην πίστιν, ὥστε ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐξῆς τὴν πρώτην ἠνεγκε βλάστην, καὶ περίξ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ διαριζωθῆναι καὶ διαφῦναι καὶ πληρῶσαι τὸ κήρυγμα τὴν τοσαύτην οἰκουμένην. οὐκοῦν καλῶς καὶ ὑμῖν ἔγραψα καὶ ὑπέμνησα τῶν ἐν ἐκείνοις κατορθωθέντων, θαρρεῖν καὶ περὶ ὑμᾶς ὑποτιθεμένων, καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἄδειαν τοῦ νοθετεῖν μετὰ τοῦ πνεύματος ἐγγυωμένων. 542 Ro+m15,32 Καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν, ὅπερ κατ' ἀρχὰς ἔλεγεν· τοῦτο δὲ ἐστὶ συμπαρακληθῆναι διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως. Ro+m16,9 Καὶ Στάχυν. τοῦτόν φασι πρῶτον ἐπίσκοπον γενέσθαι τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ Ἀνδρέου. Ro+m16,15 Τὸν Φιλόλογόν φασι πρῶτον ἐπίσκοπον γενέσθαι Σινώπης ὑπὸ Ἀνδρέου. Ro+m16,25–27a Τί ἐστὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ; ἵνα γινώσκωσίν σε, φησί, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν· ὁ ἑώρακώς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα· ἐγὼ δὲ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐσμεν·

καὶ ὡς ὁ Πέτρος φησὶν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· καὶ ὅτι τὴν κρίσιν πᾶσαν ὁ υἱὸς ἔχει· καὶ πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ τὰ ὅμοια. Τίς δὲ ἐστὶν οὗτος ὁ Ἰησοῦς Χριστός; ὁ ἐξ ἀρχῆς μὲν συνὼν τῷ πατρί, φανερωθεὶς δὲ νῦν. πῶς φανερωθεὶς; τοῦ μυστηρίου, φησὶν, ἀποκαλυφθέντος· ἐν χρόνοις γὰρ αἰώνιους τοῦτο σεσιγημένον ὑπῆρχε μόνῳ τῷ πατρί καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι γινωσκόμενον, νῦν δὲ τοῦ μυστηρίου ἀποκαλυφθέντος εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἐφανερώθη ὁ Χριστός, υἱὸς ὢν τοῦ θεοῦ καὶ θεὸς ὁμοούσιος. ἀλλὰ πῶς ἐφανερώθη; διὰ τῶν προφητῶν, διὰ τῶν γραφῶν αὐτῶν. καὶ πόθεν οὗτοι ἐλάλησαν καὶ ἔγραψαν; ἐπιτάττοντος καὶ ἐμπνέοντος αὐτοῖς τοῦ παναγίου πνεύματος· τοῦτο γὰρ αἰώνιον θεὸν καλεῖ, τοῦτ' ἔστιν ἄχρονον. τί οὖν τὸ ἔργον τῶν προφητικῶν γραφῶν ἄς διὰ τοῦ πνεύματος ἐλάλησαν; γνωρισθῆναι τὸν Χριστὸν πᾶσιν ἔθνεσιν. πῶς; ὑπακουσάντων αὐτῶν τῇ πίστει διὰ τῶν εὐαγγελισσαμένων αὐτοῖς ταύτην, ὣν τὸ πλεῖστον μέρος ὁ τοῦ Παύλου 543 δρόμος καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἤνυσεν. ἔχεις οὖν κἀνταῦθα τὴν τριάδα συναπτομένην· διὰ μὲν τοῦ σοφῶ θεῷ τὸν πατέρα, διὰ δὲ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δηλονότι τὸν υἱόν, διὰ δὲ τοῦ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου θεοῦ τοὺς προφήτας προφητεῦσαι τὸ ἅγιον πνεῦμα. καὶ ὅρα τῆς ὡς ἀληθῶς ὑψηλῆς καὶ οὐρανοδρόμου διανοίας Παύλου τὸ ὄξυωπές· ἐπεὶ γὰρ ὡς ἐπίπαν τὸ μὲν σοφὸν εἶναι τὸ πνεῦμα οὐ προσίσταται τισιν, τὸ δὲ ἄχρονον εἶναι προσίσταται τοῖς πολλοῖς, ἤμειψε ταῦτα. καὶ τὸ μὲν ὁ προὔστη ἄν τισιν, εἰ μὴ Παῦλος ἐβόα, τίθησιν ἐπὶ τοῦ πνεύματος αἰώνιον θεὸν καλῶν· τὸ δὲ ὁ καὶ μὴ μαρτυροῦντος εὐληπτον νομίζειν ἐπὶ τοῦ πνεύματος, τοῦτο τίθησι μὴδὲν δεδιώς ἐπὶ τοῦ πατρὸς, σοφὸν ἀποκαλῶν. οὐ γὰρ ἐδεδίει, μή τις ἀφαιρήσῃ τῶν πολλῶν ἢ τὸ σοφὸν ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἢ τὸ αἰώνιον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ· τὸ γὰρ χρόνους αἰώνιους καὶ τὸ φανερωθέντος τὸ ἄχρονον κηρύσσει τοῦ υἱοῦ, περὶ ὃ προσκόπτειν ἔμελλοντινες, τοῦτο προθεραπεύων. ὥσπερ οὖν ῥηθέντος τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος αἰωνίου καὶ τὸν πατέρα αἰώνιον ἢ ἀκολουθία δίδωσι νοεῖν, οὕτω σοφοῦ ῥηθέντος τοῦ πατρὸς καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα εἰκότως ἐν ἀρρήτῳ καὶ θεοπρεπεῖ σοφία νοηθεῖεν ἄν, καὶ οὔτε τὸ αἰώνιον τοῦ πατρὸς ἀφαιρεθείη, οὔτε τὸ σοφὸν τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ υἱοῦ ἀποστερηθείη. καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ τὸν θεῖον Παῦλον ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐνταῦθα σοφῶ συνάψαντα τὸ μόνῳ, τῆς ὡς ἀληθῶς ἦν τοῦ πνεύματος σοφίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν χορηγουμένης Παύλῳ διανοίας· ἐν τούτῳ γὰρ τέθεικεν τὸ μόνῳ, ἐν ᾧ πᾶσιν ἐστὶ ἀναμφίβολον, καὶ τοῖς λίαν φιλονείκοις ὅτι ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα οὐκ ἀπεστέρηται τούτου. τί τοῦτο ποιήσας; ἵνα καὶ ἐν οἷς ἄν ἑτέροις θεοπρεπέσι νοήμασι καὶ ὀνόμασι τὸ μόνον ἐπισυναπτόμενον ἀκούσης, μὴ πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὴν φωνὴν ἐκλάβοις, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολήν μὲν τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἔνωσιν δὲ καὶ συνάφειαν τῆς μοναρχικῆς τριάδος· ὁ γὰρ ἐνταῦθα τοῦτο νοεῖν φανερώς ὑποτιθεῖς καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων τὴν αὐτὴν ὑπόληψιν ἔχειν διακελεύεται. ἤκουσας σοφὸν τὸν πατέρα· καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα συνεξάκουσον σοφόν. αἰώνιον εἶπον τὸν υἱὸν ἢ τὸ πνεῦμα· καὶ τὸν πατέρα οὕτω μοι νόησον. βασιλέα εἶπον τὸν πατέρα, δυνατόν, ἐξουσιαστήν· καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα οὕτω δοξάζειν σε χρή. μόνον εἶπον καλῶς, ἵνα τῇ μοναδικῇ τριάδι συντηρήσω τὸ ἐξαίρετον, οὐχ ἵνα σχίσας αὐτὴν ἀφαιρήσω τὸ ἀξίωμα. μόνον ὅταν συνάψω, τᾶλλα πάντα διαστέλλω, ἐκείνην δὲ μᾶλλον διὰ τοῦ μόνον ἐνοποιῶ, τῆς φυσικῆς σχέσεως οὐ μερίζων τὸ ἀδιάστατον, ἀλλὰ συσφίγγων ταῖς τῶν ἀκροατῶν διανοίαις τὴν ἐνότητα. 544 Ro+m16,27b Τὸ ᾧ παρέλκεται. τὸ ᾧ ἢ δόξα πρὸς τὰ τρία ἀκουστέον, ὡς τὸ τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι μόνῳ σοφῷ θεῷ, καὶ ὡς τὸ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου θεοῦ, καὶ ὡς τὸ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· τῆς τριάδος γὰρ διὰ τούτων δηλουμένης καὶ τῇ τριάδι τὴν δόξαν ἤνεγκεν.

